

**“IQTISODIYOTNI BARQAROR
RIVOJLANTIRISHDA SUG‘URTANING ROLI:
TENDENSIYALAR, MUAMMOLAR VA YECHIMLAR”**
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
Toshkent, 2023-yil 16-noyabr

TOSHKENT – 2023-YIL

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

“KAFIL-SUG‘URTA” AJ SUG‘URTA KOMPANIYASI

**“IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA
SUG‘URTANING ROLI: TENDENSIYALAR,
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR”**

**mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materiallari to‘plami**

2023-yil 16-noyabr

Toshkent – 2023

O‘O‘T: 001.895, 336, 338.24, 657,

Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda sug‘urtaning roli: tendensiyalar, muammolar va yechimlar: *Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami*. / Mualliflar jamoasi. –Toshkent. TDIU, 2023.- 349 b.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4611-sonli qarorida belgilangan vazifalar ijrosini ta‘minlash, mamlakatimizda sug‘urta sohasini ilmiy asosda o‘rganish va tadqiq qilish, malakali kadrlar tayyorlash borasidagi ishlarni izchil davom ettirish va ushbu sohaga ilg‘or xalqaro tajribalarni tatbiq qilish maqsadida Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida 2023 yil 16 noyabrda “Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda sug‘urtaning roli: tendensiyalar, muammolar va yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya tashkil etildi.

Ushbu to‘plamda sug‘urta faoliyatini rivojlantirishda fan va ta‘limda innovatsiyalar, sug‘urta kompaniyalari moliyasi, buxgalteriya hisobi va investitsion faoliyati, sug‘urta xizmatlarini raqamlashtirish, zamonaviy risklarni sug‘urtalash hamda sug‘urtada moliyaviy texnologiyalardan rivojlantirish bo‘yicha sohada olib borilayotgan islohotlar va tarkibiy o‘zgarishlar aniq raqamlar va dalillar asosida tahlil qilinib, ushbu soha oldida turgan mavjud muammolarning yechimi mamlakatimizdagi yetakchi professor-o‘qituvchilar, mutaxassislar, tadqiqotchi olimlar, iqtidorli yosh magistrant va bakalavriatlar tomonidan chuqur o‘rganilib, taklif va tavsiyalar berilgan materiallari jamlangan.

To‘plam oliy ta‘lim va ilmiy-tadqiqot institutlarining olimlari, professor-o‘qituvchilari, talabalari, shuningdek, sug‘urta sohasi faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalarining rahbarlari hamda mutaxassislari uchun mo‘ljallangan.

Maqola mazmuni hamda unda keltirilgan faktlar va raqamlarning to‘g‘riligi uchun mualliflar javobgardir.

KIRISH SO‘ZI

K.A.Sharipov – TDIU rektori, professor

Assalomu alaykum hurmatli konferentsiyamiz mehmonlari, hurmatli ustozlar, hurmatli hamkorlar. Bugungi universitetimizda tashkil qilingan konferentsiyamiz munosabati bilan barchalaringizni tabriklayman.

O‘zingizga ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonida iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish vazifalari belgilangan. Ushbu vazifalarni bajarishda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish hamda eksportchi korxonalar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini faol davom ettirish orqali respublika eksport salohiyatini oshirishda moliya sektorining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan sug‘urta faoliyatining rolini yanada oshirish, yuridik va jismoniy shaxslarga sifatli sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu munosabat bilan bugungi universitetimizda o‘tkazilayotgan “Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda sug‘urtaning roli: tendensiyalar, muammolar va yechimlar” mavzusidagi halqaro ilmiy-amaliy konferentsiyaning maqsadi ham aynan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda iqtisodiyotning real sektori, tashqi va ichki investitsiyalar hamda sug‘urta sektorining rolini oshirish hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni sug‘urta bilan himoyalashning xalqaro tajribasini o‘rganish, fuqarolarga ko‘rsatiladigan sug‘urta xizmatlarini rivojlantirish, aholining sug‘urta madaniyatini oshirish va sug‘urta bozorini tartibga solishning prudentsial normalarini takomillashtirish, sug‘urta faoliyatini raqamlashtirish va axborot xavfsizligini ta’minlash yuzasidan fikr almashish, taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat ekanligi bilan e’tiborga molik.

Bugungi kunda sug‘urta faoliyatining rivojlanib borishi ayni sohada samarali ishlar qilinayotganligining yorqin namunasidir.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda hamkorlarimizga va barcha mehmonlarimizga yaxshi kun tilab konferentsiyamizni ochiq deb e’lon qilamiz.

ЎЗБЕКИСТОНДА СУГУРТА БОЗОРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

*Бурханов Ақтам Усманович
Молия ва бухгалтерия ҳисоби
факультети декани, и.ф.д., проф.*

*Жамолова Хонзода
Молия ва бухгалтерия ҳисоби
факультети талабаси*

Республикада молия бозорини янада ривожлантириш, аҳолини сифатли молиявий хизматлар билан қамраб олиш кўламини кенгайтириш, суғурта ташкилотлари фаолиятини кўллаб-қувватлаш, шунингдек, ушбу соҳада истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун қулай шарт шaroитлар яратиш чора тадбирлари изчил амалга оширилмоқда.

Шу билан бирга ислохатларнинг ҳозирги босқичида иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлашга, аҳоли ҳаётининг сифати ва даражасини оширишга йўналтирилган молиявий хизматларни фаол ривожлантириш республикада суғурта бозорининг ролини кўчайтиришни ва суғурта воситаларини кенг қўллашни тақозо этмоқда.

Мамлакатимизда ҳозирги кунда суғурта фаолияти талаб даражада шаклланиб бормоқда, суғурта тармоқни ва суғурта бозорини ривожлантириш учун турли ислохатлар амалга оширилмоқда. Жумладан 2002 йил 5 апрелда “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. Ушбу қонунда юридик ва жисманий шахсларнинг суғурта хизматларига бўлган талабни тўлароқ қондирилишини ва суғурта муносабатлари барча субъектлари манфаатларини ҳимоя қилиниши ва мажбуриятлари аниқ белгилаб берилди.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августда “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4412 сонли қарори ва 2019 йил 31 декабрда Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги ҳузуридаги суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги №1060 сонли қарори суғурта бозорини ривожлантириш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Юқоридаги яратилган ҳуқуқий асослар ва қафолатлар туфайли суғурта суғурта фаолияти субъектларнинг иқтисодиётимиздаги ўрни ва роли тобора ўсиб бормоқда.

Сўнгги йилларда тиббий суғурта ҳам аста секин шаклланиб бормоқда. Унинг асосий мақсади инсонларни соғлигини сақлаш, тиббий ёрдам кўрсатиш, ҳамда суғурталанган шахсларнинг сиҳат-саломатлигини таъминлаш билан боғлиқ харажатларни қоплашдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сон Фармони билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да

4. “Онлайн” маркетинг ва реклама кўламини кенгайтириш, шу жумладан электрон китоблар, ўйинлар, викториналар ва бошқа рақамли реклама салмоғини ошириш

5. Суғурта бозори мутахассисларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш

6. Суғурта ташкилотлари самарадорлигини ошириш ва янги суғурта ташкилотлари ташкил этилиши эвазига суғурта бозорида рақобатни кучайтириш лозим.

ИНВЕСТИЦИОН РИСКЛАРНИ СУГУРТАЛАШ

*Бурханов Ақтам Усманович
Молия ва бухгалтерия ҳисоби
факультети декани, и.ф.д., проф.*

*Муратов Амир Тимур угли
Молия ва бухгалтерия ҳисоби
факультети талабаси*

Инвесторлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонуний равишда фаолият кўрсатаётган ҳар қандай суғурта ташкилотида суғурта ҳимоясига бўлган ҳуқуқдан фойдаланади. Инвестицияларни сиёсий ва бошқа таваккалчиликлардан суғурталаш халқаро ташкилотлар, чет эл агентликлари, бошқа суғурта компаниялари томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин. Инвестицияларни суғурталашни амалга оширувчи суғурта ташкилотлари Ўзбекистон Республикасининг мажбуриятлари бўйича жавобгар бўлмайди. Давлат суғурта ташкилотларининг мажбуриятлари бўйича жавобгар бўлмайди, бундан тарафларнинг битимларида назарда тутилган ҳоллар мустасно.

Инвестицияларни суғурталаш сиёсий ва бошқа таваккалчиликлардан, шу жумладан қуйидагиларни ўз ичига олувчи таваккалчиликлардан суғурта ҳимоясини ҳамда кафолатларини таъминлайди:

- Мулкнинг реквизиция (экспроприация) қилинишини, шунингдек мулкни олиб қўйишга ёки уни бошқа шахсга беришга, унинг устидан ёки ундан олинadиган даромадлар устидан назоратнинг йўқолишига олиб келадиган ҳар қандай қонунчилик ёки маъмурий чораларни;

- чет эл валютасини мамлакатдан ташқарига ўтказиш бўйича чекловлар жорий этишни; давлат бошқаруви органларининг, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ва улар мансабдор шахсларининг инвесторлар шартномавий муносабатларига аралашувини;

- урушларни, фуқароларнинг тартибсизликлари ва бошқа шунга ўхшаш воқеаларни; инвесторлар ва чет эл инвестициялари билан боғлиқ бўлган сиёсий ва ўзга таваккалчиликларнинг бошқа турларини.

Ҳар қандай инвестиция лойиҳалари турли ноаниқликлар, рисклар билан боғлиқ. Ҳар бир инвестиция иштирокчиси рисклар, риск турларининг вужудга

келиши сабаблари, уларнинг таснифи ҳамда риск эҳтимолларини олдини олиш бўйича тадбирлар ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлишлари лозим. Шундагина улар инвестиция лойиҳасини муваффақиятли амалга оширишга ўз хиссаларини қўшишлари мумкин.

Шу жаҳатдан ҳам Ўзбекистон шароитида инвестиция лойиҳаларини ишлаб чиқишда уларнинг рисклилиқ даражасини ҳисобга олиш, баҳолаш ва аниқлаш, эҳтимоллиги мавжуд бўлган риск ҳамда ноаниқликларни пасайтириш ёки бартараф этиш йўллари аниқлаш энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда уни дастлабки мукамал баҳолаш ва ўрганиш, шу жумладан, лойиҳа рискларини таҳлили қилиш ва уларни пасайтириш, бошқариш масалалари иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида ўта аҳамиятли ва илмий тадқиқот учун долзарб муаммолардан бўлиб келмоқда.

Инвестиция лойиҳаси тўлиқ ва мукамал ҳисоб-китоблар ёрдамида асосланган юридик ҳужжатлар тўпламидир. У инвестицион тадбиркорлик ва ташаббуснинг натижаси сифатида яратилган инвестицион ҳужжат бўлиб, инвестициялар билан таъминланган ҳар қандай тадбирлар мажмуаси ҳисобланади, яъни у чекланган муддат давомида фойда олиш ёки ижтимоий самарага эришиш йўлидаги бир-бири билан ўзаро боғлиқ тадбирлар йиғиндиси ҳисобланади

Инвестиция лойиҳаси деганда фойда олиш мақсадида қўйилган инвестициядан фойдаланиш режасининг асосли равишда ишлаб чиқилиши тушунилади. Инвестиция лойиҳаси куйидаги жараёнларни ўз ичига олади: ғоянинг туғулиши, инвестиция қўйиладиган объектни аниқлаш, шу объектга қўйилишининг фойдалилигини асослаш, комплекс тарзда экспертиза ўтказиш, инвестицияга пул маблағини топиш ва қўйиш, унинг самарадорлигини таъминлаш ва бошқалар.

Ўзбекистон шароитида инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда рискларни юзага келтирувчи омилларни аниқлаш, уларни сифат ва миқдор жиҳатдан баҳолаш, рискларни баҳолаш усулларини такомиллаштириш, рискларни пасайтириш йўллари аниқлаш ҳамда самарали бошқариш энг муҳим вазифалардан ҳисобланади. Инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда суғурталаш икки турда: мулкни суғурталаш ҳамда бахтсиз ҳодисалардан суғурталаш шаклида амалга оширилади.

Мулкий суғурталашнинг куйидаги шакллари мавжуд:

– моддий йўқотишлар ва зарарлардан ҳимоя қилиш мақсадида пудрат қурилишларини суғурта қилиш;

– моддий йўқотишлар ва зарарлардан ҳимоя қилиш мақсадида денгиз ёки ҳаво транспортлари орқали ташилаётган юкларни суғурта қилиш;

– моддий йўқотишлар ва зарарлардан ҳимоя қилиш мақсадида пудрат ва субпудрат ташкилотларига тегишли бўлган асбобускуналарни суғурта қилиш. Бахтсиз ҳодисалардан суғурта қилишнинг куйидаги шакллари мавжуд:

– қурилиш қатнашчилари тана жароҳатлари, шахсий зарар ёки мулкий зарар кўрганларида бош пудрат ташкилотлари фаолиятини ҳимоя қилиш мақсадида умумий фуқоролик жавобгарлигидан суғурта қилиш;

– лойиҳалаштириш жараёнида архитекторлик ва техник нуқтаи назардан

хатоларга йўл қўйилганда лойиҳаларни бошқаришда камчиликлар келиб чиққанда бош пудрат ташкилотини моддий жавобгарликдан суғурта қилиш.

Иқтисодий категория сифатида риск - бу бўлиши мумкин бўлган ёки аввалдан айтиб бўлмайдиган ҳодиса. Агар бу ижобий ҳодиса бўлса (фойда, даромад ёки бошқа тушум) ва салбий (ҳаражатлар, зарар, йўқотиш) натижа бўлиши ёки ҳеч қандай натижа бўлмаслиги мумкин. Молиявий операциялар риск даражасини баҳолашни, унинг миқдорини аниқлашни ва уни камайтириш чора-тадбирларини қўллашни талаб қилади. Мамлакат иқтисодиётига ўз сармоясини киритаётган инвестор нуктаи-назарида, шу мамлакатдаги ҳолат, вазият инвестицион муҳит деб аталади. Инвестицион муҳит бир қатор риск омилларини ўз ичига олади. Бу омиллар ривожланиш истиқболлари, ички ва ташқи шарт-шароитлар ва вазият таъсири остида вужудга келади. Кўп ҳолларда мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий ҳолат ва унинг ривожланиш истиқболларига қараб ижтимоий-сиёсий, ички ва ташқи рисклар тахмин қилинади.

Миллий иқтисодиётда инвестиция лойиҳаларини самарали амалга ошириш лойиҳа рискларини баҳолаш ва бошқариш усулларини такомиллаштиришни талаб этади. Бунинг учун Инвестиция лойиҳалари рискларини бошқаришда уларни таҳлил қилиш ва баҳолаш натижаларига асосланиб, бошқариш усуллари танланади. Лойиҳани самарали бошқариш эса, кўзланган самарали натижага эришишга олиб келади. Шунинг учун лойиҳа рискларини баҳолашни пухта ва мукамал амалга ошириш лозим.

SUG‘URTA TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

*Abdusalomova N.B.
TDIU “Buxgalteriya hisobi”
kafedrasi mudiri i.f.d., professor*

Sug‘urta o‘zining iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra har qanday jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy tizimining zarur elementi bo‘lib, kutilmagan hodisalar sodir bo‘lganda mulkiy manfaatlar buzilgan taqdirda kafolatlarni ta‘minlovchi asosiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qoladi. Iqtisodiy munosabatlar rivojlanishining hozirgi bosqichida sug‘urtaning roli sezilarli darajada oshib bormoqda va tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki bu, bir tomondan, iqtisodiyotni milliy himoya qilish tizimi bo‘lsa, boshqa tomondan, u muhim ichki investitsiya resursi. Iqtisodiyotning nisbatan yosh tarmog‘i bo‘lgan sug‘urta hali uni rivojlantirish va takomillashtirish, xorijiy sug‘urta kompaniyalari bilan muvaffaqiyatli raqobatlashish imkonini beradigan zarur uslubiy ishlanmalarga ega emas. Bundan tashqari, alohida tizim yaratishga qaratilgan mahalliy sug‘urta biznesini rivojlantirish bosh kompaniya tomonidan investitsiya kompaniyalarining sho‘ba korxonalarini jalb qilgan holda daromadlarni markazlashtirilgan holda boshqarishni nazarda tutadi.

Sug‘urtalovchining boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta‘minlashning asosiy

Shartnomada tavsiflangan xizmatlar uchun marja dastlabki tan olishda kutilayotgan kiruvchi va chiquvchi moliyaviy oqimlarning joriy qiymati o‘rtasidagi ijobiy farqdir. Agar shartnomada ko‘rsatilgan xizmatlar uchun marja salbiy qiymatga ega bo‘lsa, u zarar/foydada tan olinadi va og‘ir shartnomada aks ettiriladi.

Sug‘urta kompaniyalarida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etishda barcha tarkibiy qismlarni aniqlash va toifalarga ajratish uchun sug‘urta shartnomalari tahlilini o‘tkazish, chegirma stavkalarini hisoblash va moliyaviy bo‘lmagan risklarni tuzatish uchun yangi modellardan foydalanishga yordam beradigan ishchi tavsiyalarni shakllantirish alohida ahamiyatga ega.

1-jadval.

Foyda va zararlar va umumlashgan daromad to‘g‘risidagi hisobot¹

№	4-BHXS	17-BHXS
1.	Olingan bonus – netto (aniq)	Sug‘urta tushumlari
2.	Foizlar, dividendlar va boshqa investitsion daromadlar	Sug‘urta bilan bog‘liq xarajatlar
3.	Yetkazilgan zararlar, to‘lovlar, hisob-kitob xarajatlari - netto	Yetkazilgan zararlar, to‘lovlar, hisob-kitob xarajatlari
4.	Sug‘urta zahiralari bo‘yicha o‘zgarishlar	
5.	Akvizitsion xarajatlari -Sotib olish xarajatlari sug‘urta kompaniyasining yangi sug‘urtalovchilarni jalb qilish va eskilarini saqlab qolish, shuningdek, yangi sug‘urta shartnomalarini tuzish va amaldagilarini yangilash bilan bog‘liq xarajatlaridir.	Akvizitsion xarajatlar-Sotib olish xarajatlari sug‘urta kompaniyasining yangi sug‘urtalovchilarni jalb qilish va eskilarini saqlab qolish, shuningdek, yangi sug‘urta shartnomalarini tuzish va amaldagilarini yangilash bilan bog‘liq xarajatlaridir.
6.	Foyda yoki zarar	Qayta sug‘urtalashdan foyda yoki zarar
7.		Sug‘urta operatsiyalari bo‘yicha natija
8.		Investitsion daromad
9.		Moliyaviy xarajat
10.		Jami moliyaviy natija
11.		Diskont stavkasini o‘zgarishi – sug‘urta majburiyati bo‘yicha
12.		Jami umumlashgan daromad

To‘g‘ridan-to‘g‘ri ishtirok etgan shartnomalarni hisobga olishda sug‘urta kompaniyasi moliyaviy oqimlarga nisbatan taxminlardan (hozirda dolzarb bo‘lgan) foydalangan holda shartnomalarni qayta baholashi, shuningdek, chegirma stavkalari va risklarni qayta baholashi kerak. Kelgusi xizmatlarni baholashda o‘zgarishlarning ta'siri xizmat taqdim etilgan vaqtda tan olinadi:

- variantlar va kafolatlar sug‘urta shartnomalarini baholashda majburiy ravishda aks ettiriladi.
- ba’zi shartnomalarni qisqa muddatli bajarishda mukofot taqsimotiga asoslangan yondashuv qo‘llanilishi mumkin. Bu soddalashtirilgan deb hisoblanadi, bu yerda asosiy tamoyil - ishlanmagan mukofotni zaxiralash hisoblanadi.
- sug‘urta qoplamasining qolgan qismi uchun majburiyat. Bu majburiyatlarni

¹ Muallif ishlanmasi

-рисklarни прогноз қилиш ва бошқаришни яхшилаш учун илғор таҳлил ва моделлаштириш усулларидадан фойдаланиш.

Операцион хавфни қоплаш. Банклар фирибгарлик, киберхужумлар ва инсон хатоси каби кенг қўламли операцион рискларга дучор бўлишади. Ушбу хавфларни қоплаш учун мўлжалланган суғурта полислари қутилмаган ҳодисалардан молиявий ҳимояни таъминлайди. Масалан, кибер жавобгарлик суғуртаси маълумотларнинг бузилиши ёки киберхужумлар натижасида юзага келадиган молиявий йўқотишлардан ҳимоя қилади.

Бозор хавфини ҳимоя қилиш. Фоиз ставкалари, валюта курслари ва товарлар нархининг ўзгариши банкнинг рентабеллигига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Ҳосила маҳсулотлари ва суғурта шартномалари банк даромадлари оқимининг барқарорлигини таъминлаб, бундай бозор рискларидан ҳимоя қилиш учун ишлатилиши мумкин.

Банклар молиявий барқарорликни таъминлашда депозитларни суғурталаш, стресс тести ва капиталнинг этарлилиги таъминлаш лозим.

Депозитларни суғурталаш. Банк фаолиятининг энг муҳим жиҳатларидан бири бу аҳоли ишончи ва ишончини сақлаб қолишдир. Ҳукумат ёки мустақил идоралар томонидан қўллаб-қувватланадиган омонатларни суғурталаш схемалари банк муваффақиятсизликка учраган тақдирда омонатчилар учун хавфсизлик тармоғини таъминлайди. Ушбу кафолат жисмоний шахслар ва корхоналарни ўз маблағларини банк тизимида ишониб топширишга ундайди, молиявий барқарорликни таъминлайди.

Стресс тести ва капиталнинг этарлилиги. Суғурта компаниялари кўпинча банкларнинг стресс тестлари жараёнида ҳал қилувчи рол ўйнайди. Экстремал сценарийларга қарши суғурта қопламасини таъминлаш орқали суғурта банкларга камроқ капитал захираларини сақлашга имкон беради ва шу билан кредитлаш ва инвестициялар учун ресурсларни бўшатади.

Мижозларнинг ишончини ошириш учун эса банк репутацияни орилона бошқариш ва мижозларга йўналтирилган суғурта маҳсулотларидан кенг фойдаланиши керак.

Репутацияни бошқариш. Мижозларни жалб қилиш ва ушлаб туришда банкнинг обрўси муҳим аҳамиятга эга. Турли хавф-хатарлардан суғурталанган бўлиш манфаатдор томонлар манфаатларини ҳимоя қилиш, ташкилотнинг яхлитлиги ва барқарорлигига ишончни сингдириш мажбуриятини кўрсатади.

Мижозларга йўналтирилган суғурта маҳсулотлари. Банклар, шунингдек, умумий қиймат таклифини ошириб, тўғридан-тўғри ўз мижозларига суғурта маҳсулотларини таклиф қилишлари мумкин. Ҳаётни суғурталашдан тортиб, мулк ва бахтсиз ҳодисаларни қоплашгача бўлган ушбу маҳсулотлар банклар учун қўшимча даромад манбалари бўлиб хизмат қилади, шу билан бирга мижозларга кенг қамровли молиявий ечимлар такдим этади.

Ундан ташқари норматив ҳужжатларга риоя қилиш банк операцияларининг барқарорлиги ва ишончилигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Суғурта қопламаларини яхшилаш учун банклар:

lash va ochiqlashdagi amaldagi tartiblari iqtisodiy resurslarni bulgusi haqiqiy egalari manfaatlariga mos tushmaydi. Buning natijasida, biznes subyektlari resurslarini jalb qilishning cheklangan oqimlaridagina foydalanishlariga to‘g‘ri kelmoqda;

ikkinchidan, biznes subyektlari daromadlari va xarajatlarini aniq o‘lchangan qiymatlari potensial qizikuvchilar manfaatlariga mos tushmaydi, bu o‘rinda, foydaning aniqligi, naqdligi va sifatini ta‘minlash nazarda tutilmokka;

uchinchidan, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash, takdim etishdagi o‘rinsiz, ortiqcha, qat‘iy talablarning belgilab qo‘yilganligi, shuningdek biznes subyektlarining o‘z mulklari doirasida aniq boshqaruv qarorlarini tayyorlashda hisobning mayda birliklariga qadar kat‘iy tartib taomillarining belgilab qo‘yilganligi buxgalteriya xodimlarining erkin tajribaga tayangan holda xulosa tayyorlash va ularni manfaatdorga taqdim etish imkoniyatini bermaydi. Natijada biznes subyektlarining real holatini o‘zlari istagan tarzda emas, ular foydalanalayotgan resurslar egalari istagan tarzda ochib berishlarining imkonini yuqqa chiqarmoqda;

beshinchidan, buxgalteriya hisobining milliy standartlari MHXSga qanchalik moslashtirilmasin, agarda maqsadlar mushtarakligida axborotlar oqimi ochiqlanmaydigan bulsa, biznes subyektlarining real moliyaviy ahvoli, natijalari va ularning o‘zgarishlarini aniq aks ettirish imkonini bermaydi.”

Bugungi kunda sug‘urta tashkilotida ham yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish uchun buxgalteriya hisobini yuritish tartibi puxta ishlab chiqilishi lozim. Ma‘lumki, sug‘urta faoliyatini tashkil etish ishlab chiqarish, savdo va boshqa sohalardan tubdan farq kiluvchi xususiyatlarga ega. Masalan, ishlab chiqarish subyektlarida avval xarajat qilinib maxsulot yaratiladi, va u sotilgandan so‘ng daromad qilinadi, sug‘urta tashkilotida esa aksincha, avval daromad, ya‘ni sug‘urta mukofotlari to‘planadi, so‘ng sug‘urta hodisasi yuz bergan takdirda xarajat amalga oshiriladi, buning oqibatida qoplama to‘lanadi yoki kelib tushgan sug‘urta mukofotlari hisobot yili davomida majburiyatning bir qismi xisoblanib, yil tugagandan sung daromad sifatida tan olinishi va boshqalar. Sug‘urta tashkilotlarining o‘ziga xos jihatlari *O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni 23- moddasi* “Sug‘urtalovchilar buxgalteriya hisobining o‘ziga xos xususiyatlari” da ham o‘z aksini topgan bulib, “Sug‘urtalovchilar, sug‘urta brokerlari va qayta sug‘urta brokerlari maxsus vakolatli davlat organi belgilaydigan o‘ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda konunchilikka muvofiq buxgalteriya hisobini yuritadi”[3] deb alohida belgilab qo‘yilgan. Albatta mazkur xususiyatlar sug‘urta soxasida buxgalteriya hisobini yuritishning o‘ziga xos tartibini ishlab chiqishni talab etadi.

Sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil qilish texnologiyasi, uning xizmatlarining xususiyatlariga bog‘liqdir, ma‘lumki, har qanday sug‘urta tashkiloti ma‘lum haq evaziga o‘zining sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksida sug‘urta shartnomasi, agar boshacha tartib nazarda tutilmagan bo‘lsa, sug‘urta mukofoti tulangandan yoki mukofot bo‘lib to‘lansa birinchi to‘lov amalga oshirilgandan sung kuchga kiradi. Demak, mazkur holatni tovarlarni sotish jarayoni bilan tenglashtiradigan bo‘lsak, sug‘urta tashkiloti sug‘urta xizmatlarining sotilishi hisobi faqatgina ularning haqi to‘lanish holatigagina olib borilishi mumkin.

“CAMPARI” metodi quyidagi mezonlardan iborat:

- “Character” – bo‘lajak mijozning mavqei;
- “Ability” – bo‘lajak mijozning biznesini baholash;
- “Means” – mijozning kreditga ehtiyojini tahlil etish;
- “Purpose” – olinadigan kreditning maqsadi;
- “Amount” – olinadigan kredit summasining asosnomasi;
- “Repayment” – olingan kreditni qaytarib berish imkoniyati;
- “Insurance” – kredit riskini sug‘urta qilish usuli.³

Yuqorida ta’kidlab o‘tgan metodlardan tashqari boshqa metodlar bor. Lekin, mijozning kreditga layoqatliligini aniqlash bo‘yicha barcha metodlar asosida kredit olish uchun murojaat etgan har bir mijoz to‘g‘risida mijoz to‘g‘risidagi zarur barcha ma’lumotlarni yig‘ish, ularni umumlashtirish va chuqur tahlil etishni tashkil qiladi.

Biz yuqorida ta’kidlab o‘tgan mijozning kreditga layoqatliligini aniqlashning barcha metodlar talablari har bir tijorat bankida maxsus Nizomga jamlangan va uni bajarilishi qat’iy nazoratga olingan.

Ma’lumki, kredit qo‘yilmalarining iqtisodiyotning turli tarmoqlari va bankni mijozlari guruxi o‘rtasida diversifikatsiyalash esa, bank tizimini rivojlantirishdagi raqobatbardoshlik darajasini oshirishga yo‘naltirilgan holda, bank sektorini monopoliyadan chiqarishni kuchaytiradi. Tijorat banklari faoliyatining universallashtirish banklararo raqobatning shakllanishiga, ularning iqtisodiyotning bozor tamoyillari asosida faoliyat ko‘rsatishga undaydi. Iqtisodiyotning tarmoqlari (sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish, savdo va boshqalar) bo‘yicha kredit portfelining diversifikatsiyasi mijozlar bozorida banklararo raqobat uchun qulay shart-sharoit yaratish bilan bevosita bog‘liqdir. O‘z vaqtida sog‘lom raqobat tijorat banklari tomonidan bank xizmatlari bozorini yanada kengaytirish zaruriyatini belgilaydi, ya’ni universallashtirishning ob’ektiv sharti sifatida namoyon bo‘ladi. Shu erda ta’kidlash lozimki, rivojlangan xorijiy mamlakatlarda faoliyat ko‘rsatayotgan tijorat banklari o‘z mijozlariga 300 ga yaqin turli xildagi bank xizmatini taklif etadi.

Banklar faoliyatida qo‘llaniladigan zamonaviy usullardan biri bo‘lgan kredit skoring mijozning kreditga layoqatliligini aniq va chuqurroq baholash yo‘li bilan kreditning qaytmasligi bilan bog‘liq yo‘qotishlarning oldini olish imkonini beradi. Kreditlar bilan bog‘liq risklarni baholash usullari va tamoyillarini o‘zgartirish orqali ularni kamaytirish va kreditlarning o‘z vaqtida bankga qaytishini ta’minlash sohasida xorijiy banklar amaliyotida qo‘llanilayotgan mijozning kreditga layoqatliligini skoring baholash usulini respublikamiz banklari amaliyotiga joriy qilishni yo‘lga qo‘yish mijozning moliyaviy axvoli va uning kredit tarixiga oid masalalarni chuqur tahlil qilgan holda unga tezkor kredit berish va kredit bilan bog‘liq riskni kamaytirish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

Skoring - «scoring»- inglizcha “score” so‘zidan olingan bo‘lib ochko yoki ballarni hisoblash degan ma’noni bildiradi. Banklar faoliyatida esa skoringga kredit berish bo‘yicha qaror qabul qilishning asosi, kreditlar bo‘yicha risklarni baholash tizimining usuli sifatida qarash mumkin. Yanada aniqroq qilib aytganda, skoring bank tomonidan

³ Банковское дело. Учебник, под ред. проф. Г.Г. Коробовой. М.: - “Экономистъ” 2006.

qator kompleks ko‘rsatkichlar va statistik usullar asosida kredit oluvchi mijozning kreditga va to‘lovga layoqatliligiga baho berish orqali uning kreditni to‘lay olish yoki olmaslik ehtimolini aniqlashdan iborat. Skoring baholash kompyuter dasturi orqali amalga oshirilib u mijoz turmush tarzi va faoliyatining turli tomonlarini o‘zida aks ettiruvchi bir necha xil tasniflarni o‘zida mujassamlashtirgan matematik model va usullar majmuasi hisoblanadi. Skoringning ishlash prinsipi shundaki, mijoz tomonidan to‘ldirilgan anketa ma’lumotlari asosida u to‘g‘risida ma’lumotlar yig‘iladi. Mijozning bank xodimi tomonidan ishlab chiqilgan anketa savollariga bergan javoblarining har biri aniq ballar bilan baholanadi. Baholash mijozning kredit tarixi va anketaviy statistik ma’lumotlari asosi kreditni qaytara olish ehtimoli bo‘yicha matematik hisob-kitoblar hisoblanadi. Va ularning yig‘indisiga qarab mijozga kredit berish yoki bermaslik bo‘yicha qaror qabul qilinadi.

Mijozning kreditga layoqatliligini baholashda skoringdan foydalanish kredit ajratish bo‘yicha qarorning tez qabul qilinishiga zamin yaratadi hamda kredit olish jarayonini maksimal darajada tezlashtiradi, kredit olish bo‘yicha ma’lumotlarga ishlov berish to‘liq avtomatlashtirilganligi bois, bu jarayonlarga inson omilining ta’siri minimallasadi. Bank xodimi va mijozning vaqti tejaladi, kredit olish va uning ta’minlanganligi bilan bog‘liq hujjatlashtirish jarayonlari va soni qisqaradi. Shuningdek, kredit skoringda ta’minot masalasining dolzarbligi kamayadi, mijozlarning faoliyati va kredit tarixida shaffoflik shakllanadi. Bularning barchasi kredit va kreditlash jarayoni bilan bog‘liq risk darajasi kamayadi.

Skoringning bir necha turlari bo‘lib ular nafaqat mijozning kreditga layoqatliligini baholashda, balki mijoz kredit olgandan keyin uning moliyaviy holatiga qarab kreditning qaytarilishi holati to‘g‘risida ham ma’lumot berishi mumkin. Shundan kelib chiqib banklar o‘z amaliyotida skoringning u yoki bu turini ko‘proq qo‘llashi mumkin.

Mamlakatimiz banklari amaliyotida kredit skoringni joriy qilish bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish, keyinchalik ushbu tizimni yuridik shaxslarni kreditlashga ham joriy qilib borish, unda kredit skoringning omillari sirasiga mijozning moliyaviy ahvoli, kredit tarixi, daromadlarining barqarorligi, bozorda tutgan o‘rni, mahsulotlarining xaridorgirligi, o‘z mablag‘larining, debitor-kreditor qarzdorlik salmog‘i kabi ko‘rsatkichlarga ustuvorlik berish katta ahamiyat kasb etishi mumkin. Binobarin, mijozlarga kredit ajratishda kredit skoring amaliyotini joriy qilish kelajakda kredit qo‘yilmalar hajmining oshishiga, ishlab chiqirish hajmi va samaradorligining yuksalishiga zamin yaratadi, shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan risklar va riskli holatlarning oldini olish, skoring natijalaridan kelib chiqib bank risklarini boshqarish strategiyasini muvofiqlashtirib borish imkonini beradi. Shu bois, bizning fikrimizcha, mamlakatimiz bank amaliyotiga kredit skoring tizimini joriy qilish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish hamda amalga oshirish tijorat banklarining xalqaro talablar darajada faoliyat olib borishini yanada yuqori pog‘onaga olib chiqishi bilan birgalikda ularning moliyaviy barqarorligi va likvidliligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mijozlarning kreditga layoqatliligini baholash bo‘yicha xorijiy tajribalarni o‘rganish geografik chegaralarni kesib o‘tuvchi turli xil uslublar va innovatsiyalarni yoritadi. Innovatsiyalar kreditga layoqatlilikni baholashning aniqligi

va samaradorligini oshirib, moliyaviy institutlarga risklarni samarali boshqarish bilan birga yanada ongli qarorlar qabul qilish imkonini berdi. Aslini olganda, xorijiy tajribalarni o‘rganish mijozlarning kredit qobiliyatini baholashda doimiy evolyutsiya va moslashish zarurligini ta’kidlaydi.

O‘ZBEKISTONDA CHAKANA MOLIYAVIY XIZMATLARNI KO‘RSATISH MEXANIZMI

*Asqarov Sarvar Anvar o‘g‘li
TDIU tayanch doktoranti*

Iqtisodiyotning raqamlashishi va iqtisodiy tizimning asosiy tarmog‘i sanalgan banklarning transformatsiyalashishi natijasida bank xizmatlari soni ham kundan kun ortib, raqamlashib bormoqda. An’anaviy bank xizmatlarini masofadan turib amalga oshirish va xizmatlarni onlayn amalga oshirish imkoniyatlarining yaratilayotganligi banklar uchun yangi zamonaviy platformalar orqali xizmatlar ko‘rsatish davrini boshlab berdi.

Bundan sharoitda esa banklar faoliyatini transformatsiya qilish, bank xizmatlarini avtomatlashtirish va raqamlashtirish orqali samaradorlikni oshirish hamda banklararo raqobat kuchayganidan dalolat beradi. Banklarni samarali transformatsiya qilishda ko‘p jihatdan innovatsion bank mahsulotlarini va xizmatlarini birinchilardan bo‘lib joriy qilish va sohaga yetarlicha investitsiyalar kiritishdan cho‘chimaslik kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining 2019-yil 28-sentabr-dagi 24/5-sonli qarori “Qarz oluvchi jismoniy shaxslarning qarz yukini tartibga solish to‘g‘risidagi” nizomiga muvofiq qarz beruvchi qarz oluvchi o‘rtacha oylik daromadlarini aniqlashda quyidagi tasdiqlovchi hujjatlar va ma’lumotlardan foydalanish huquqiga ega [1]:

- ish beruvchi tomonidan tasdiqlangan ish haqi to‘g‘risidagi ma’lumotlari;
- pensiya miqdori to‘g‘risidagi ma’lumotlari;
- fuqarolarning jamg‘arib boriladigan pensiya badallari to‘g‘risidagi ma’lumotlari;
- qarz oluvchining bank hisobvaraqlariga tushgan daromadlari to‘g‘risidagi ma’lumotlari;
- to‘langan soliqlar to‘g‘risidagi ma’lumotlari;
- foizlar, dividendlar, mol-mulkn ijaraga berishdan olingan va shular kabi boshqa doimiy tarzda daromadlarini tasdiqlovchi ma’lumotlar.

Shu o‘rinda 2023-yil 5 aprel kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan “2023 yil uchun ipoteka dasturi” muhokamasi yuzasidan o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida ta’kidlanishicha 2023 yil 1 maydan boshlab rasmiy daromadi yetarli bo‘lmagan aholiga ham ipoteka krediti olish imkoni yaratilishi, bunda ularning to‘lov qobiliyatini aniqlashda bank kartasidagi aylanma, ijara, kommunal va boshqa xarajatlarga to‘langan pullari ham hisobga olinishi ta’kidlab o‘tildi [2].

Quyidagi jadvalda banklar tomonidan qanday daromad manbalari kredit ajra-

Barqaror sug‘urta to‘lovlari ko‘rinishidagi daromad bu mijoz va sug‘urta kompaniyasi o‘rtasida ma’lum bir yoshga qadar yashash to‘g‘risida shartnoma tuzish orqali sug‘urta to‘lovi tizimidan foydalangan holda to‘lanadigan haqdir.

Ko‘chmas mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlar esa mijoz o‘ziga tegishli bo‘lgan mulkni ijaraga berishdan ko‘radigan daromaddir. Buni tasdiqlash uchun quyidagi hujjatlar talab qilinishi mumkin:

- mijozning ijaraga beriladigan mulkka egalik huquqini tasdiqlovchi guvohnoma;
- joriy (va oldingi) tomonlar o‘rtasida tuzilgan ijara shartnomasi;
- mijozning oxirgi 12 oy uchun ijara to‘lovi olinganligini tasdiqlovchi hisobvaraqqdan ko‘chirma;

–o‘tgan yilda ko‘chmas mulkni ijaraga berishdan olingan daromadlari bo‘yicha soliq to‘langanligini tasdiqlovchi hujjatlar (to‘lov topshiriqnomalari yoki boshqa hujjatlar).

2-jadval

Mobil bank ilovasidan foydalanishning ijobiy jihatlari [4]

t/r	Afzallik	Izoh
1.	Hisobvaraqlar bilan ishlashda komissiya olinmasligi	Foydalanuvchilar qo‘shimcha komissiyasiz pul o‘tkazishlari, omonat ochishlari, chet el valyutasini sotib olishlari mumkin. Tranzaktsiyalari haqidagi hisobotlari ilovada saqlanadi.
2.	Foydalanish osonligi	Hatto texnologiyadan moliyaviy savodxonligi yuqori darajada bo‘lmagan foydalanuvchilar ham ilovani tushuna oladi. Dastur interfeysi aniq, menyu qulay joylashgan, tugmalar va bo‘limlar nomi yozilgan. Dasturning o‘zida kerakli xizmatni topish uchun yordamchi mavjud.
3.	Operatsiyalar tezligi	Smartfon va SIM-karta foydalanuvchiga bir necha daqiqada to‘lovni amalga oshirish, hisobidagi qoldiqni bilish, valyutani almashtirish va boshqa operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi. Bank ofisiga tashrif buyurish shart emas va internet mavjud bo‘lgan istalgan joydan operatsiyalarni amalga oshirish mumkin.
4.	Katta funktsionallikning bir joyda jamlanganligi	Mobil ilova orqali kommunal xizmatlar va boshqa xizmatlar uchun to‘lovlarni amalga oshirish, onlayn kredit olish, turli pul o‘tkazmalarini amalga oshirish, ayrim doimiy to‘lovlar uchun avtomatik rejimni yoqish va boshqalar. Shu bilan birga xavfsizlik uchun har qanday operatsiyalar haqida va turli yangiliklar haqida xabarlar kelib turadi.

Shunday qilib, rasmiy ish joyidagi rasmiy oylik maoshidan tashqari daromad qarz oluvchining yagona daromad manbai sifatida qarash noto‘g‘ridir.

Banklarda zamonaviy risk-menejment tizimini joriy etishga qaratilgan ishlar jadallashtirilib, tadbirkorlik subyektlari va jismoniy shaxslarning kredit bo‘yicha murojaatlarini qisqa muddatda ko‘rib chiqishni ta‘minlashga yo‘naltirilgan anderrayting va skoring tizimlari joriy etildi.

Mobil bank ilovasidan foydalanishning ijobiy va salbiy jihatlari mavjud. Xususan telefon qurilmalari orqali mobil ilovalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjud.

Mobil texnologiyalar iste‘mol sanoatini o‘zgartirdi, ammo moliyaviy xizmatlar bozorini ko‘proq o‘zgartirdi. Mobil ilovalar millionlab bank mijozlari uchun o‘z

mablag‘larini boshqarish uchun maqul ko‘rgan aloqa nuqtasiga aylandi. Banklarda xizmat ko‘rsatishdagi navbatlar ortib borayotganligi sababli, raqamli bankingning dolzarbligi ortishi va banklar o‘z mobil ilovalarini doimiy ravishda takomillashtirib borishni talab etmoqda.

Shuning uchun an’anaviy banklar mobil ilovalarini taqomillashtirish maqsadida xalqaro moliyaviy texnologiya kompaniyalari bilan hamkorlik qilib kelmoqda. Bugungi kunda banklar mobil ilovalar orqali an’anaviy xizmatlarini mobil ilovalar orqali raqamli amalga oshirishga xarakat qilmoqda. Moliyaviy texnologiya inqilobi iste‘molchilarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish yo‘lidagi oldinga qadamdir.

3-jadval

Mobil bank ilovasidan foydalanishdagi salbiy jihatlar [4]

t/r	Kamchilik	Izoh
1.	Uyali aloqa zarurligi	Agar abonent tarmoqning qamrov zonasidan tashqarida bo‘lsa, u holda smartfonda dasturdan foydalanish imkoniyati bo‘lmaydi.
2.	Smartfonning yo‘qolishi	Qurilmaning yo‘qolishi uning egasini aloqasiz va bank dasturisiz qoldiradi. Endi uning shaxsiy moliyasiga uchinchi shaxslar kirishi mumkin. Fuqaro o‘z vaqtida ilovani blokirovka qilishi kerak. Shunda mijoz o‘z mablag‘larini saqlab qolish imkoniyatiga ega bo‘ladi.
3.	To‘liq funksionalning mavjud emasligi	Aksariyat bank xizmatlari mavjud, ammo ba‘zilari cheklangan bo‘ladi.

Smartfon orqali moliyaviy operatsiyalar bajarilayotganda xavfsizlik choralari e‘tiborli bo‘lish lozim. Birinchidan, kirish parolini o‘zgartirib turish lozim. Ba‘zi foydalanuvchilar barcha bank dasturlari uchun bir xil parollarni o‘rnatadilar. Bunday qilmaslik kerak, chunki nazariy jihatdan qurilmani shifrnini terish orqali buzish mumkin. Agar u barcha dasturlarda bir xil bo‘lsa, buni qilish yanada oson bo‘ladi. Bundan tashqari parollarni oddiy ketma-ketlikdagi sonlar yoki xarflar bilan emas balki kichik xarf, katta harflar va raqamlardan iborat bo‘lishi kerak. Yoki belgilarni ham qo‘shgan holda parol biriktirish maqsadga muvofiqdir. Ikkinchidan, biometrik xavfsizlik turlaridan birini o‘rnatish lozim. Ya‘ni barmoq izi yoki yuz identifikatsiyasi orqali bank dasturiga kirish lozim. Ushbu turdagi himoya choralari firibgarlarning parolni buzishi va hisobraqam uchun PIN-kodni olishining oldini oladi. Uchinchidan umumiy foydalaniladigan Wi-Fi tarmoqlari orqali ilovaga kirish hamda notanish smartfonlardan foydalanilgan holda bank hisobiga kirish ham xavflidir. Belgilarni saqlab oladigan dasturga boshqa qurilma yoki dastur o‘rnatilgan bo‘lishi mumkin. Bu firibgarlarga parolga ega bo‘lish imkonini beradi. To‘rtinchidan, shubhali havolalarga ishongan holda kirib ko‘rish tavsiya etilmaydi. Onlayn bankingga havolasi bo‘lgan moliyaviy kompaniyaning elektron pochta xabarlar va bildirishnomalariga shubha bilan qarash lozim. Chunki ular hech qachon bunday xabarlar yubormaydi [5].

Aslida, mobil ilovalardagi onlayn operatsiyalar bankda amalga oshiriladigan an’anaviy operatsiyalar bilan bir xil operatsiya deb qarash mumkin, faqat ular ancha tez va qulayroqdir. Banklar har doim mobil ilovalarini yanada ko‘proq funksiyalarni qo‘shib takomillashtirmoqda. Natijada bank mijozlari mobil ilovalarining barcha mavjud imkoniyatlaridan foydalanib, vaqtini va xarajatlarini sezilarli darajada tejashi va sog‘lig‘ini himoya qilishi mumkin [6].

hayot sug‘urtasi sohasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida Qarori qabul qilingan. Unga muvofiq:

2022-yil 1-iyuldan boshlab: sug‘urtaning barcha turlarini (klasslarini) elektron shaklda amalga oshirishga ruxsat beriladi;

2023-yil 1-yanvardan boshlab majburiy sug‘urtaning barcha turlari bo‘yicha sug‘urta polislarini qog‘oz blankalarda rasmiylashtirish amaliyoti bekor qilinadi. 2022-yil 1-yanvardan 2025-yil 1-yanvarga qadar hayot sug‘urtasi sohasida faoliyat yuritayotgan sug‘urta tashkilotlarining mazkur faoliyati qismi uchun hisoblanadigan foyda solig‘i bo‘yicha belgilangan soliq stavkasi 50 foizga kamaytiriladi;

2022-yil 1-yanvardan 2024-yil 1-yanvarga qadar ish beruvchi tomonidan o‘z xodimlari uchun baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug‘urta qilish va tibbiy sug‘urta turlari bo‘yicha tuzilgan sug‘urta shartnomalari asosida O‘zbekiston Respublikasida sug‘urta faoliyatini amalga oshirishga litsenziyasi bo‘lgan yuridik shaxslarga yo‘naltiriladigan mablag‘lar jismoniy shaxslarning jami daromadi sifatida qaralmaydi. [1]

Elektron sug‘urtaning amaliy tahliliga ko‘ra, dunyo bo‘yicha sug‘urta mukofotlarining 2,5 trillion dollardan taxminan 1 foizi elektron sug‘urta orqali qabul qilingan. 2021-yilda sug‘urta mahsulotlarini sotib olish uchun 2894 mlrd. dollarlik to‘g‘ridan-to‘g‘ri mukofotlar ishlatilgan bo‘lib, u YaIMning 8,8 foizini, rivojlanayotgan mamlakatlarda esa bu ko‘rsatkich 208 mlrd. dollarni tashkil etgan. Shveysariyaning SIGMA tadqiqot guruhi 2030-yilga kelib elektron sug‘urta bozorda 55-60 foiz ulushga ega ekanligini taxmin qilmoqda.

Sug‘urtani raqamlashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan strategiya kelajakda katta samaradorlik keltiradi. Istisnosiz ravishda barcha ish jarayonlarini raqamlashtirish, shu jumladan mijozlar bilan munosabatlarni o‘rnatish, masofaviy xizmat ko‘rsatish va mahsulotning yangi arxitekturasini joriy qilish – bu nafaqat sug‘urta kompaniyalarining, balki har qanday moliyaviy kompaniyaning istagidir. Yangi raqamli texnologiyalar bir tomondan rivojlanish imkoniyatlarini oshirish va tanlash erkinligini ta‘minlasa, boshqa tomondan, bu ham kompaniyalar, ham mijozlar uchun moslashuvchanlikning jiddiy sinovidir. Shuni ta‘kidlash mumkinki, sug‘urtani raqamlashtirish sug‘urta kompaniyalari xodimlari faoliyatini boshqarishga va mahsulot turlariga ta‘sir qiladi. Bunda sug‘urta kompaniyalari risklarini xolisroq baholashi va natijada ishonchli sug‘urta portfelini shakllantirishi mumkin bo‘ladi. Bularning barchasi birgalikda mamlakatda sug‘urtani rivojlantirish uchun istiqbolli natijalarni taqdim etadi.

Rivojlanayotgan yangi risklar yangi mahsulotlarning shakllanishini oldindan belgilab beradi, ularni ilgari surish yangi tarqatish kanallarini talab etadi, bu sug‘urta kompaniyalarining zamonaviy bozordagi xatti-harakatlarini tubdan o‘zgartiradi, ularni mijozlarga yo‘naltirilganlikka undaydi. Sug‘urtaning innovatsion rivojlanishi masalalariga bag‘ishlangan ko‘plab ishlar sug‘urtalovchilarning eng muhim faoliyati sug‘urta mahsulotining iste‘mol qiymatini oshirishdan iborat ekanligi, bu mahsulotga yo‘naltirilgan sug‘urta kompaniyalaridan mijozlarga yo‘naltirilgan sug‘urta kompaniyalariga o‘tish, sug‘urtalanuvchilar manfaatlarining standart risklar to‘plamiga ega sug‘urta mahsulotlarini taklif qilingan (narxda sotib olishning moliyaviy imkoniyatlaridan ustunligi bildiradi. [2]

Sug‘urta sanoati raqamli transformatsiyadan o‘tmoqda va hayotni sug‘urtalash kompaniyalari bundan mustasno emas. Hayotni sug‘urtalash bo‘yicha raqamlashtirish sug‘urtachilarning biznes yuritishiga bir necha jihatdan ta’sir qiladi. Masalan, sug‘urtalovchilar jarayonlarni soddalashtirish, mijozlar tajribasini yaxshilash va yangi mahsulotlarni ishlab chiqish uchun bulutli hisoblash, katta ma’lumotlar, ma’lumotlar tahlili va sun’iy intellekt (AI) kabi raqamli texnologiyalardan foydalanmoqda. Bundan tashqari, mobil ilovalar, videokonferensaloqa va bulutli xizmatlar kabi raqamli texnologiyalar mijozlar bilan muloqotni yanada samarali qilish uchun qo‘llanilmoqda.

Oxir oqibat, raqamli yechimlar hayotni sug‘urtalash tashuvchilarga o‘z mijozlarining ehtiyojlariga yanada tezkor va sezgir bo‘lishga imkon beradi.

Sug‘urta sanoati rivojlanishda davom etar ekan, hayotni sug‘urtalovchilar bozorda raqobatbardosh bo‘lib qolishi uchun raqamli transformatsiyani qabul qilishlari juda muhimdir.

Raqamlashtirish hayotni sug‘urtalash sohasida samaradorlikni oshirish, shaxsiylashtirish, shaffoflikni oshirish va boshqa imtiyozlar qatorida firibgarlikni kamaytirish orqali sezilarli yaxshilanishlarga olib keldi.

Raqamli transformatsiya hayotni sug‘urtalash sektorini yaxshilashiga oid ba’zi aniq misollar keltirilgan:

Mahsulotni ishlab chiqishni jadallashtirish : sug‘urta sohasida raqamlashtirish hayotni sug‘urtalovchi kompaniyalarga mijozlar ma’lumotlarini tahlil qilishni va mijozlarning ehtiyojlari va afzalliklarini yaxshiroq tushunishni osonlashtiradi. Ushbu ma’lumotlardan ushbu ehtiyojlarga mos keladigan sug‘urta mahsulotlarini ishlab chiqish uchun foydalanish mumkin.

Mijozlarni ko‘rib chiqish va baholash: Raqamli kanallardan foydalanish hayotni sug‘urtalovchilarga mijozlarni jalb qilish jarayonini yanada samaraliroq, shaxsiylashtirilgan va ma’lumotlarga asoslangan holda konvertatsiya va joylashtirishni yaxshilashga yordam beradi. Bunga quyidagilar kiradi:

Raqamli marketing: Hayotni sug‘urtalovchilar potentsial iste’molchilarga yanada samarali erishish uchun raqamli marketingdan foydalanishlari mumkin. Ijtimoiy media platformalari, elektron pochta marketingi va onlayn reklamadan foydalangan holda, sug‘urtachilar iste’molchilarning ehtiyojlari va manfaatlariga mos keladigan shaxsiy xabarlar orqali muayyan auditoriyaga yo‘naltirilishi mumkin.

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish (CRM): CRM dasturi tashuvchilarga dastlabki aloqadan tortib siyosatni yangilashgacha bo‘lgan mijozlar o‘zaro munosabatlarini kuzatish va boshqarishga yordam beradi. Mijozlarning xohish-istaklari, xatti-harakatlari va fikr-mulohazalari haqida ma’lumot to‘plash sug‘urtachilarga o‘z mijozlarining ehtiyojlarini yaxshiroq qondirish uchun takliflarni moslashtirishga imkon beradi.

Elektron ilovalar (eApps): e-ilovalar mijozlarga o‘z uylarida turib onlayn qamrovga ariza berish imkonini beradi va ariza berish jarayonini soddalashtirishi mumkin.

Da’volarni boshqarish: Onlayn da’volar va raqamli hujjatlarni taqdim etish orqali sug‘urtachilar ishlov berish vaqtlarini qisqartirishi va mijozlar ehtiyojini qondirishni yaxshilashi mumkin.

Andarrayting murakkabligini kamaytirish: Raqamlashtirish sug‘urtalovchi- larga

Sug‘urta bozorini raqamlashtirish sug‘urta risklarning mavjudligi va sug‘urta fondini shakllantirish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar sifatida sug‘urtaning iqtisodiy mohiyatini o‘zgartirmaydi Sug‘urta bozorini yanada rivojlantirish uchun mijozlarga xizmat ko‘rsatishning innovatsion yo‘nalishlariga e‘tibor qaratish lozim, bu esa xorijiy amaliyotda muvaffaqiyatli isbotlangan va Yevropaning yetakchi sug‘urta kompaniyalari faoliyatida joriy etilgan P2P, M2M, veb-interfeys va yordam dasturlarini sug‘urtalovchilar amaliyotida faol qo‘llashni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xasanov X.N. “O‘zbekiston sug‘urta bozori rivojlanishining o‘ziga xos xususiyati” maqolasi – 2023, Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. № 6-son.
2. Xalikulova G.T. “Sug‘urta tashkilotlarining innovatsion faoliyatini rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash” maqolasi – 2023, Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. № 5-son.
3. <https://zinnia.com>

BANKLARDA CHAKANA KREDITLASH AMALIYOTINI RAQAMLASHTIRISHNING HUQUQIY JIHLTLARI (XORIJ TAJRIBA)

*Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya
akademiyasi mustaqil izlanuvchisi.*

Banklar iqtisodiyotda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular to‘lov tizimini boshqaradi, iqtisodiyotning katta qismi uchun asosiy kredit manbai hisoblanadi va (odatda) omonatchilar mablag‘lari uchun xavfsiz boshpana vazifasini bajaradi [1]. Shuningdek, ular iste‘molchilar va kichik biznes subyektlarini bank va moliyaviy mahsulotlar bilan ta‘minlashni ham o‘z ichiga oladi. Bunda banklar foiz stavkalari, yig‘imlar va xususiy mahsulotlarga bog‘liq.

Ko‘plab xorijiy mamlakatlarda yirik tijorat banklari doimiy ravishda yuqori sifatli texnologik infratuzilma, yirik ma‘lumotlar markazlari va dasturiy ta‘minot dasturlariga sarmoya kiritib bormoqda. Ammo yirik va uzoq muddatli banklarda mavjud bo‘lgan turli xil infratuzilmalar va eski ilovalarning murakkabligi va soni tufayli yangi yondashuvlarga o‘tish yo‘li ancha vaqt talab qilmoqda. Bundan tashqari, tijorat banklarida yillar davomida o‘rnatilgan markazlashtirilgan va an‘anaviy ierarxiyalar ishonchli va samarali bo‘lsa ham, har doim ham tez o‘zgarishlarga javob bermaydi [2].

Raqamlash - bu avtomatlashtirilgan ish jarayoni va jarayonlar bilan shug‘ullanish uchun ma‘lumotlarning analog oqimlarini raqamli ma‘lumotlarga aylantirish orqali qo‘lda ishlov berish jarayonini avtomatlashtirishdir [3].

Raqamlashtirish - bu raqamli ma‘lumotlardan foydalanish, shuningdek, ma‘lumotlar shaffofligi va jarayon samaradorligini oshirish uchun aloqa hamda media infratuzilmasi atrofida ijtimoiy-iqtisodiy hayotni qayta qurish orqali biznes amaliyotlarini o‘zgartirish uchun raqamli texnologiyalar va axborotdan foydalanish jarayonidir [4].

Raqamli transformatsiya - bu mijozlarga asoslangan biznesni strategik

o‘zgartirish, asosiy vakolatlar tashkilot darajasidagi o‘zgarishlarni talab qiladigan maqsadi bilan bir nechta raqamlashtirish loyihasining kombinatsiyasidir [5].

Banklarda chakana kreditlash jarayonlarini raqamli transformatsiya qilish va uning faoliyatini o‘rganish bo‘yicha iqtisodchi olimlar tomonidan ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan hamda ilmiy qo‘llanmalar yozilgan bo‘lib turlicha ta‘riflar berilgan. Ushbu sohada tadqiqot olib borgan olimlarning fikricha, tijorat banklarda chakana kreditlash jarayonlarini raqamli transformatsiyalash jarayonlari moliya va bank sohasidagi bir qancha ko‘rsatkichlar bo‘yicha milliy iqtisodiyotning YaIM o‘shish sur‘atlariga bevosita va bilvosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Unga ko‘ra tanqili evropalik iqtisodchi olim Dimitris Chorafas moliya va bank sohasida jumladan bank texnologiyalari, risklarni boshqarish va raqamli transformatsiya bilan bog‘liq ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borgan [6]. Tadqiqotchi bank ishining raqamli transformatsiyasi, jumladan, chakana kreditlash jarayonlari moliya sanoatidagi risklarni boshqarish amaliyotini axborot tizimlari va texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etishini o‘z asarlarida ta‘kidlab o‘tgan.

Taniqli iqtisodchi olim D.Mhlanganing fikricha kreditlash jarayonlarining raqamli transformatsiyasi bank sohasida inqilob qilmoqda. Sun‘iy intellekt va raqamlashtirish jarayonlarida ilg‘or axborot texnologiyalari tijorat banklarida kredit tavakkalchiligini aniqroq baholash imkonini beradi, bu esa kreditlash bo‘yicha ko‘proq ongli qarorlar qabul qilish va mijozlar tajribasini yaxshilashga imkoniyat yaratdi [7].

Xorijlik iqtisodchi olimlar Warner and Wägerlanring fikricha raqamli transformatsiyalar biznes modeli, hamkorlik va madaniyatni takomillashtirishni o‘z ichiga olgan kundalik jarayonidir deb ta‘kidlagan [8]. Tadqiqotchilarning fikricha raqamli transformatsiya bir martalik hodisa emas, balki doimiy uzluksiz jarayondir. Bu raqamli texnologiyalarning tashkilot strategiyasi va faoliyatiga qay darajada integratsiyalashganligi hamda muvaffaqiyatli raqamli transformatsiya orqali texnologik yutuqlardan tez o‘zgaruvchan raqamli landshaftda rivojlanish uchun tashkilot tuzilmasi, jarayonlarini moslashtirishni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, ular raqamli transformatsiyalardagi nazariy hissaning aksariyati mijozlar qiymati, tajribasi, faoliyati, operatsiyalari, strategik innovatsiyalar va yangi biznes modelini ishlab chiqish atrofida rivojlanishini ta‘kidlab o‘tkan.

Iqtisodchi olim Thakor to‘lov tizimlari, kreditlash va sug‘urta sohasidagi innovatsiyalar moliyaviy vositachilikni qay darajada o‘zgartirganini tasvirlash uchun fintech bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan [9]. Olimning tadqiqot natijalariga ko‘ra fintechning to‘lov tizimlari, kreditlash va sug‘urtaga ta‘siri moliyaviy jarayonlarni qayta shakllantirgan, bu esa raqobatning kuchayishiga, samaradorlikning oshishiga va mijozlar tajribasining yaxshilanishiga olib kelgan.

Xorijlik iqtisodchi olim Consoli axborot-kommunikatsiya texnologiyalari nazariyasiga asoslangan holda, ishlab chiqarish, tashkil etish, iste‘mol va tartibga solishda bank sektori tarkibiy o‘zgarishlarning asosiy omillari ekanligini ta‘kidlaydi [10]. Unga ko‘ra axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bank sektoridagi tarkibiy o‘zgarishlarga ta‘siri, ishlab chiqarish, tashkil etish, iste‘mol va me‘yoriy-huquqiy bazalarning integratsiyalashuvini ishlab chiqishda asosiy o‘rinni egallagan.

Banklarda chakana kreditlash amaliyotining raqamli transformatsiyasi turli qonunchilik va me‘yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Ushbu qoidalar iste‘molchilarning himoyasi, ma‘lumotlarning maxfiyligi, adolatli kreditlash amaliyoti va moliyaviy tizimning umumiy barqarorligini ta‘minlash uchun o‘rnatiladi. Quyida biz AQShda va Yevropa ittifoqining bir nechta asosiy huquqiy jihatlarga to‘xtalib o‘tamiz:

Birinchi, Iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risidagi qonunlari:

- Kredit berishda haqiqat to‘g‘risidagi qonun (Truth in Lending Act (TILA)): AQShdagi federal qonun bo‘lib, kredit operatsiyalari bilan bog‘liq asosiy shartlar va xarajatlarni aniq oshkor qilishni talab qilish orqali iste‘mol kreditidan oqilona foydalanishni rag‘batlantirishga qaratilgan. TILA iste‘mol kreditining har xil turlariga, jumladan, chakana kreditlashga nisbatan qo‘llaniladi va chakana kreditlash amaliyoti bilan bog‘liq maxsus qoidalarni o‘z ichiga oladi [11].

- Adolatli kredit hisoboti to‘g‘risidagi qonun (Fair Credit Reporting Act (FCRA)): Bu ham AQShdagi federal qonun bo‘lib, iste‘mol krediti ma‘lumotlarini to‘plash, tarqatish va ulardan foydalanishni tartibga soladi. FCRA chakana kreditlash amaliyotini to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshqarmasa-da, iste‘mol krediti ma‘lumotlari qanday hisobot berilishi, ishlatilishi va kreditorlar tomonidan foydalanilishini tartibga solish orqali ushbu amaliyotlarga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi [12].

Teng kredit imkoniyatlari to‘g‘risidagi qonun (The Equal Credit Opportunity Act (ECOA)): Bu ham AQShdagi federal qonun bo‘lib, kreditorlarga irqi, rangi, dini, milliy kelib chiqishi, jinsi, oilaviy ahvoli, yoshi yoki davlat yordamini olganligi sababli kredit da‘vogarlarini kamsitishni taqiqlaydi. Qonun muayyan himoyalangan xususiyatlar asosida kredit operatsiyalarida kamsitishni taqiqlaydi. U kreditning barcha turlariga, shu jumladan chakana kreditlashga ham taalluqlidir va barcha iste‘molchilarning kredit imkoniyatlaridan adolatli va teng foydalanishini ta‘minlashga qaratilgan [13].

Ikkinchi, ma‘lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi to‘g‘risidagi qonunlari:

- Ma‘lumotlarni himoya qilish bo‘yicha umumiy reglament (The General Data Protection Regulation (GDPR), Yevropa Ittifoqi kontekstida): Yevropa Ittifoqi hududida jismoniy shaxslarning shaxsiy ma‘lumotlariga ishlov berishni tartibga soladi. GDPR - bu shaxsiy ma‘lumotlarni qayta ishlashni tartibga solish uchun Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan ma‘lumotlarni himoya qilish va maxfiylik to‘g‘risidagi keng qamrovli qonun. Umumiy ma‘lumotlarni himoya qilish to‘g‘risidagi reglament GDPR maxsus chakana kreditlashni maqsad qilib qo‘ymasa-da, uning qoidalari chakana kreditlash kontekstida shaxsiy ma‘lumotlar, ayniqsa, mijozlar ma‘lumotlari va ma‘lumotlarni qayta ishlash bilan bog‘liq qanday ishlanishiga ta‘sir qiladi. Yevropa Ittifoqi fuqarolarining ma‘lumotlari bilan shug‘ullanadigan har qanday bank GDPR talablariga javob berishi kerak [14].

- Gramm-Leach-Bliley Act (GLBA) bu ham AQShning federal qonuni bo‘lib, u iste‘molchilarning moliyaviy maxfiyligiga e‘tibor qaratadi va moliyaviy institutlar iste‘molchilarning nodavlat shaxsiy ma‘lumotlari (NPI) bilan qanday ishlashini tartibga soladi. GLBA chakana kreditlashni maqsad qilib qo‘ymasa-da, uning qoidalari moliyaviy institutlar, jumladan, chakana kreditlash bilan shug‘ullanuvchilar mijozlar ma‘lumotlarini qanday boshqarishiga sezilarli darajada ta‘sir qiladi [15].

Uchinchidan, normativ muvofiqlik to‘g‘risidagi qonunlari:

- Bank siri to‘g‘risidagi qonun (Bank Secrecy Act (BSA)): AQShning federal qonuni bo‘lib, u pul yuvish, terrorizmni moliyalashtirish va boshqa moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashishga qaratilgan. BSA birinchi navbatda pul yuvishga qarshi (AML) chora-tadbirlarga e‘tibor qaratsa-da, uning qoidalari moliya institutlari faoliyatining turli jihatlariga, jumladan, chakana kreditlashga ta‘sir qiladi.

- Mijozlaringizni bilish qoidalari (Know Your Customer (KYC) Regulations): moliyaviy institutlar o‘z mijozlarining shaxsini tekshirish va tushunish hamda ular bilan biznes yuritish bilan bog‘liq xavflarni baholash uchun amalga oshiradigan jarayonlar va tartiblarga ishora qiladi. KYC qoidalarida faqat chakana kreditlash uchun mo‘ljallangan maxsus qoidalar mavjud bo‘lmasa-da, ular chakana kreditlash operatsiyalari qanday amalga oshirilishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Bu qoidalar AQShda Bank siri to‘g‘risidagi qonun (BSA), Buyuk Britaniyada Moliyaviy institutlar Moliyaviy xulq-atvor organi (FCA), Yevropa Ittifoqida To‘rtinchi va Beshinchi Pul yuvishga qarshi direktivalarda (AMLD) ko‘rsatilgan va har bir a‘zo davlatning tartibga solish organlari tomonidan amalga oshiriladi.

- AQShdagi Iste‘molchilarni moliyaviy himoya qilish byurosi (Consumer Financial Protection Bureau (CFPB)) federal iste‘molchi moliyaviy qonunlarini nazorat qilish va amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Chakana kreditlash bo‘yicha CFPB iste‘mol krediti bozorida adolatli, shaffof va mas‘uliyatli amaliyotlarni ta‘minlash bilan shug‘ullanadi [16].

To‘rtinchidan, elektron imzolar va operatsiyalarni Global va Milliy tijorat qonuni-da elektron imzolar (Electronic Signatures in Global and National Commerce Act (ESIGN)) qonuni orqali davlatlararo va tashqi savdoda elektron imzo va shartnomalarni qonuniy ravishda tan oladi. Yagona elektron operatsiyalar to‘g‘risidagi qonuni (Uniform Electronic Transactions Act (UETA)) bilan elektron imzo va shartnomalarni tasdiqlash orqali elektron tranzaksiyalar uchun huquqiy asosni ta‘minlaydi.

Beshinchidan, risklarni boshqarish va kiberxavfsizlikni ta‘minlashda Kiberxavfsizlik qoidalaridan orqali banklar mijozlar ma‘lumotlarini kibertahdidlardan himoya qilish uchun tegishli kiberxavfsizlik choralari ega bo‘lishini ta‘minlash uchun tartibga soluvchi organlar tomonidan qo‘llaniladigan turli qoidalar va ko‘rsatmalar ishlab chiqiladi. Operatsion risklarni boshqarish orqali banklar raqamli kreditlash amaliyoti bilan bog‘liq operatsion risklarni yumshatish uchun tegishli risklarni boshqarish strategiyalarini ta‘minlashi kerak [17].

Bank kreditlashda raqamli transformatsiyani amalga oshirishi uchun ular muvofiqlikni ta‘minlash va yangi texnologiyalar va amaliyotlar bilan bog‘liq har qanday huquqiy xavflarni yumshatish uchun ushbu qonunchilik asoslarini boshqarishi kerak. Banklar tizimidagi muvofiqlikni ta‘minlash uchun odatda kreditlash amaliyotida raqamli innovatsiyalarni qabul qilishda ushbu qonun va qoidalarga rioya qilishni ta‘minlash uchun qattiq ishlaydi.

Yuqoridagi qonun-osti me‘yoriy hujjatlarga muvofiq eng ko‘p miqdorlari aholi va ular yashaydigan hududlarda to‘g‘ri taqsimotini ta‘minlash maqsadida tartibga solish uchun belgilangan.

- Policy 41(8): 1357–1374.
3. Scardovi C. (2017) Digital transformation in financial services. Springer International Publishing. 2017; 236.
 4. Eidhoff A, Stief S, Voeth M, Gundlach S. (2016) Drivers of digital product innovation in firms: An empirical study of technological, organizational, and environmental factors[Internet]; 2016
 5. Gunawardene N. (2019) Digital transmatation in Sri Lanka: Opportunities and challenges in pursuit of liberal policies 2019 Jan 6
 6. Chorafas D. N. (2011) Risk management technology in financial services: risk control, stress testing, models, and IT systems and structures. – Elsevier, 2011.
 7. Mhlanga D. (2021) Financial inclusion in emerging economies: The application of machine learning and artificial intelligence in credit risk assessment //International journal of financial studies. – 2021. – T. 9. – №. 3. – C. 39.
 8. Warner K, Wäger M. (2019) Building dynamic capabilities for digital transformation: an ongoing process of strategic renewal. Long Range Planning 52(3): 326–349.
 9. Thakor V.V. (2019), Fintech and banking: what do we know? Journal of Financial Intermediation 41: 100833.
 10. Consoli D. (2005) The dynamics of technological change in UK retail banking services: an evolutionary perspective. *Research Policy* 34: 461–480.
 11. <https://www.occ.treas.gov/topics/consumers-and-communities/consumer-protection/truth-in-lending/index-truth-in-lending.html>
 12. <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/statutes/fair-credit-reporting-act>
 13. <https://www.justice.gov/crt/equal-credit-opportunity-act-3>
 14. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/data-protection/data-protection-regulation/>
 15. <https://www.ftc.gov/business-guidance/privacy-security/gramm-leach-bliley-act>
 16. <https://www.consumerfinance.gov/>
 17. Мамадияров, З. (2023). Банк хизматларини масофадан кўрсатиш ва рақамлаштиришнинг долзарб жиҳатлари. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 24(1), 115-122.
 18. Мамадияров, З. (2023). Ўзбекистонда банк хизматларини рақамли трансформация қилишга таъсир этувчи омиллар таҳлили. *Страховой рынок Узбекистана*, 1(4), 39–45. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/68>

METHODS OF OPTIMAL FORMATION OF INFORMATION IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF INSURANCE ACTIVITIES

*Begalova Durdona Baxodirovna
Master's student, Tashkent State
University of Economics*

The reforms being carried out in the country are having an impact on the economy, finance, money circulation, and are leading to the formation of positive views in

economic views. Now the organizer of each business entity not only strives selflessly for the effective use of the property at their disposal, but also seeks to take measures to restore and prevent deficiencies that may result from emergency and accidental damage, as a result of which the demand for insurance is growing in a market economy.

Marketing provides an opportunity to improve the modules developed for information systems, reinsurance operations, insurance reserves, accounting and more. There is a need to introduce a comprehensive marketing information system for the accounting of insurance services, insurance contracts and policy forms using barcodes. These marketing information systems allow you to keep track of insurance services, insurance contracts and policy forms using barcodes. In addition, insurance contracts provide for the creation of a program that ensures compliance with the central office of the company.[1.]

The technological process of data processing in insurance begins with its collection and registration. The essence of this stage is the quantitative and qualitative registration of indicators on the data carrier, reflecting the state of the object of management.

The completeness, reliability and timeliness of the initial information obtained in insurance companies depends not only on making the right decisions on specific management tasks, but also on the effectiveness of management in general.

The stage of data collection and registration in insurance companies is characterized by a large workload and requires the participation of many specialists in different departments of the management entity. Practice shows that the analysis of insurance indicators contained in the existing insurance information is one of the most relevant. Therefore, insurance is a system of analysis of marketing information, consisting of a set of modern methods of analysis of marketing data and problems. The basis of the marketing information analysis system is a statistical bank and a model bank. Based on the above, the structural aspects of the marketing information analysis system are listed below. (Figure 1).

- there will be an opportunity to gain a clear advantage over competing companies;
- reduce financial risks and prevent risks;
- allows to determine the attitude of customers to insurance products;
- evaluates how marketing activities are organized;
- provides informational support for management decisions;
- Improves economic efficiency. [2.]

It should be noted that market research and identification of its needs is the goal and preference of the insurer or insurance intermediaries. At the same time, the study of the insurance market is a central point in optimizing the financial and economic relations between the insurer and the insured. Determining customer needs is at the heart of a company's marketing strategy. The decision of the insurer to develop its activity in one or more areas is based on market data obtained on the basis of the results of relevant research.

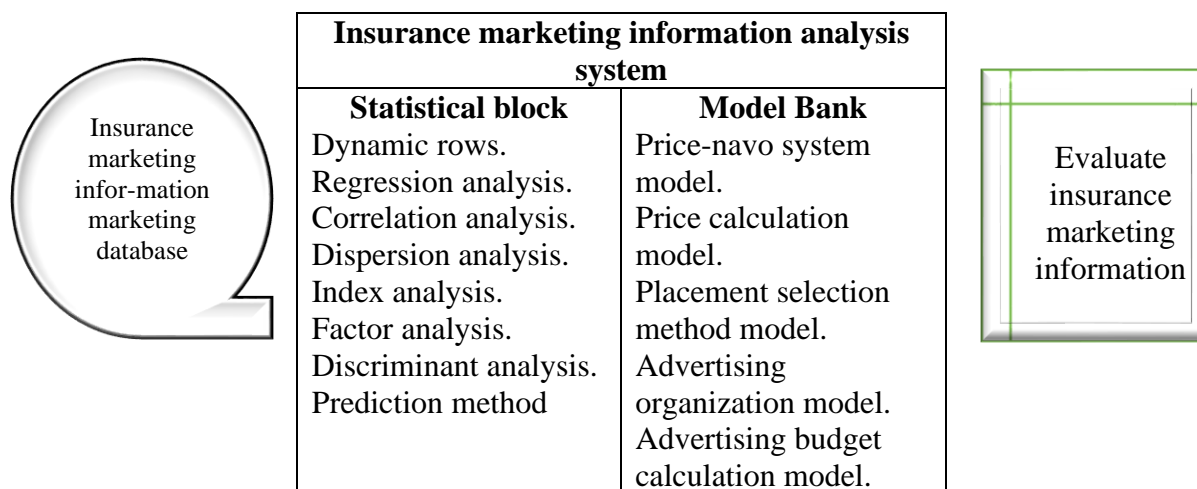

Figure 1. Components of the marketing information analysis system

Our research suggests that marketing research by insurance companies should be seen as an integral part of ongoing integration information processes. The insurance company must introduce a system of continuous monitoring of changes in the external environment, keeping the information flows in the database, on the basis of which it will be possible to perform various analyzes in the future.

Once the insurance company's marketing plan is clear, it will be possible to fully meet the information needs of the marketing activity using marketing information systems. It should be noted that depending on the size, periodicity and relevance of the existing information flows in the insurance company, as well as financial capabilities, marketing information technology can be both computerized and non-computerized.

List of used literature

1. Gulyamov S.S. and dr. Trends in the formation of information economy. Proceedings of the scientific-practical conference "Sustainable socio-economic development of the economy: achievements, problems and challenges" in 2007. May 4-5, 7-11 b.
2. Begalov B.A. Econometric modeling of formation and development trends of the information and communication market. Dissertation for the degree of Doctor of Economics. T .: - 2001, -330p.

KORXONALAR BANKROTLIGI JARAYONIDA ORALIQ TUGATISH BALANSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

*Davletov Ikram Raximberganovich
TDIU, Buxgalteriya hisobi
kafedrası dotsenti, (PhD)*

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday tijorat tashkilotlari tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirgan holda foyda olishga qaratilgan moliya-xo‘jalik faoliyatini

amalga oshiradi. Har qanday tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda ma’lum bir risklar mavjud bo‘ladi. Ushbu risk hodisalarining sodir bo‘lishi natijasida xo‘jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy inqiroz holati vujudga kelishi hamda xo‘jalik subyektlarining o‘z faoliyatlarini tugatishiga olib kelishi, ya’ni bankrotlikka sabab bo‘lishi mumkin.

Shu sababli mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillardan boshlab, “Bankrotlik to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilingan (1994-yil 5-may). Keyinchalik mamlakat iqtisodiyotida sodir bo‘lgan o‘zgarishlarni hisobga olgan holda O‘zbekiston respublikasining “Bankrotlik to‘g‘risida”gi qonuni yangi tahrirda (1998-yil 28-avgust) qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasida yuridik va jismoniy shaxslarning, shuningdek yakka tartibdagi tadbirkorlarning to‘lovga qobiliyatsizligi sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida O‘zbekiston Respublikasining “To‘lovga qobiliyatsizlik to‘g‘risida”gi (2022-yil 12-aprel) qonuni qabul qilindi. Mamlakatimizda xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bankrotlik holatlari bo‘yicha ishlarni yuritishga doir tegishli normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan hamda ushbu holatlar bo‘yicha ilmiy tajqiqot ishlari olib borilmoqda. Lekin mamlakatimizda xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bankrotligiga doir ishlarni buxgalteriya hisobida aks ettirish hamda tugatila-yotgan korxonalar moliyaviy hisobotlarini shakllantirishda muammolarning mavjudligi ushbu jarayonga tegishli xo‘jalik muomalalarini buxgalteriya hisobida aks ettirishga maxsus yondashuvlarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish dolzarbligini belgilab beradi.

Mamlakatimizda bankrotlikka doir ishlarning yuridik jihatlari doimiy ravishda takomillashtirilib borilgan bo‘lsa, nochor xo‘jalik subyektlarning hisobotlarini shakllantirish masalasiga yetarlicha e’tibor qaratilmasdan qolayapdi. Xo‘jalik subyektlari bankrotligi bilan bog‘liq xarajatlar hisobini alohida yuritish ham sohaga tegishli ilmiy va o‘quv adabiyotlarida o‘z aksini topmagan. Xo‘jalik subyektini tugatishda tugatish balansi tuzilishi kerak, lekin tugatish balansi, moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi tugatish hisoboti, pul mablag‘larining harakati to‘g‘risidagi hisobotlarining mazmuni va uni shakllantirishning uslubiy masalalari hal qilinmagan.

Tugatish balansi operatsion balansdan, asosan mulklarning balans qiymatidan farq qiluvchi bozor yoki tugatish qiymatlarida baholanishi bilan farq qiladi. Operatsion faoliyat balansi uchun odatiy moddalar hisoblangan “Kelgusi davr daromadlari”, “Kelgusi davr xarajatlari” kabi moddalar tugatish balansida mavjud bo‘lmaydi.

Tugatish balansi foydalanuvchilarning manfaatlarini ko‘zlab shakllantiriladi, ularning aksariyati bankrotlik sharoitida kreditorlar bo‘lib, ular xo‘jalik yurituvchi subyektning to‘lov qobiliyat darajasidan manfaatdor hisoblanishadi. Shu sababli oraliq tugatish balansida xo‘jalik subyektini faoliyatining moliyaviy natijalarini emas, balki uning mulkiy holatini aniq aks ettirish zarur.

O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi qonunining 27-moddasiga muvofiq xo‘jalik yurituvchi subyektini tugatish chog‘ida yakuniy moliyaviy hisobot tuzilishi hamda tugatish balansi va hisobotini tuzish uchun javobgarlik tugatish komissiyasining zimmasiga yuklatilgan⁴. Lekin normativ-huquqiy hujjatlarda tugatish

⁴ Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни, 27-модда.

balansini tuzishning aniq muddatlari belgilanmagan. Oraliq tugatish balansini kreditorlar talablari reestrining yopilish sanasiga tuzish maqsadga muvofiqdir. Ushbu sana har doim ham chorak yoki oy oxiriga to‘g‘ri kelmasligi mumkin.

Ushbu vaqt davomida oraliq tugatish balansining aktivini tashkil qiladigan qarzdorning mulklari inventarizatsiya qilinadi va baholanadi. Boshqa tomondan bu vaqt ichida mulklarning bir qismi navbatdan tashqari xarajatlarni qoplash maqsadida sotilishi mumkinligi sababli konkurs massasining bir qismi balans ko‘rsatkichlarida aks ettirilmaydi.

Ushbu faktlarni xo‘jalik subyekting bankrotlik vaqtidagi mulkiy holati haqida hisobot foydalanuvchilarida ishonchli tasavvur hosil bo‘lishi uchun oraliq tugatish balansini izohlarida bayon qilinishi kerak.

Oraliq tugatish balansining aktivlari kreditorlarning talablari qoplanadigan tugatish massasi hisoblanadi. Aktivning ko‘rsatkichlari inventarizatsiya ma‘lumotlari bilan tasdiqlangan va mulklarni baholash natijalariga muvofiq kelishi shart. Mulklar o‘tkazilgan baholashni hisoga olgan holda bozor qiymati yoki tugatish qiymati bo‘yicha aks ettiriladi. Bu, ayniqsa, o‘tkazilgan inventarizatsiya va baholash uning qiymati hisob bahosida keltirilgan qiymatdan sezilarli ravishda farq qilgan holatlarda ahamiyatlidir.

O‘zbekiston Respublikasining “To‘lovga qobiliyatsizlik to‘g‘risida”gi qonuning 146-moddasiga muvofiq qarzdorning barcha aktivlari, ular balansda ko‘rsatilgan yoki ko‘rsatilmaganligidan qat’iy nazar tugatish massasini shakllantirish uchun asos bo‘lib hisoblanadi⁵. Shundan kelib chiqqan holda oraliq tugatish balansini shakllantirishda tugatish massasi sifatida nafaqat tugatish ishi boshlangan vaqtdagi mulklar emas, balki tugatish ishini amalga oshirish jarayonida aniqlangan mulklar ham kiritiladi. Inventarizatsiya vaqtida aktivlarni olib qo‘yish bo‘yicha shartnomalar tahlil qilinadi va tuzilgan bitimlarni to‘lovga qobiliyatsizlik to‘g‘risidagi qonunga muvofiq haqiqiy emas deb topish bo‘yicha ishlar boshlanadi.

Oraliq tugatish balansida aktivlarni ikkita bo‘lim: uzoq muddatli va joriy aktivlarga taqsimlashni saqlab qolgan maqsadga muvofiq. Oraliq tugatish balansining passivida majburiyatlarni yuridik shaxsni bankrot deb tan olishgacha bo‘lgan majburiyatlar hamda tugatish ishlari boshlangandan keyin hisoblangan, lekin to‘lanmagan majburiyatlar sifatida aks ettirish maqsadga muvofiq.

Oraliq tugatish balansini passivining farqli jihati unda uzoq muddatli majburiyatlar (490-590 satrlar) va joriy majburiyatlar (600-760 satrlar) kabi bo‘limlarning mavjud emasligidir, chunki tugatish ishi ochilgan vaqtdan boshlab barcha majburiyatlarining ijro muddati yetib kelgan deb hisoblanadi.

Bankrot xo‘jalik subyekting ustav kapitali O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi 56-moddasi hamda “To‘lovga qobiliyatsizlik to‘g‘risida”gi qonuning 150-moddasiga muvofiq kreditorlarning talablarini qondirish navbatiga muvofiq ularning to‘liq qondirilishidan keyin subyekting ta‘sischilariga beriladigan kreditorlik qarzdorlikni anglatadi.

<https://lex.uz/docs/2931253#2931648>

⁵ Ўзбекистон Республикасининг “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги қонуни, 146-модда.

<https://lex.uz/docs/5957612#5961625>

Inventarizatsiya tugallanganidan so‘ng, oraliq tugatish balansi tuzilganiga qadar kelgusi xarajatlar va to‘lovlar uchun rezervlar, kelgusi davr xarajatlari, kechiktirilgan xarajatlar va kechiktirilgan daromadlar schyotlari undagi summalarni boshqa daromadlar va xarajatlar schyotlariga olib borish yo‘li bilan yopilishi kerak. Shuningdek, kapitalni hisobga oluvchi (ustav kapitalidan tashqari) schyotlarni ham taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar) schyotiga olib borish yo‘li bilan yopish zarur. Bankrot xo‘jalik subyekti uchun ushbu schyotlarning iqtisodiy maa‘nosini yo‘qotganligi hamda ishchi schyotlar rejasidagi schyotlarni kamaytirish munosabati bilan ushbu buxgalteriya o‘tkazmalari ahamiyatlidir. Amaliyot shuni ko‘rsatadi-ki, ushbu hisobdan chiqarish summalarini zarar miqdoriga sezilirli ta‘sir ko‘rsatmaydi.

Ma‘lumotlaran samarali foydalanish imkoniyatini beruvchi moliyaviy hisobotlarni tushunish sharti uni tayyorlash metodologiyasini bilishdir. Bu buxgalteriya hisobiga tegishli normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan qoidalarga rioya qilish orqali ta‘minlanadi. Oraliq tugatish balansini shakllantirishda ko‘plab korrektirovka va amaldagi qoidalardan chetga chiqishga yo‘l qo‘yiladi. Shu sababli oraliq tugatish balansiga quyiagi hujjatlarni ilova qilish zarur:

- Mulk(debitor)larning nomi, mulklarning balansi qiymati (debitor qarz summalarini), mulklarning tugatish qiymati (haqiqatda undiriladigan qiymat) kabi ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oluvchi xo‘jalik subyekti mulklari haqidagi ma‘lumotlar;

- Kreditorlar talablarini hisoga oluvchi tahliliy qaydnoma.

Oraliq tugatish balansi xo‘jalik subyekting bankrotlikkacha bo‘lgan buxgalteriya hisobi va tugatish ishlarini amalga oshirish jarayonidagi hisob ishlarini o‘zaro bog‘lovchi komponent hisoblanadi. Balans kreditorlar talablarini qondirish ehtimolini aholashga yordam beradi, chunki unda majburiyatlar so‘ndirish tartibi bo‘yicha turkumlanadi, mulklar esa tugatish yoki bozor qiymati bo‘yicha aks ettiriladi. Qarzdorlikni so‘ndirish muddati va darajasini tahlil qilish uchun balans aktivi bo‘yicha mablag‘larni passivdagi majburiyatlar bilan taqqoslash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Birinchi qism. <https://lex.uz/docs/111189#111192>
2. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi qonuni, 27-modda. <https://lex.uz/docs/2931253#2931648>
3. O‘zbekiston Respublikasining “To‘lovga qobiliyatsizlik to‘g‘risida”gi qonuni, 146-modda. <https://lex.uz/docs/5957612#5961625>
4. Xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliya-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasini va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma. 21-son BHMS. <https://lex.uz/acts/417624>
5. Inventarizatsiyani tashkil etish va o‘tkazish. 19-sonli BHMS. <https://lex.uz/docs/812952>

- kompaniyaning balansi;
- foyda va zararlar schyoti;
- sug‘urta mokofoflari dinamikasining tahlili;
- uzoq muddatli sug‘urta foizi ro‘y bergan o‘zgarishlar to‘g‘risida ma’lumot.

Islom sug‘urtasi bo‘yicha O‘zbekistondagi birinchi pilot loyiha – «APEX TAKAFUL»ning taqdimoti o‘tkazildi - 2021 yil 3- mart kuni Hilton Tashkent City Anjumanlar zalida, respublika sug‘urta bozorida jadal rivojlanayotgan «APEX INSURANCE» MChJ sug‘urta kompaniyasi tashkilotchiligida «O‘zbekistonda Islom moliyasi va takaful» mavzusidagi keng ko‘lamli anjuman bo‘lib o‘tdi. Vazirliklar va agentliklar, xalqaro moliya institutlar, diplomatik korpus va biznes hamjamiyat, shuningdek yetakchi banklar, sug‘urta, lizing va investitsion kompaniyalarning vakillari ishtirokida o‘tkazilgan anjumanda Islom taraqqiyot banki, Xususiy sektorni rivojlantirish bo‘yicha Islom korporatsiyasi, «AlHuda CIBE» Islom banking va iqtisodiyoti Markazining xalqaro ekspertlari amaliy tajribasi bilan bo‘lishishdi va moliya sohasining yangi tarmog‘ini rivojlanish salohiyati va umumiy istiqbollari tahlil qilishdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 29 dekabrda Oliy majlisga qilgan murojaatida O‘zbekistonda Islom moliyasi xizmatlarini joriy qilish vaqti yetib kelganligi to‘g‘risida belgilangan vazifalar, o‘z navbatida mavzuga oid dolzarb va muhim ahamiyatga ega bo‘lgan tadbir o‘tkazilishini taqozo etdi. Tadbir davomida «APEX TAKAFUL» nomli islom sug‘urtasi bo‘yicha O‘zbekistondagi birinchi pilot loyihasi taqdimoti o‘tkazildi. Ta’kidlash joizki, mazkur loyiha doirasida ishlab chiqilgan islomiy sug‘urta mahsulotlari bo‘yicha «AlHuda CIBE» Islom bankingi va iqtisodiyoti Markazidan muvofiqlik sertifikatini hamda O‘zbekiston musulmonlar idorasi Fatvo bo‘limining ijobiy xulosalari olingani bilan ahamiyatlidir.

O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta bozorini isloh qilish va jadal rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida sug‘urta sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, shu jumladan xalqaro tashkilotlarning standartlari va tavsiyalarini hamda ushbu sohadagi eng yaxshi jahon tajribalarini izchil joriy etish, tartibga solish va prudensial nazoratning samarali mexanizmlarini joriy etish orqali sug‘urta bozorining ishonchliligi va barqarorligini ta’minlashga qaratilgan sug‘urta faoliyatini tartibga solish tizimini institutsional rivojlantirish va boshqalarni keltirishimiz mumkin.

Sug‘urta bozori professional ishtirokchilarining kapitallashuv darajasini, to‘lov qobiliyati va moliyaviy barqarorligini oshirish, ularning aktivlari sifatini yaxshilash, shuningdek, sug‘urtalovchilarning investitsiya faoliyatini rivojlantirish, sug‘urta brokerlari faoliyatini faollashtirish, sug‘urta agentlarining ishlash tizimini takomillashtirish, bank sug‘urta mexanizmlarini joriy etish, shuningdek, umuman⁸ sug‘urta bozori professional ishtirokchilarining rolini oshirish orqali sug‘urta bozori infratuzilmasini rivojlantirish va kengaytirish, sug‘urta xizmatlari iste’molchilari va sug‘urta faoliyatining boshqa subyektlari huquqlari himoyasini kuchaytirish, aholining sug‘urta savodxonligini va sug‘urtaga bo‘lgan ishonchini oshirish, sug‘urta bozorining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash, yangi innovatsion sug‘urta mahsulotlarini joriy etish va talab yuqori bo‘lgan an’anaviy mahsulotlarni rivojlantirish orqali ko‘rsatilayotgan

G.j. Jumayeva. Sug‘urta nazaryasi va amalyoti. VNESHINVESTPROM nashriyoti-T.:2019.268.b

sug‘urta xizmatlari hajmlarini, turlarini kengaytirish va sifatini oshirish, sug‘urta faoliyatini tashkil etish va tartibga solish sohasida zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, sug‘urta xizmatlarining elektron turlarini faol joriy etish va rivojlantirish, sug‘urta bozori mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, sug‘urta sohasida ta’lim berishning zamonaviy usullarini qo‘llash, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag‘batlantirish, milliy sug‘urta bozorining ijobiy imijini shakllantirish va yuqori darajada ushlab turish hamda investitsiyaviy jozibadorligini, shu jumladan milliy sug‘urta bozorini xalqaro va xorijiy sug‘urta bozorlari bilan integratsiyalash orqali oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. X.Shennayev, T. Baymurotov. “Sug‘urta ishi” nomli ilmiy, masofaviy onlayn konferensiya: 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son
2. Shaislamova, N. Sug‘urta - investitsiya risklarini boshqarishning samarali vositasi: Akademiya, 2021.- 455 bet
3. I.X.Abduraxmanov. Sug‘urta nazaryasi va amalyoti”_IQTISOD-MOLIYA Nashr yili: 2018
4. G.j. Jumayeva. Sug‘urta nazaryasi va amalyoti. VNESHINVESTPROM nashriyoti-T.:2019.268.b

RESPUBLIKAMIZDA SUG‘URTA TIZIMINING ZAMONAVIY TURLARINI TAKOMILLASHTIRISH

*Eshonqulov Azamat Abdiraximovich
TDIU “Buxgalteriya hisobi” kafedrasida assistenti*

2022-ning 10-iyul kuni prezidentimiz SH. Mirziyoyev aynan sug‘urta sohasini rivojlantirish bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazdi va quyidagi fikrlarni takidlab o‘tdi:

“Mamlakatda qisodiyot tarmoqlarini sug‘urta xizmatlari bilan qamrab olish muhim o‘rin tutadi. Moliya vazirligi hamda Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligiga, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksportini sug‘urtalash xarajatlarining bir qismini davlat tomonidan subsidiyalash mexanizmlarini yaratish lozim”⁹

Biz asosan milliy sug‘urta kompaniyalarini xalqaro moliya bozoriga chiqishini ta’minlashimiz, ilg‘or korporativ boshqaruv tizimini tashkil qilish orqali halqaro reyting olishimiz mumkin. Bu ham mamlakatimiz aholisi va tadbirkorlarini sug‘urta tizimiga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Sug‘urta xizmatlarining raqobat bozorini yanada shakllantirish, sug‘urta faoliyatining zamonaviy turlarini rivojlantirish va sifatini oshirish, sug‘urtalovchilarning kapitallashuv darajasini ko‘paytirish va moliyaviy barqarorligini ta’minlash, ularning mintaqaviy tarmoqlarini kengaytirish, shuningdek sug‘urtalashni tartibga solish usullarini takomillashtirish maqsadida:

1. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan sug‘urta tashkilotlari

⁹ 2022-ning 10-iyul kuni prezidentimiz SH. Mirziyoyev aynan sug‘urta sohasini rivojlantirish bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazdi. “Yangi O‘zbekiston” gazetasidan

qilish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berildi. Davlat tomonidan kafolatlangan tibbiy xizmatlar va dori vositalari paketlarini moliyalashtirish maqsadida davlat tibbiy sug‘urtasi mexanizmlarini joriy etish, alohida jamg‘arma tashkil qilish lozimligi aytib o‘tildi.

Davlatimiz rahbarining 2021-yili 12-noyabrda qabul qilingan “Sog‘liqni saqlash va davlat tibbiy sug‘urtasi mexanizmlarini Sirdaryo viloyatida joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”¹²gi qarorida tizimni axborotlashtirish, birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalari tibbiyot xodimlari faoliyatini baholash va rag‘batlantirish, har bir tibbiyot muassasasi darajasida davlat tomonidan kafolatlangan tibbiy xizmat va dori vositalari paketini ishlab chiqish kabi vazifalar belgilandi. Qarorda davlat tibbiy sug‘urtasi jamg‘armasini tashkil etish, uning zimmasiga tibbiy sug‘urtani joriy qilish, boshqarish, kafolatlangan paket bo‘yicha ko‘rsatilgan tibbiy xizmatlarni moliyalashtirish, ajratilayotgan mablag‘lar samaradorligini nazorat qilish vazifasi yuklatilgan. Ayni paytda jamg‘arma davlat muassasasi sifatida ro‘yxatdan o‘tkazilgan bo‘lib, hozirda uni malakali kadrlar va texnik vositalar bilan shakllantirish jarayoni ketmoqda.

Joriy etilayotgan davlat tibbiy sug‘urtasi tizimining mazmun-mohiyati va maqsadi yuzasidan sog‘liqni saqlash vazirining o‘rinbosari Abdulla Azizov shunday dedi:

- Davlat tibbiy sug‘urtasi tizimini joriy etishdan asosiy maqsad — kasalliklarning oldini olish, erta aniqlash, tibbiy yordam ko‘rsatishning birlamchi bo‘g‘inida malakali va sifatli xizmatlar ko‘rsatishni tashkil etish, aholining salomatlik darajasi, o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligini oshirishdan iborat. Ushbu tizimning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalangan holda joriy qilinishi ishtirokchilar o‘rtasida axborot almashinuvini ta‘minlash hamda tibbiyot xodimlari va bemorlar uchun kerakli ma‘lumotlarni olish imkonini beradi.

Loyihada aholining elektron reyestrini shakllantirish, bemor yo‘llanmasi, kasalligi, qaysi shifokor tomonidan ko‘rilgani, tashxis va davolanish holatlari haqidagi ma‘lumotlarni elektron bazaga kiritish rejalashtirilgan. Bu esa, o‘z navbatida, kasalliklarni oldini olish, prognozlash, shifokorlarni ish faoliyatini baholashga imkon yaratadi.

Davlat tibbiy sug‘urtasi tizimiga xususiy tibbiyot tashkilotlarini ham jalb etish tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhitini rivojlantirish, aholiga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan.

Hozirgi kunda “sug‘urta madaniyati” iborasi tez-tez tilga olinmoqda. Aslida, bu atamada aholining sug‘urta xizmatidan xabardorligi, foydalanish qamrovi hamda kundalik turmush tarzining bir qismiga aylanganlik holati tushuniladi. Ushbu moliyaviy xizmatlar mohiyatini anglash, qabul qilish yoki rad etish insonning sug‘urta madaniyati darajasini aniqlovchi indikator sifatida ko‘riladi.

Jamiyatni xatarlar bilan hisoblashishga o‘rgatish va aholi turmush tarzida moliyaviy tavakkalchiliklarni bo‘lishish ko‘nikmasi shunchaki sodir bo‘lmaydi.

Zamon rivojlanib, yangi kasblar, yangi bilimlar paydo bo‘lmoqda. Xizmat ko‘rsatish sifati va ko‘lamini oshirishda, avvalambor kadrlar salohiyatini talab darajasiga yetkazish lozim.

¹² “Yangi O‘zbekiston” gazetasidan

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Y3APO” o‘zaro sug‘urta jamiyatining telegram sahifasi
2. “Yangi O‘zbekiston” gazetasi
3. LEX.UZ
4. Rasulov M «Bozor iqtisodiyoti asoslari», T, Uzbekiston, 1999
5. Chjen V.A «Xususiyashtirish asoslari» T,1996
6. www.ziyonet.uz
7. Vikipediya

THE IMPORTANCE OF THE INSURANCE MARKET IN THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SYSTEM OF THE COUNTRY

*Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldikhuja ugli
TSUE, deputy dean of Business administration
faculty PhD, associate professor*

The financial system is an important part of the state and serves as a financial lever to ensure stable economic development. For this, it is necessary for the subjects of the financial sector to be stably developed. With the development of economic relations in the country, financial institutions will develop and financial instruments will be improved, and the financial system will be strengthened. The main participants of the financial sector are the central bank, commercial banks, non-bank financial institutions, financial investment institutions, pension funds, credit unions and associations. The financial sector, as an intermediary, occupies a special place in the distribution of resources between all other sectors. It also provides access to financial resources to borrowers through financial instruments. As part of the financial system, insurance companies are important for the country's economy.

The growing competition in the context of economic reforms requires the development and implementation of principles and principles for a more sustainable and dynamic development of our state, taking into account the expansion of the volume of insurance and leasing and other financial services through the introduction of new types and improving their quality, as well as special attention is paid to capital raising and the development of the stock market as an alternative source of financial institutions and free resources of the population. In particular, the “Development strategy of the New Uzbekistan for 2022-2026” pays attention to the issue of expanding the scope of state support and the implementation of new insurance mechanisms in agriculture, as well as expanding the practice of financial and social support for migrant workers, life and health insurance.

Today, the development and implementation of a wide range of insurance services that can win the trust of not only domestic but also foreign customers by insurance companies, the expansion of regional insurance services, the effective management of the financial resources of insurance companies, and the national insurance market is one of the main problems in development. This situation represents the relevance of this topic. Insurance has been an important factor affecting the economy as an integral

part of financial relations in the stages of gradual development of human history.

Although the reforms and measures implemented in our country for the development of the insurance market serve to a certain extent for the development of the country's insurance market, the development of specific measures for the development of the insurance market in the context of the ongoing global financial and economic crisis serves to develop business relations and ensure continuity of production in the country. It is known that the state is an important subject of the insurance market and one of its participants. Based on the decision of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to organize the activities of the Insurance Market Development Agency under the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan" dated August 2, 2019 No. PQ-4412, Insurance under the Ministry of Finance The establishment of the state inspection of insurance control has created a basis for bringing the work carried out in the regulation of insurance activities to a new level in our country.

In order to perform important tasks, it is first of all important to prepare and prepare for practice employees of the insurance industry who meet international requirements, inform the population about insurance information. In practice, there are many reasons that hinder the development of the insurance market, one of these reasons is the emergence of a monopoly state. In countries with developed market economies, a safe situation regarding the emergence of a monopoly is the presence of at least ten or more companies operating in the same industry, while the contribution of one company in this market should not exceed 31% of insurance sales, the contribution of two companies should not exceed 44%, the contribution of three companies should not exceed 54%, and the share of four companies should not exceed 64%.

Today, the stability of the financial system is improved, mainly as a result of the growing relationship between large investors in financial markets and insurers, by insuring their financial risks. In modern insurance, the large number of participants in it, in addition to the fact that it protects against possible negative consequences in society, the accumulation of large capital in national insurance funds is important for the country's economy.

The importance of the activity of insurance companies in the development of the financial market is reflected in the following:

- Insurance companies ensure the financial stability of any financial market participant facing risk by compensating a part of the loss, reducing the amount of losses. At the same time, it protects the enterprise from situations that could lead to bankruptcy, as a result, it prevents the reduction of state tax revenues and has a significant effect on improving the macroeconomic situation of the economy..

- By increasing the amount of money collected as insurance premiums, insurance companies will have the opportunity to finance large investment projects, thus having a positive effect on the country's economic growth.

- On the verge of starting a new international trade between business representatives who do not have sufficient mutual trust and long-term cooperation, in most cases, some types of insurance are resorted to in order to prevent possible risks. This ultimately encourages the development of international trade.

A number of important works are being carried out to gradually eliminate existing protection gaps in developing markets. World practice shows that the consequences of uninsured risks can be more serious and last longer than other economic activities. By protecting the company's financial assets, insurance helps to overcome the risks that may arise in the process of economic development. Henry Ford says: the whole world relies on insurance. Without insurance, everyone keeps their money for fear of losing it, without investing it anywhere, and this causes assets to accumulate in the hands of people, and ultimately, economic development slows down.

In recent years, the expansion of the world insurance market has been observed, and it can be seen that the processes of merger, globalization and integration have intensified. The main reasons for mergers of insurance companies or acquisitions of small ones by large companies are as follows:

First of all, there is a large number of companies with a high level of capitalization among the participants of the national and world insurance markets and the presence of strong competition between them.

Secondly, there is a need for companies with a large amount of capital in the insurance and reinsurance of large risks. Insurers pay attention to the amount of their capital in the first place when choosing reinsurance companies. Reinsurance companies with capital of less than 50 million dollars are forced to stop their activities.

Thirdly, the goal of reducing the costs of doing business in the company. According to experts' conclusions, the income of insurance premiums for one company in the USA is 10 mln. The increase in dollars allows to reduce the amount of operating expenses from 30 percent to 10 percent. Fourthly, the desire to raise one's rating at the expense of a financially stable partner. As a result of mergers and acquisitions, large multinational insurance companies are formed, and they carry out a large amount of liability insurance and reinsurance in the international market. As in other fields, a new era of management is entering in insurance activity. This new era should ensure the safety of the activities of insurance companies. Ensuring the safety of the activities of insurance companies is one of the main functions of modern management.

Due to the fact that the manager of the company could not correctly assess the risks to the company's activity and did not take the necessary measures against it, the company may suffer significant losses. Therefore, a competent manager should take into account various aspects of the development of events, plan to quickly change strategies and tactics, and increase reserve funds when such situations occur. One of the factors hindering the development of the insurance market is the rise of extortion in the market.

As a result of studying the issues of development of the insurance market in our country, the following conclusions were formed: First, although the national insurance market of our country is developing relatively quickly, today it cannot fully meet the world's requirements. Secondly, the majority of the population who use and can use insurance services do not have complete information about insurance. However, the increase in demand for this type of insurance contributes significantly to the improvement of the financial situation of the insured and the insured. In order for legal

entities to provide insurance, first of all, they need trust. Individuals need accurate information. The fact that the information is correct and complete will attract them to the correct and targeted use of insurance. To implement this process, the insurance market requires qualified specialists. Most employees working in insurance companies are not insurance experts. An employee of one department does not have information about the activities of the employee of the other department. Agents have the same problem. As a result, as a result of the incomplete and correct delivery of insurance services to the person who wants to be insured, there is a decrease in the demand for insurance and lack of trust in the activity.

References:

1. Decree No. PF-60 of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 "On the development strategy of the new Uzbekistan for 2022-2026".
2. Resolution PQ-4412 of the President of the Republic of Uzbekistan dated August 2, 2019 "On measures to reform the insurance market of the Republic of Uzbekistan and ensure its rapid development".
3. Martysyuk A. "Features of the organization of riverside urban territories of rivers: the experience of the countries of near and far abroad" Bulletin of Polodsk State University. - 2015, article.
4. Nizamiddin Khaidarov. The role of customs in accelerating interstate economic relations. Technical and technological problems of the service, 2019

OPTIMAL PRINCIPLES FOR INTERNATIONAL STANDARDIZATION OF ACCOUNTING IN THE INSURANCE INDUSTRY

Hamroyeva Sevinchbonu Hamroyevna
student of Tashkent State University of Economics
Scientific supervisor: Professor Abdusalomova N.B.

The role of insurance as an integral component of the financial system holds significant importance in ensuring the competitiveness and stability of the national economy. A notable example is the recent introduction of medical insurance, which signifies promising prospects in our economy. Presently, there is a pressing need to expand the insurance market by fostering the development of insurance relationships, establishing branches and divisions of insurance organizations in remote rural areas, introducing new services, and enhancing insurance legislation.

The ongoing reform of the insurance system has led to the emergence of diverse ownership structures within the insurance market. Legislative measures taken in this regard aim to elevate the status of the insurance system within society, provide high-quality services in accordance with global standards, and enhance the infrastructure of the insurance market. Currently, our country is home to over thirty specialized insurance companies that offer more than two hundred types of services to clients.

On November 9, a video conference chaired by President Shavkat Mirziyoyev of the Republic of Uzbekistan was held to discuss various aspects related to healthcare

system development, ensuring quality medical services for the population in different regions, analyzing the outcomes of reforms in strengthening the material and technical resources of medical institutions, and setting priority tasks for future endeavors. During this meeting, the topic of medical insurance was also addressed. The President's press service highlights that "compulsory medical insurance systems have been implemented in all developed countries, leading to reduced budgetary costs and improved healthcare quality." Consequently, starting from 2021, Uzbekistan will gradually introduce a mandatory health insurance system. The meeting emphasized the necessity of developing relevant laws and regulations in collaboration with international consultants, citing countries such as South Korea, Singapore, and Germany as examples.

In insurance organizations, the accounting process follows a journal-order format, which involves summarizing information from primary documents based on types and directions of transactions. This includes managing funds and other economic activities through synthetic and analytical charts, with accounting being reflected in all departments.

To ensure comprehensive recording of financial and economic transactions during the reporting period, primary documents are compiled and systematized in account registers. The following accounting registers are utilized in the journal-order format: journal-orders, general ledger, and record of transactions on accounts. In insurance organizations, the main accounting registers are the ledger and specific journal-orders such as "Cash Transactions," "Bank Transactions," "Account Books with Accounting Persons," "Account Books with Employees," and "Other Transactions."

Charts are employed in accounting for the current representation of economic funds and transactions, facilitating economic grouping and swift control. Each object of the account and type of funds or resources is assigned a separate account. A chart is divided into two parts: the left side known as debit and the right side known as credit. The sum of debit and credit transaction amounts is referred to as turnover, while the difference between the amounts recorded on each side is called the balance. Balances can be either debit or credit. To determine the new balance, the turnover sum indicating an increase in funds is added to the opening balance, followed by subtracting the turnover sum reflecting a decrease. If there is no balance, the account is considered closed. Accounts related to the company's funds are referred to as active accounts, while those reflecting the sources of the company's funds are known as passive accounts. In active accounts, the balance is on the debit side, with increases recorded on the debit side and decreases on the credit side.

The accounting process in insurance organizations comprises several interconnected stages. These include identifying and collecting financial data, processing the data, and preparing financial reports for presentation to users.

Under the new version of the Tax Code, mandatory contributions to extra-budgetary funds are calculated based on unearned insurance premiums (reserves) of insurers. However, these reserves are subject to taxation again when they are recognized as income upon reduction. Given this situation, it is necessary to review the current procedure for determining the income of insurance organizations and calculating the

ma’lumotlarga quyidagilarni keltirish mumkin:

- yukning aniq nomi, uning o‘rami og‘irligi va hajmi;
- konosament va boshqa yuk tashish hujjatlarining sanasi va raqamlari;
- transport turi (dengiz transportida kemaning tonnaji va qurilgan yili sanasi);
- yukni jo‘natish tartibi;
- yukni jo‘natish sanasi va riskni baholash uchun kerakli boshqa ma’lumotlar.[3]

Ko‘p hollarda sug‘urtalanuvchi barcha savollarga bir vaqtning o‘zida javob topa olmaydi. Shu bilan birga, sug‘urta shartnomasi to‘lov amalga oshirilgandan so‘ng kuchga kiradi. Shuning uchun sug‘urta tashkilotlari taqdim etilgan dastlabki ma’lumotlar asosida dastlabki sug‘urta mukofotini hisoblab chiqib dastlabki sug‘urta shartnomasini tuzishi mumkin. Bunday shartnomaning asosiy sharti shundaki, sug‘urtalanuvchi belgilangan vaqt davomida sug‘urtalovchiga sug‘urta riski darajasini aniqlash imkonini beruvchi ma’lumotlarni taqdim etishi kerak. Ushbu ma’lumotlar taqdim etilgandan so‘ng yakuniy sug‘urta mukofoti hisoblab chiqiladi va ya kuniy sug‘urta shartnomasi tuziladi.

Agar sug‘urtalanuvchi tomonidan kerakli ma’lumotlar taqdim etilmasa, yoki sug‘urtalanuvchi sug‘urta mukofotini to‘lashni rad etsa, sug‘urta shartnomasi tuzilmagan hisoblanadi va sug‘urta mukofoti qaytarilib beriladi. Bundan tashqari, yakuniy hisoblangan sug‘urta mukofoti dastlabki sug‘urta mukofotidan kam bo‘lsa, ortiqcha summa sug‘urtalanuvchiga qaytarib beriladi.

Yuqorida keltirilgan tadbirlarni buxgalteriyada aks ettirish tartibini ko‘rib chiqamiz.

Dastlabki sug‘urta shartnomasi tuzilgandan so‘ng sug‘urtalanuvchi ma’lum miqdorda sug‘urta mukofotini to‘lashi zarur. Mazkur holatda sug‘urta shartnomasining to‘liq rasmiylashtirilmaganligini hisobga olib quyidagi provodkani berish mumkin:

Debet 5000 (5100,5200) – Kredit 6330

“Sug‘urtalanuvchilardan olingan bo‘nak sug‘urta mukofotlari”

Agar sug‘urta shartnomasi tuzilmasa, sug‘urta mukofotlari sug‘urtalanuvchiga to‘liq qaytariladi:

Debet 6330 “Sug‘urtalanuvchilardan olingan bo‘nak sug‘urta mukofotlari” – Kredit 5000 (5100,5200)

Agar yakuniy sug‘urta shartnomasi tuzilib, ortiqcha to‘langan sug‘urta mukofoti qaytarilishi zarur bo‘lgan holda, qaytariladigan summaga yuqoridagi provodka amalga oshiriladi.

Shu bilan birga, yakuniy sug‘urta shartnomasi tuzilishi bilan sug‘urta mukofoti summasiga quyidagi provodka beriladi:

Debet 6330 – Kredit 6280

Agar yakuniy sug‘urta shartnomasi tuzilgandan so‘ng sug‘urta mukofoti dastlabkisidan ortiq bo‘lsa, dastlabki mukofot uchun yuqoridagi provodka, yetishmagan summa uchun esa quyidagi provodka amalga oshiriladi:

Debet 5000 (5100,5200) – Kredit 6280.

Amaliyotda ba’zi hollarda O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 928-moddasida nazarda tutilgan tartibda Bosh polis bo‘yicha sug‘urtalash amalga

audit barcha to‘siqlarni bosqichma-bosqich engib o‘tish tufayli har yili o‘sib bormoqda. Va tez orada, menimcha, biz O‘zbekistonda to‘liq huquqli ichki auditni kuzatishimiz mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. “Auditorlik faoliyati to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 25.02.2021 yildagi O‘RQ-677-son
2. Minda Timea Fülöp, Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de Ştiinţe Economice and Gestiunea Afacerilor, Cluj-Napoca, The evolution of the internal auditing function in the context of corporate transparency.
3. Mexmonaliyev Ulug‘bek Erkinjon o‘g‘li O‘zbekistonda ichki auditni rivojlantirishning istiqbollari
4. Dusmuratov R.D. Auditorlik faoliyati: nazariya, uslubiyot va amaliyot: monografiya. – T.: Moliya nashriyoti, 2007. – 276 b.
5. Mamatov Z.T. Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy hisobot auditini o‘tkazishni takomillashtirish masalalari: i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun dis. avtoref. – T., 2005. – 40 b. – 160b.; Tulaxo‘jaeva M. Korxonada moliyaviy ahvoli auditini. – T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» 1996 – 193 b.
6. Qo‘ziev I.N. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida auditorlik hisobotini tuzish va umumlashtirish metodologiyasini takomillashtirish: i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. Toshkent-2017. -70 b.
7. Hamdamov B.K. O‘zbekiston iqtisodiyotining hisob va hisobot tizimida auditorlik nazoratini rivojlantirishning uslubiy asoslari: i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun dis. avtoref. – T.: 2007. – 260 b.
8. Meliev I.I. Auditorlik tekshiruvini rejalashtirish va o‘tkazishni takomillashtirish: Iqtisod fan. dok. (PhD) diss. avtoreferati. Toshkent: TMI, 2020. 63b.
9. Hajimuratov N.Sh. “Moliyaviy hisobot auditini metodologiyasini takomillashtirish”: DSc. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. – T., 2021.– 220 b.
10. Karimov N.F. Tijorat banklarida ichki audit: Monografiya. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti, 2006. – 262 b.;
11. Orlova O.E. Ichki nazoratni tashkil etish muammosi // Buxgalteriya hisobi va soliqqa tortishning dolzarb masalalari. – № 6.–2012.

SUG‘URTA BOZORIDA TEXNOLOGIYADAN FOYDALANISH TENDENSIYALARI VA RIVOJLANISH TAJRIBALARI

*Jo‘rayeva O‘A.
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi*

Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi respublika iqtisodiyotini jadal raqamlashtirishni nazarda tutadi, bu esa iqtisodiy moliyaviy munosabatlarning asosiy toifalari, tamoyillari va tizimlarining o‘zgarishiga, ushbu munosabatlarning alohida subyektlarining roli va ahamiyatining qayta taqsimlanishiga olib keladi. Mazkur

sifatli moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olish ko‘lamini kengaytirish, sug‘urta tashkilotlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, ushbu sohada iste‘molchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun qulay shartsharoitlar yaratish uchun qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohalarning rivojlanishida sug‘urta xizmatlari bilan bog‘liq qator vazifalar belgilangan. Bunda qishloq xo‘jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirishda sug‘urtalashning yangi mexanizmlarini amalga oshirish (35-maqсад), aholiga ko‘rsatilayotgan tibbiy xizmat sifatini oshirishda tibbiy sug‘urtalash amaliyotini joriy qilish (56-maqсад), mehnat migrantlarini moliyaviy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ularning hayoti va sog‘lig‘ini sug‘urtalash amaliyotini kengaytirish (86-maqсад) hamda aholini ijtimoiy himoya qilishda ijtimoiy sug‘urta tizimidan foydalanish va shu maqsadda ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasini tashkil etish (85-maqсад) vazifalari belgilab berilgan. Shu sababli, O‘zbekiston sug‘urta bozorini faollashtiruvchi omillarni aniqlash, ularni iqtisodiy-statistik tahlil qilish, sug‘urta bozorining rivojlanishiga omillar ta‘sirini ekonometrik modellashtirishni nazariy, amaliy va uslubiy jihatdan chuqur o‘rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Mamlakatdagi sug‘urta bozorida raqobat muhiti 2020 yilda 745,5 indeksiga teng bo‘lib, Xerfindal-Xirshman indeksining 3-oraliq‘iga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasida sug‘urta bozorida raqobat muhiti rivojlanganligini namoyon etdi. 2021 yilda ushbu indeks 661,2ga teng bo‘lgan va shu yili mamlakatda sug‘urta bozorida yanada raqobat rivojlanganligini namoyon etdi. 2022 yilda ushbu indeks yana biroz ko‘tarilgan. Lekin hamon ushbu indeksning 1000-tadan kichikligi mamlakat sug‘urta bozorining konsentratsiyalashuvi past darajada ekanligini ko‘rsatdi.

Mamlakatimiz sug‘urta bozori yildan-yilga rivojlanib bormoqda. Sug‘urta mukofotlari, sug‘urta qoplamalari hajmi oldingi yillar bilan taqqoslaganda o‘shirish tendensiyasiga ega. Xerfindal-Xirshman indeksi mamlakatda raqobat muhiti mavjud ekanligini ko‘rsatmoqda.

Bundan tashqari sug‘urta bozorida raqamli texnologiyaning zamon talabidek tendensiyalanmaganligi ba‘zi bir holatlarda o‘z samarasini biroz bo‘lsada pasaytiradi. Bu esa moliyaviy bozorga raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanish raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha strategik vazifalarni amalga oshirishga xizmat qilishiga sabab bo‘ladi. Raqamlashtirish iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga, xususan, moliya bozorining sug‘urta bozori kabi segmentiga ta‘sir ko‘rsatmoqda. Sug‘urta texnologiyalaridan foydalanish sug‘urta kompaniyalariga raqobatdosh ustunlikni beradi, bu ularga kerakli foyda olish va bozorda mustahkam o‘rnini saqlab qolish imkonini beradi.

Sug‘urta sohasini rivojlantirish istiqbollari mavjud muammo va kamchiliklarni qay darajada bartaraf etish bilan bog‘liq bo‘ladi. Xususan, umumiy makroiqtisodiy vaziyatning barqarorlashuvi boshqa sohalarda ham barqarorlikning oshishiga olib keladi. Moliyaviy sektor rivojlanishining hozirgi bosqichida sanksiyalarni bekor qilish uchun hech qanday shart-sharoit yo‘q, aksincha, Yevropa Ittifoqi va AQSh, shuningdek, bir qator boshqa davlatlar sanksiyalar bosimini oshirish yo‘llarini izla-

moqda. Shubhasiz, ichki iqtisodiyot hozirgi vaziyatga moslashish davrini boshdan kechirmoqda, ammo jiddiy yutuqni hali kutmaslik kerak. Expert RA prognoziga ko‘ra, 2023 yilda sug‘urta bozori dinamikasi o‘rtacha bo‘ladi, mukofotlarning o‘shish sur‘ati taxminan 7% ni tashkil qiladi. Sug‘urta mukofotlarining umumiy hajmi 1,9 trillion rubldan oshadi. Bozor dinamikasini belgilovchi asosiy omillar inflyatsiya darajasi va asosiy stavkaning oshishi, korxonalar va fuqarolarning iqtisodiy faolligining pasayishi, ayrim turdagi tovarlarning (birinchi navbatda, avtomobil sanoatida) davom etayotgan taqchilligi, shuningdek, o‘zgarishlar bo‘ladi.

Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, agar iqtisodiy zarbalar bo‘lmasa, bu prognoz haqiqatga mos keladi. Biroq, tashqi makroiqtisodiy omillardan qat‘i nazar, aniqlangan muammolarni bartaraf etish choralari ishlab chiqish kerak. Xususan, firibgarlikka qarshi kurashish bo‘yicha mavjud tajribani umumlashtirish va uni sug‘urta sohasi bo‘ylab faol tarqatish muhim ahamiyatga ega. Ayrim sug‘urta kompaniyalari o‘rtasida axborot o‘zaro hamkorligini rivojlantirish, firibgarlik sxemalarida ishtirok etgan sug‘urta qildiruvchilarning qo‘shma ma‘lumotlar bazasini shakllantirish, xodimlar uchun ushbu hodisaga qarshi kurashish bo‘yicha seminar va treninglar o‘tkazish zarur.

Zamonaviy haqiqat shundaki, raqamli texnologiyalar katta hajmdagi ma‘lumotlarni qayta ishlash va saqlash imkonini beradi. Bu firibgarlik holatlari bo‘yicha ma‘lumotlar bazasini to‘plash va axborot bilan o‘zaro ta‘sir qilish nuqtai nazaridan ham, aholiga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish nuqtai nazaridan ham foydalidir. Moliyaviy xizmatlar iste‘molchilari bilan o‘zaro munosabatlar jarayonlarini o‘zgartirishga sezilarli hissa qo‘shgan bank axborot texnologiyalarini rivojlantirish tajribasiga tayanish kerak.

THE IMPORTANCE OF INSURANCE SYSTEM FOR FINANCIAL STABILITY

*Kazakov Firdavs Farxod o‘g‘li
student of Tashkent State
University of Economics*

Insurance companies can be important for the stability of financial systems mainly because they are large investors in financial markets, because there are growing links between insurers and banks and because insurers are safeguarding the financial stability of households and firms by insuring their risks.

The insurance sector has traditionally been regarded as a relatively stable segment of the financial system. This is mainly because most insurers’ balance sheets, unlike those of banks’, are composed of relatively illiquid liabilities that protect insurers against the risk of rapid liquidity shortages that can and do confront banks. In addition, insurers are not generally seen to be a significant potential source of systemic risk. One of the main reasons for this view is that insurers are not interlinked to the same extent as banks are, for instance, in interbank markets and payment systems.

The insurance sector can, however, be a source of vulnerability for the financial system, and the failure of an insurer – an event that has occurred from time to time –

can create financial instability. In addition, the traditional view that insurers pose limited systemic risk can be challenged, however, because it does not take account of the fact that interaction between insurers, financial markets, banks and other financial intermediaries has been growing. It is important, however, to recognize that insurance companies, given their role as mitigators of risk and their often long-term investment horizons, often also support financial stability.

The insurance sector is one of the largest institutional investors in the world with invested financial assets of nearly USD 24 trillion. Insurance assets account for 12% of all global financial assets, which places insurers in the same category as pension funds and mutual funds¹⁴. This strong market presence makes the insurance sector an important player in the financial system. Particularly in light of the large proportion of fixed income securities on their balance sheets, one would expect insurers as a whole to play an elevated role as predictable and stable providers of long-term funds for the primary fixed income market.

As a part of the financial system, the insurance sector is important for the entire economy. The insurance mechanism compensates a significant share of losses caused by fires, natural disasters, man-made disasters and other accidental events of an unfavorable nature. Thus, insurance performs the function of re-financing, which could increase the expenditure part of the budget. In this particular aspect, in economically developed countries, insurance companies are the largest investors.

The financial stability mechanism of insurers provides the necessity to form a financial stability management system and identify the subjects of this system. The main elements of the mechanism are the system of legal, organizational, economic and financial provisions of financial stability of insurers and reinsurers. At the macro level the following methods of managing financial stability can be identified: licensing, regulation, supervision, rating, audit; whereas at the micro level these methods are: diversification, retrocession, internal audit, investment.

The economic result of the effectiveness of the financial stability management on the insurance market should be stabilization of the insurance market in general and an increase in the share of the insurance market in GDP¹⁵.

A reinsurance pool can serve as an application tool for managing the financial stability of individual insurers and stabilizing the insurance market as a whole.

The reinsurance pool, in our opinion, should perform the following main functions:

- to develop and implement, on behalf of all participants, the administration of insurance contracts (insurance policies), including statistical market research and actuarial calculations necessary for the calculation of unified tariffs;
- to carry out, on behalf of the participants, the settlement of losses, including the acceptance of applications for reimbursement, loss assessment procedures, the calculation and direct payment of compensation;

¹⁴ Fitch Ratings (2022) Global Credit Derivatives: A Qualified Success (September).

¹⁵ T Akinlo. The causal relationship between insurance and economic growth. Australian Journal of Business and Management Research , volume 2 , issue 12 Posted: 2023

– to reinsure their risks both on the national and international reinsurance market.

From our point of view, the reinsurance pool can be described as a system in which insurers, under a voluntary agreement or in accordance with the legislation, transfer all reinsurance risks to the reinsurance pool.

Therefore, it is advisable to strengthen the state role in creating reinsurance pools for the most significant and unsafe operations: specific energy, road, agricultural, and natural disaster risks. This will help to create the conditions for the further development of reinsurance pools of significant risks and risks.

In our opinion, the participants should include highly reputable insurance and reinsurance companies, including foreign ones, as well as the state. The most important participant in the reinsurance pool is the general reinsurer, who performs the manager’s duties. Often, he is also the founder of the pool. In addition to the earned percentage of profits as a member of the pool, the general reinsurer is rewarded for the guidance. The functions of the general reinsurer are as follows: cash flow management; the regulation of guarantee obligations by all participants; establishment of liability limits, types of accepted risks, their concentration; retrocession coverage acquisition; the establishment of minimum requirements for assignors and participants; ongoing monitoring of the pool; provision of all management procedures; the establishment of payment mechanisms for all types of commissions and bonuses. These measures provide a solution to key problems and disagreements and the implementation of risk management.

It is necessary to provide the participants of the reinsurance pool with the right to independently determine their own retention when reinsuring risks, within the framework of state support, which means the abolition of the 20% minimum liability standard of the reinsurer’s own capital¹⁶.

There are three main reasons why insurers are important for the stability of the financial system. First, insurers are large investors in financial markets. Second, insurers often have close links to banks and other financial institutions, and problems confronting an insurer can therefore spread to the banking sector. Third, insurers contribute to the safeguarding of the stability of household and firm balance sheets by insuring their risks.

THE ROLE OF INSURANCE IN POVERTY REDUCTION IN UZBEKISTAN

*Khamdamov Shoh-Jakhon
Docent of the department of
Financial market and insurance of
Tashkent state university of economics*

Uzbekistan, a Central Asian nation with a rich history and diverse culture, has been steadily progressing towards economic development and social reform. One critical aspect of this journey is the role of insurance in poverty reduction. Insurance,

¹⁶ Zanjani, G., (2022). Pricing and capital allocation in catastrophe insurance Journal of Financial.

often considered a tool for risk mitigation, plays a vital role in safeguarding individuals and families from unforeseen financial setbacks, ultimately contributing to poverty reduction. In this article, we will explore the significance of insurance in Uzbekistan's fight against poverty.

Despite its substantial natural resources and potential for economic growth, Uzbekistan faces challenges related to poverty. Many of its citizens struggle to access essential services and cope with unexpected financial shocks. Poverty is exacerbated by factors such as unemployment, inadequate healthcare, and limited access to education. In this context, insurance can serve as a safety net to protect vulnerable populations.

Uzbekistan's healthcare system has undergone significant transformations since gaining independence in 1991 [1]. Historically, healthcare was predominantly state-funded, and the system was characterized by a centralized and government-controlled approach. The transition to a more diversified system began in the early 2000s, with the introduction of various reforms.

Health insurance plays a significant role in reducing poverty in Uzbekistan. While the country has made progress in providing healthcare to its citizens, the cost of medical treatment remains a barrier for many. Health insurance policies offer financial protection, ensuring that individuals and families do not face catastrophic healthcare expenses that can push them further into poverty. Government initiatives, such as the introduction of the Compulsory Health Insurance System in 2020, have expanded access to healthcare and reduced the financial burden on individuals.

Health insurance is a crucial aspect of a country's healthcare system, aiming to provide financial protection to individuals and ensure access to quality medical services. This literature review explores the landscape of health insurance in Uzbekistan, focusing on its historical development, current status, challenges, and future prospects.

The healthcare system in Uzbekistan has witnessed substantial changes in recent years, and health insurance has played a vital role in these transformations. The introduction of the Compulsory Health Insurance (CHI) system in 2020 marked a significant step towards universal healthcare coverage [2].

Despite the progress, challenges persist in the implementation of health insurance in Uzbekistan. Issues related to funding, administrative efficiency, and public awareness need to be addressed to ensure the success of health insurance programs [3].

Access to healthcare services remains unequal in Uzbekistan, with disparities between urban and rural areas [4]. Health insurance is viewed as a mechanism to improve equity in healthcare access by ensuring that all citizens have access to necessary medical care.

The private health insurance sector in Uzbekistan has been growing, offering additional coverage options for those seeking more comprehensive healthcare benefits[5]. This sector has the potential to contribute to overall healthcare improvement in the country.

Microinsurance is another powerful tool for poverty reduction in Uzbekistan.

Microinsurance products are tailored to the needs and financial capacities of low-income individuals, providing coverage for a range of risks, including health, agriculture, and property. These policies can help protect vulnerable communities, such as smallholder farmers, from the economic consequences of natural disasters, crop failure, or livestock losses.

The Uzbekistan government, in partnership with international organizations, has been promoting microinsurance as a means of improving the resilience of rural and low-income populations. By facilitating access to microinsurance, the government aims to enhance the financial security of these communities and enable them to withstand unexpected shocks, ultimately reducing their vulnerability to poverty.

Agriculture plays a crucial role in the Uzbek economy, providing livelihoods for a significant portion of the population. However, the sector is susceptible to various risks, including weather-related disasters, pests, and market fluctuations. Agricultural insurance is designed to protect farmers against these uncertainties, allowing them to invest in their farms with confidence. By safeguarding agricultural livelihoods, insurance contributes to increased income stability and poverty reduction.

For insurance to effectively contribute to poverty reduction, it is essential to ensure that it is accessible to a broad segment of the population. Financial inclusion is a critical aspect of this effort. In Uzbekistan, efforts have been made to expand access to financial services, including insurance, for marginalized communities. Initiatives such as mobile banking, digital platforms, and inclusive insurance products have been introduced to make insurance more accessible to a wider range of individuals.

Insurance is a valuable tool in the fight against poverty in Uzbekistan. It provides a safety net for individuals and families, protecting them from financial shocks related to health, agriculture, and other unforeseen events. The government's commitment to expanding health insurance, promoting microinsurance, and safeguarding agricultural livelihoods has the potential to significantly improve the lives of its citizens.

As Uzbekistan continues on its path to economic development and social reform, the role of insurance in poverty reduction should not be underestimated. By ensuring that its citizens have access to affordable and effective insurance coverage, Uzbekistan can enhance economic stability and promote the well-being of its people, ultimately moving closer to a more prosperous and equitable society.

Here are some recommendations based on the literature review of health insurance in Uzbekistan:

Promote public awareness campaigns to inform citizens about the benefits and importance of health insurance. This can help individuals understand their rights and responsibilities under the Compulsory Health Insurance (CHI) system and encourage participation.

Streamline administrative processes within the health insurance system to reduce bureaucracy and improve the efficiency of claims processing. Simplified procedures can help ensure that individuals receive timely healthcare services.

Establish robust regulatory mechanisms to monitor and control the private health insurance sector. This will help maintain the quality and affordability of private

insurance products and ensure they align with the country's healthcare goals.

Develop policies and initiatives that specifically target rural areas to bridge the healthcare accessibility gap between urban and rural populations. Expanding healthcare infrastructure and access in remote regions is vital for improving equity.

Explore innovative funding mechanisms to ensure the sustainability of the health insurance system. This may include a mix of government funding, payroll contributions, and co-payments to diversify revenue sources.

Emphasize the importance of preventive healthcare measures to reduce the burden on the healthcare system. Encourage regular check-ups and vaccinations to prevent the onset of chronic diseases.

Leverage technology, such as telemedicine, to improve access to healthcare services, particularly in underserved regions. Telemedicine can enhance primary care delivery and reduce the need for patients to travel long distances.

Allocate resources to improve healthcare infrastructure, including medical facilities, equipment, and healthcare workforce training. Well-equipped healthcare facilities will enhance the quality of care provided.

Promote research on the impact of health insurance on healthcare outcomes and accessibility in Uzbekistan. Collect and analyze data to measure the effectiveness of health insurance programs and identify areas for improvement.

Collaborate with international organizations and countries with successful healthcare systems to exchange knowledge, best practices, and technical expertise. Learning from the experiences of others can expedite progress.

Develop a comprehensive, long-term strategy for the evolution of the healthcare system and health insurance in Uzbekistan. A well-defined plan with clear objectives and milestones is essential for achieving universal healthcare coverage.

Explore opportunities for public-private partnerships in healthcare to leverage the strengths of both sectors. Private insurers and healthcare providers can complement the efforts of the government in expanding healthcare access.

These recommendations should be considered within the context of Uzbekistan's unique healthcare landscape and adapted to address specific challenges and opportunities. Implementing these suggestions can contribute to the successful implementation and growth of health insurance in Uzbekistan, ultimately improving healthcare access and outcomes for its citizens.

References:

1. Karimov, I. (2006). "Healthcare System of Uzbekistan: Problems and Ways of Their Solution." *Journal of Health and Social Sciences*, 1(1), 41-53.
2. Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan. (2020). "Compulsory Health Insurance: Overview."
3. Azimov, R. (2018). "Challenges and Prospects of Health Insurance in Uzbekistan." *Central Asian Journal of Social Sciences*, 2(1), 75-88.
4. Yusupov, A. (2019). "Equity in Health Insurance: A Case Study of Uzbekistan." *International Journal of Health Policy and Management*, 8(1), 1-6.

5. Ismailov, U. (2021). "Private Health Insurance in Uzbekistan: Trends and Challenges." *Journal of Healthcare Finance*, 47(3), 53-68.

THE ROLE OF INSURANCE IN ENSURING INCLUSIVE GROWTH IN UZBEKISTAN

*Kholbaev Nodirbek
PhD student of Tashkent state
university of economics.*

Uzbekistan, a country rich in history and culture, is currently undergoing a remarkable transformation in its socio-economic landscape. With a growing population, burgeoning industries, and increasing foreign investments, the need for a robust and inclusive financial safety net has never been more evident. In this context, insurance plays a pivotal role in ensuring inclusive growth and financial stability for individuals, businesses, and the nation as a whole. This article explores the significance of insurance in Uzbekistan's development and its potential to promote economic inclusivity.

Insurance serves as a critical tool for mitigating risk at the individual level. Whether it's health insurance, life insurance, or property insurance, these mechanisms offer a sense of security to Uzbek citizens. In a country where a significant portion of the population still faces financial vulnerabilities, insurance can be a lifeline. By providing protection against unexpected medical expenses or financial hardships resulting from unforeseen events, insurance empowers individuals to invest, save, and participate in the economy without the constant fear of catastrophic setbacks.

The rise of social media platforms has significantly transformed the way people communicate, connect, and share information. While it has undeniably brought various benefits to society, there is an increasing concern about its impact on mental health. This literature review delves into the current body of research to examine the multifaceted relationship between social media and mental well-being.

Cyberbullying, a pervasive issue on social media, has been strongly linked to adverse mental health effects, especially among adolescents. A study by Hinduja and Patchin (2018) demonstrates a clear association between cyberbullying victimization and increased rates of depression, anxiety, and suicidal ideation among adolescents[1]. The anonymity and wide reach of social media make it an ideal platform for the perpetuation of cyberbullying, exacerbating its negative impact on mental health.

While the literature predominantly highlights the adverse effects of social media on mental health, some studies have explored positive aspects. For instance, Kross et al. (2013) found that social media can serve as a platform for social support and connectedness, especially for individuals facing mental[2] health challenges. Online support groups, open discussions, and the sharing of experiences can contribute to a sense of belonging and reduced feelings of isolation.

The fear of missing out (FOMO) is a psychological phenomenon associated with social media. A study by Przybylski et al. (2013) indicates that high levels of FOMO

are linked to social media use and can lead to feelings of social isolation[3]. The constant exposure to others' seemingly exciting experiences can amplify feelings of loneliness and disconnection, thereby affecting mental well-being.

Research also offers insights into mitigating the negative effects of social media on mental health. It suggests that promoting digital literacy and encouraging individuals to cultivate a healthy online/offline balance can be effective strategies. Additionally, interventions like mindfulness and cognitive-behavioral techniques have shown promise in helping individuals manage social media-related stress and anxiety (Seabrook et al., 2016)[4].

Numerous studies have explored the link between social media usage and mental health. Primarily, research suggests that excessive use and addictive behaviors on social media platforms can lead to negative mental health outcomes. For instance, a study by Primack et al. (2017) found a significant association between high social media use and increased risk of depression among young adults. This is often attributed to the phenomenon of "social comparison," where individuals compare their lives with carefully curated, idealized representations of others on social media, leading to feelings of inadequacy[5].

The relationship between social media and mental health is a complex one, with both positive and negative aspects. While excessive use and cyberbullying have been linked to negative outcomes, social media can also offer support and connectivity. As social media continues to evolve, further research is needed to explore the nuances of this relationship and develop effective strategies for harnessing its benefits while minimizing harm to mental well-being.

For businesses, insurance is a powerful catalyst for growth and stability. Small and medium-sized enterprises (SMEs) form the backbone of Uzbekistan's economy, and they often struggle to recover from losses due to events such as fires, theft, or natural disasters. By having access to comprehensive insurance policies, these businesses can ensure continuity and growth, reducing the burden on the state and the need for external support. This, in turn, contributes to economic resilience and fosters an environment conducive to investment and entrepreneurship.

Insurance also plays a crucial role in attracting foreign investment. International investors are more likely to commit capital when they perceive a stable and predictable economic environment. Insurance helps create this stability by mitigating various risks. For instance, political risk insurance can protect foreign investors against government actions that may negatively impact their investments. By offering these kinds of insurance products, Uzbekistan becomes a more attractive destination for foreign capital, ultimately promoting economic growth.

Insurance can be a significant player in strengthening Uzbekistan's banking sector. Insurance companies invest their premium income in various financial instruments, including government bonds and equities. These investments can have a positive effect on the overall capital market, leading to more significant opportunities for economic growth. Furthermore, the insurance industry can collaborate with banks to create innovative financial products, such as insurance-linked savings accounts,

which promote savings and capital accumulation for citizens.

Uzbekistan is prone to natural disasters, including earthquakes, floods, and landslides. The financial repercussions of these events can be devastating. Insurance can be a fundamental tool in helping communities recover after such disasters. By ensuring that individuals and businesses have adequate coverage, the burden on the government to provide relief and assistance is lessened. This not only promotes inclusive growth but also ensures the government can allocate its resources to other vital areas like infrastructure and social development.

Health insurance is a particularly vital component of ensuring inclusive growth in Uzbekistan. Access to affordable healthcare can be a significant barrier for many people. By implementing health insurance programs, the government can ensure that even the most vulnerable citizens have access to necessary medical services. This, in turn, leads to a healthier and more productive population, which is essential for economic growth.

Inclusive growth is not just about increasing economic output but also about ensuring that the benefits of economic development are accessible to all segments of the population. Insurance has a crucial role to play in this regard, as it provides a safety net for individuals, businesses, and the nation as a whole. By mitigating risk, fostering economic resilience, attracting foreign investment, and promoting disaster resilience, insurance is an essential component of Uzbekistan's path toward inclusive growth. It is incumbent upon the government, the private sector, and civil society to collaborate and ensure that insurance products and services are readily available and affordable to all citizens, thus contributing to a more prosperous and equitable Uzbekistan.

References:

1. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2018). Cyberbullying research summary. Cyberbullying Research Center. <https://cyberbullying.org/cyberbullying-research-center-research-and-publications>.
2. Kross, E., Verduyn, P., Demiralp, E., Park, J., Lee, D. S., Lin, N., Shablack, H., Jonides, J., & Ybarra, O. (2013). Facebook use predicts declines in subjective well-being in young adults. *PLoS ONE*, 8(8), e69841. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069841>
3. Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
4. Seabrook, E. M., Kern, M. L., & Rickard, N. S. (2016). Social networking sites, depression, and anxiety: A systematic review. *JMIR Mental Health*, 3(4), e50. <https://doi.org/10.2196/mental.5842>
5. Primack, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaitte, E. O., Lin, L. Y., Rosen, D., Colditz, J. B., Radovic, A., Miller, E., ... & Campbell, W. S. (2017). Social media use and perceived social isolation among young adults in the U.S. *PLoS ONE*, 15(7), e0230614.

giyasini yanada inqilob qilishi kutilmoqda. Bundan tashqari, barqarorlik va axloqiy amaliyotlarga e’tibor kelajakda marketing tashabbuslarini shakllantirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalar, shubhasiz, bank marketingini o‘zgartirib, shaxsiylashtirilgan o‘zaro aloqalarni, omni-kanal strategiyalarini, maqsadli kampaniyalarni, xavfsizlikni yaxshilash va mijozlarni jalb qilishni yaxshilash imkonini berdi. Ushbu texnologiyalarning konvergentsiyasi bank tizimini qayta belgilashda davom etmoqda, banklarga o‘zlarini farqlash, mijozlar bilan yanada mustahkam aloqalarni o‘rnatish va biznes o‘sishini rag‘batlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, innovatsiyalarni qabul qilish banklar uchun raqobatbardoshlikni saqlab qolish va kelajakda o‘z mijozlarining dinamik ehtiyojlarini qondirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib qoladi.

SUG‘URTA KOMPANIYALARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING XUSUSIYATLARI

*Mavlyanova Dilobar Maxkamovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Buxgalteriya hisobi" kafedrasida dosenti.*

Sug‘urta tashkilotining asosiy faoliyati sug‘urta xizmatlarining ko‘zidir. Tuzilgan sug‘urta shartnomalari, tegishli va bosqichma - bosqich sug‘urta mukofotlari (badallar), shakllantirilgan sug‘urta mukofotlari, sug‘urta to‘lovlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarning to‘g‘ri, o‘z vaqtida va to‘liq aks ettirilishi sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobining eng muhim qismidir. Tashkilotning to‘lov qobiliyati, uning moliyaviy barqarorligi va sug‘urta shartnomalari bo‘yicha majburiyatlarni o‘z vaqtida bajarish qobiliyati ko‘p jihatdan ushbu vazifani bajarish muvaffaqiyatiga bog‘liq [8, 964 - bet]. Buxgalteriya hisobining maqsadi moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va uni manfaatdor foydalanuvchilar – menejerlar, aktsiyadorlar, investorlar, kreditorlar, tartibga soluvchilar, polis egalari bilan ta'minlash uchun tashkilot faoliyati to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tizimlashtirishdir. Buxgalteriya hisobining asosiy printsiplari huquqiy shakli va sanoat talablaridan qat'i nazar, barcha qabul qilish va tashkilotlar uchun bir xil. Biroq, sug‘urta faoliyatini hisobga olish o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Sug‘urta tashkilotlarining buxgalteriya hisobida moliyaviy - xo‘jalik faoliyatini amalga oshirish bilan bog‘liq barcha operatsiyalar mualliflar tomonidan [8, 9, 10, 11] sug‘urta faoliyati bo‘yicha operatsiyalarga va har qanday tijorat tashkilotiga xos bo‘lgan xo‘jalik operatsiyalariga bo‘linadi. Sug‘urta tashkilotlari faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish uchun ko‘proq qiziqish uyg‘otadi, shuning uchun buxgalteriya hisobida ushbu operalarni aks ettirish xususiyatlariga asosiy e’tibor qaratiladi. Buxgalteriya hisobida aks ettirishning tabiati va xususiyatlariga ko‘ra, barcha sug‘urta operatsiyalari quyidagilarga bo‘linadi [9, 34-bet]: to‘g‘ridan-to‘g‘ri sug‘urta operatsiyalari; transforni o‘z ichiga olgan qayta sug‘urtalash operatsiyalari sug‘urta tashkilotlari o‘rtasidagi xatarlarni (qabul qilish); Sug‘urta faoliyati bundan mustasno, moliyaviy-iqtisodiy faoliyatni hisobga olish uchun sug‘urta kompaniyalari, boshqa barcha tijorat tashkilotlari singari tashkilotlarning moliyaviy-iqtisodiy faoliyati

hovchilar sug‘urta zaxiralarini tuzadilar.

Mos tranzit schyotning analitik hisobi har bir sug‘urta turi va sug‘urta tashkilotini boshqarish va hisobot berish uchun zarur bo‘lgan boshqa yo‘nalishlar bo‘yicha amalga oshiriladi. Masalan, da'vo qilingan, ammo hal qilinmagan zararlar zaxirasi tuzilgan zararni qoplash uchun sug‘urta hodisalari sodir bo‘lgan davrlar nuqtai nazaridan [8, 963-bet]. Hisobot davri oxirida mos tranzit -schyotning sub-schyotlarida hosil bo‘lgan debet yoki kredit qoldig‘i mos ravishda mos tranzit schyotning "foyda va Zararlar" debetiga yoki kreditiga o‘tkaziladi. Sug‘urta zaxiralaridan farqli o‘laroq, profilaktika choralari zaxirasini hisobga olish mos tranzit "Kelgusi xarajatlar zaxiralar" hisobvarag‘ida tashkil etiladi. Buxgalteriya hisobi metodologiyasidagi farq profilaktika choralari zaxirasi boshqa iqtisodiy xususiyatga ega ekanligi bilan bog‘liq. Bu sug‘urtalovchining sug‘urta qildiruvchilar oldidagi majburiyatlarini ta‘minlash uchun mo‘ljallangan sug‘urta zaxiralariga taalluqli emas. Sug‘urta tashkiloti sug‘urta hodisasi yuz berish ehtimolini aniqlash uchun sug‘urtalangan mulkning baxtsiz hodisalari, yo‘qolishi yoki shikastlanishining oldini olish bo‘yicha tadbirlarni moliyalashtirish uchun mo‘ljallangan chap mablag‘lar fondini shakllantiradi [9, 53 - bet]. Ogohlantirish choralari sug‘urta mukofotlaridan (badallardan) ajratmalar summasi "Profilaktika choralari zaxirasi" sub-schyotining krediti bo‘yicha 9910-schyotning debeti bilan yozishmalarda aks ettiriladi "Foyda va zararlar". Profilaktika korxonalar uchun mablag‘lardan foydalanish mos tranzit schyotning debetida "Profilaktika tadbirlari zaxirasi" sub-schyotida hisob-kitoblarni hisobga olish schyotlari bilan yozishmalarda aks ettiriladi [9]. "Profilaktik chora - tadbirlar zaxirasi" hisobvarag‘i bo‘yicha tahliliy buxgalteriya hisobi tashkilotni boshqarish va hisobot berish uchun zarur bo‘lgan yo‘nalishlarda amalga oshiriladi. Shunday qilib, xulosa qilib, quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin ayniqsa, sug‘urta kompaniyalarida buxgalteriya hisobi:

1. sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini amalga oshirish bilan bog‘liq barcha operatsiyalari sug‘urta faoliyati va har qanday o‘lchov tashkilotiga xos bo‘lgan operatsiyalarga bo‘linadi;

2. sug‘urta operatsiyalari, o‘z navbatida, sug‘urta, qayta sug‘urtalash va qo‘shma sug‘urta operatsiyalariga bo‘linadi;

3. sug‘urta operatsiyalari hisobini yuritishda sug‘urta kompaniyalari tashkilotlarning moliyaviy - iqtisodiy faoliyati uchun buxgalteriya hisobi rejasini va uni qo‘llash bo‘yicha ko‘rsatmalarni tashkilotlar tomonidan qo‘shimchalar va qo‘shimchalar bilan qo‘shimcha qiladilar;

4. sug‘urta, ko-sug‘urta va qayta sug‘urta shartnomalarini tuzish bilan bog‘liq barcha xarajatlar, sug‘urta, ko-sug‘urta va qayta sug‘urta operatsiyalarini tashkil etish bilan bog‘liq boshqa xarajatlar, shuningdek sug‘urta tashkilotini boshqarish bo‘yicha xarajatlar 2510 "Umumiy xo‘jalik xarajatlari" schyotida hisobga olinadi.;

5. sug‘urta, sug‘urta va sug‘urta agentlari bilan sug‘urta premiyamlari, sug‘urta to‘lovlari, mukofotlar bo‘yicha sug‘urta, qo‘shma sug‘urta va qayta sug‘urtalash bo‘yicha barcha hisob-kitoblar "Sug‘urta, qo‘shma sug‘urta va qayta sug‘urtalash bo‘yicha hisob-kitoblar" schyotiga tegishli sub-schyotlarda aks ettiriladi, uning debetida sug‘urta mukofotlarining hisoblangan summalari hisobga olinadi va kredit

сентября 2001 г. № 69н (в редакции приказов Минфина РФ от 07.05.2003 № 38н, от 18.09.2006 № 115н).

11. Дубровина Т.А. Бухгалтерский учет в страховых организациях: учебник для студентов высших учебных заведений / Т.А. Дубровина. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 543 с.
12. Вещунова Н.Л. Бухгалтерский учет в страховых организациях: учеб.-практическое пособие / Н.Л. Вещунова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 608 с.

SUG‘URTA TASHKILOTLARIDA 17-SONLI “SUG‘URTA SHARTNOMALARI” MOLIYAVIY HISOBOT HALQARO STANDARTIGA O‘TISHNING MUAMMOLARI

*Maxkamboyev Abdulhaq Tajimatovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi dotsenti*

*Ergasheva Muqaddas Shuhrat qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi tayanch doktoranti*

MHXS asosida sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy aktivlari va moliyaviy majburiyatlarini hisobga olish, hisobot berish, baholash tizimini yanada takomillashtirishsiz sug‘urta tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish mumkin emas. Sug‘urta tashkilotlari uchun xorijiy sheriklar bilan ishlash, investitsiyalarni jalb qilish va tashqi bozorlarga chiqish uchun zarur shart - bu xalqaro moliyaviy hisobot standartlaridan foydalanish. Qayd etish joizki, Iqtisodiyotning moliya sektorida, jumladan sug‘urta tashkilotlarida MHXSni joriy etish masalasi 2020-yil boshidan boshlab davlat darajasida muhokama qilinib kelinmoqda.

Moliya sektori tashkilotlarining, shu jumladan sug‘urta tashkilotlarining aktivlari va passivlarini hisobga olish, hisobot berish, baholash tizimini takomillashtirish zarurati, sug‘urta tashkilotlarida shu vaqtgacha amalda bo‘lgan buxgalteriya hisobi, hisobot berish va baholash tizimi ayniqsa, aktivlar va passivlar qiymati haqidagi ma’lumotlarni o‘lchash va oshkor qilish MHXS qoidalariga mos kelmaganligi sababli yuzaga keladi. Xalqaro standartlarga o‘tish anchayin kuch, mablag‘ va malakaliy kadrlarni talab etishi hech birimizga sir emas. Shu sababli milliy tizimdan bosqichma bosqich xalqaro standartlarga o‘tish maqsadga muvofiqdir.

17-son MHXS “Sug‘urta shartnomalari”, Xalqaro buxgalteriya Standartlar kengashi (IASB) tomonidan chiqarilgan sug‘urta tashkilotlari uchun eng so‘nggi standart bo‘lib, sug‘urtani o‘lchash, taqdim etish va oshkor qilish va sub'ektlar tomonidan chiqarilgan va ushlab turiladigan qayta sug‘urta shartnomalarini tan olish tamoyillarini belgilaydi. Ushbu Standart, 4-son MHXSga o‘xshab, shartnoma turlariga emas, balki huquqlarning turlariga e’tibor qaratadi.

Shuning uchun odatda, barcha huquqlar sug‘urta shartnomalarida ask ettiriladi.

17-MHXS quyidagi shartnomalarga nisbatan qo‘llaniladi:

yangilanmaganligi;

- taxminlar asosidagi chegirma stavkasi iqtisodiy riskni aks ettirmasligi;
- ba’zi shartnomalarni baholash uchun chegirmalarning yetarli emasligi;
- 17-son MHXSni joriy etishga qo‘yilgan umumiy talablar
- barcha kompaniyalar tomonidan Hamma sug‘urta shartnomalari uchun izchil hisob-kitob;
- hisob-kitoblar joriy bozorga asoslangan ma’lumot aks ettirish;
- diskont stavkasi shartnomaning pul oqimlari xususiyatlarini aks ettirish kerak;
- sug‘urta shartnomasining bahosi vaqt qiymati va joyning muhimligini aks ettirish;

17 – son MHXSning ssosiy talablari:

1. Guruhlash. Korxonalar, sug‘urta va sug‘urtasiz komponentlari bor mahsulotlarga ega. 17-MHXS tavsiya qiladiki, shartnomaning sug‘uratalanmagan qismlari umumiy shartnoamadan alohida ajratilishi kerakligini va sug‘urtalanmagan qism aniq bo‘lsa hisob -kitoblar standartlari asosida yondashishni.

2. Bo‘linish. Ushbu holatda kompaniyalar sug‘urtasiz komponentlarini ajratishi va ularni alohida hisoblash standartlari ,masalan 9 MHXS va 15 MHXSga muvofiq hisobga olishi talab qilinadi. Investitsiya bilan bog‘liq komponentlar odatda 9 MHXS ga asossan olib borilsa, 15 MHXS istalgan turdagi komponentlarni ya’ni tovar va xizmatlarni qamrab oladi.

17- MHXSga muvofiq, dastlabki tan olishda korxonalar sug‘urta shartnomalarining portfellarini aniqlashi zarur va ularni quyidagi kichik guruhlariga ajratishi kerak

- boshlanishida murakkab bo‘lgan shartnomalar;
- keyinchalik murakkab bo‘lish mumkin bo‘lgan muhim ahamiyatga ega bo‘lmagan shartnomalar
- portfeldagi qolgan shartnomalar.

Shartnomalarning murakkab guruhlaridagi yo‘qotishlar darhol foyda va zara to‘g‘risidagi hisobda aks ettiriladi.

Korxonalar bir yildan ko‘proq vaqt oralig‘ida tuzilgan shartnomalarni o‘z ichiga olmaydi bir xil guruhda bo‘lgan holatdan tashqari. Shuning uchun, har bir portfeldan iborat guruhlariga ajratilgan bir yil yoki undan kamroq muddatni qamrab olgan qisimlarga ajratiladi.

17-MHXSga muvofiq, agar polis egasi mumkin bo‘lsa da’voning bir qismi sifatida foyda olishida alohida xizmat yoki da’vo/xavf hodisasidan qat’i nazar, sug‘urtachilar aktivlarni baholashlari kerak.

17-IFRS sug‘urta shartnomalarini hisoblash uchun 3 xil baholash yondashuvi bilan ta’minlaydi. Bularga:

1. Umumiy o‘lchov modeli
2. Mukofotni taqsimlash yondashuvi
3. O‘zgaruvchan to‘lov Yondashuv.

Uchta model ham sug‘urta shartnomasi majburiyatlarining komponentlarini hisoblash bilan, ya’ni yuzaga kelgan da’volar uchun javobgarlik va Qolgan qoplama uchun javobgarlikni kamaytiradi. Yuzaga kelgan da’volar uchun javobgarlik ma’lum bir aniq sug‘urta polis bo‘yicha allaqchon topshirilgan yoki taqdim etilishi rejalashtiril-

bo‘lgan kredit to‘lamaslikning domino effektini oldini oladi.

4. Normativ muvofiqlik: Bank regulyatorlari tomonidan bank ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan muammoli kreditlar darajasiga talablar qo‘yadi. Kredit tavakkalchiligini miqdoriy baholashda tijorat banklari potentsial ravishda amalga oshirishi mumkin bo‘lgan turli xil yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular ham ichki kapitalga, ham risklarni boshqarishga, shuningdek, kapitalning minimal talablarini tartibga solishga ta’sir qiladi [13].

Bugungu kunga kelib muammoli kreditlarni samarali boshqarish tijorat banklar va moliya institutlarining samaradorligi hamda barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib ushbu kreditlarni muntazam nazorat qilish banklarning uzluksiz ishlashi va uzoq muddatli daromadlilik tsiklini va hayotiyiligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanolgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Athanasoglou, P. Brissimis, S N., and Delis, M D. (2005), “Bank-specific, industry specific and macroeconomic determinants of bank profitability”, MPRA Paper No. 153
2. Do H., Ngo T., Phung Q. The effect of non-performing loans on profitability of commercial banks: Case of Vietnam //Accounting. – 2020. – T. 6. – №. 3. – C. 373-386.
3. Jimenez, G. and Saurina, J., 2005, Credit cycles, credit risk and prudential regulation, s.l.: Bank of Spain
4. Mwangi G. N. The effect of credit risk management on the financial performance of commercial banks in Kenya: дис. – University of Nairobi, 2012.
5. Do H., Ngo T., Phung Q. The effect of non-performing loans on profitability of commercial banks: Case of Vietnam //Accounting. – 2020. – T. 6. – №. 3. – C. 373-386.
6. Kozarić K., Dželihodžić E. Ž. Effects of macroeconomic environment on non-performing loans and financial stability: Case of Bosnia and Herzegovina //Journal of Central Banking Theory and Practice. – 2020. – T. 9. – №. 2. – C. 5-17.
7. SINGH S. K., BASUKI B., SETIAWAN R. The effect of non-performing loan on profitability: Empirical evidence from Nepalese commercial banks //The Journal of Asian Finance, Economics and Business. – 2021. – T. 8. – №. 4. – C. 709-716.
8. Ekinci R., Poyraz G. The effect of credit risk on financial performance of deposit banks in Turkey //Procedia Computer Science. – 2019. – T. 158. – C. 979-987.
9. Muallif tomonidan mustaqil ishlab chiqilgan
10. Effective management of non-performing loans ensures that the bank's capital is not tied up in non-performing assets, which is essential for its financial stability.
11. Stuti, M., & Bansal, (2013). S. An analysis of non-performing assets in Indian Banking sector
12. Haneef S. et al. Impact of risk management on non-performing loans and profitability of banking sector of Pakistan //International Journal of Business and Social Science. – 2012. – T. 3. – №. 7. – C. 307-315.
13. Erdinç D., Gurov A. The effect of regulatory and risk management advancement on non-performing loans in European banking, 2000–2011 //International advances in economic research. – 2016. – T. 22. – C. 249-262.

O‘ZBEKISTONDA SUG‘URTA BOZORINI RAQAMLASHTIRISHNING TAKOMILLASHUVI

*Maxramova Maxliyo Abdumalik qizi
Bank-Moliya akademmiyasi tinglovchisi*

Raqamli texnologiyalar dunyoda muhim ahamiyat kasb etib borayotgan yo‘nalishdir. Raqamli texnologiyalar bir necha sohalarda katta o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Birinchidan, raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish bosqichlarini qisqartirib, ularni sodda va osonlashtirib berishga xizmat qiladi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtiradi va samaradorlikni oshiradi. Ikkinchidan, yangi texnologiyalar analitik ma‘lumotlarni kengaytirib, ularni qayta ishlashni osonlashtirish imkonini beradi. Bu esa o‘z navbatida standartlashtirilgan takliflardan individual takliflarga o‘tish va noyob tajribalarni amalga oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Hozirgi kunda deyarli barcha sohalardagi kompaniyalar o‘z faoliyatlarida o‘zgarishlarga ehtiyoj sezmoqda, sababi yangi texnologiyalar, innovatsiyalar va iste‘molchilarning xulq-atvori eski o‘rnatilgan biznes-modellarni tubdan o‘zgartirib yubormoqda.

Jahon hamjamiyatining ko‘zlangan rivojlanish va farovonlikka erishishi uchun axborot texnologiyalariga (AT) bo‘lgan ehtiyoji katta sur‘atlar bilan ortib bormoqda. Iqtisodiy o‘rnatilgan faollashuvi, dunyo aholisi yashash darajasining yaxshilanishi axborot texnologiyalarining kundalik hayotimizga singib ketgani natijasidir. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, erkin axborot oqimining ta‘minlanishi bozor iqtisodiyotiga o‘tishni tezlashtiradi va ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi iqtisodiyotda ham o‘z aksini topmasdan qolmaydi. Hozirgi kunda ayniqsa tadbirkorlik sohasida erishilayotgan yutuqlar negizida aynan axborot texnologiyalari turli segmentlarining yuqori darajada rivojlanganligi va ularning samarali qo‘llanilishi yotadi. O‘zbekiston iqtisodiyoti ham bundan mustasno emas, albatta. Yaqqol misol sifatida axborot texnologiyalarining bir qator segmentlari, masalan, ma‘lumotlar yetkazish tarmoqlari, axborot internetresurslari va ular orasidagi elektron hujjat almashinuvi, biznes va tijoratning barqaror rivojlanayotganini keltirish mumkin. O‘zbekiston uchun axborot texnologiyalarini rivojlantirish yangi iqtisodiy aloqalarni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin bu jarayon axborot texnologiyalari sohasida ta‘lim standartlarining oshishi, milliy telekommunikatsiya tarmoqlarining modernizatsiyalashuvi, huquqiy bazaning shakllanishi oqibatida vujudga keladigan jamiyatning ma‘lum darajadagi informatsion tayyorligi mavjud bo‘lgan holatdagina sodir bo‘ladi

Shuningdek 2021-yil 23-oktabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Sug‘urta bozorini raqamlashtirish va hayot sug‘urtasi sohasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-5265-qarori qabul qilindi.

Qarorga asosan, milliy sug‘urta bozorining jadal rivojlanishini ta‘minlash, iste‘molchilarning sug‘urta bozoriga bo‘lgan ishonchini oshirish, shuningdek, 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini «Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalarni bajarish maqsadida:

2022-yil 1-iyuldan boshlab sug‘urtaning barcha turlarini (klasslarini) elektron shaklda amalga oshirishga ruxsat beriladi. Barcha sug‘urta turlari bo‘yicha sug‘urta polislari Moliya vazirligi huzuridagi Sug‘urta bozorini rivojlantirish agentligi Sug‘urta to‘lovlarini kafolatlash jamg‘armasi bilan birgalikda yuritadigan yagona avtomatlashtirilgan axborot tizimida ro‘yhatga olinadi;

2023-yil 1-yanvardan boshlab majburiy sug‘urtaning barcha turlari bo‘yicha sug‘urta polislari qog‘oz blankalarda rasmiylashtirish amaliyoti bekor qilinadi.

Sug‘urta to‘lovlarini kafolatlash jamg‘armasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug‘urta bozorini rivojlantirish agentligi hamda Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi bilan birgalikda 2022-yil 1-iyunga qadar transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilish bo‘yicha yagona axborot tizimi negizida barcha sug‘urta polislari ro‘yhatga oluvchi va ularning aylanmasini nazorat qiluvchi yagona avtomatlashtirilgan axborot tizimi joriy etilishini ta‘minlaydilar.

Sug‘urta shartnomalarini Yagona axborot tizimi orqali rasmiylashtirish sug‘urta tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi. [1]

Moliya vazirligi huzuridagi Sug‘urta bozorini rivojlantirish agentligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi va Sug‘urta to‘lovlarini kafolatlash jamg‘armasi:

2022-yil 1-aprelga qadar manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda sug‘urta siri to‘g‘risidagi qonunchilikda belgilangan talablarga qat‘iy rioya qilgan holda Yagona axborot tizimini vazirlik va idoralarning axborot tizimlari bilan integratsiya qilish bo‘yicha texnik topshiriqni ishlab chiqish, 2022-yil 1-mayga qadar Yagona axborot tizimining manfaatdor vazirlik va idoralar axborot tizimlari, jismoniy va yuridik shaxslarning markaziy ma‘lumotlar bazasi bilan sug‘urta sohasida o‘zaro elektron axborot almashinuvini yo‘lga qo‘yish vazifalari yuklatildi.

Sug‘urta shartnomalarini Yagona axborot tizimi orqali rasmiylashtirish sug‘urta tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi.[2]

Keng ko‘lamli sug‘urta kompaniyasida uzoq vaqt davomida mijozlar, shartnomalar, sug‘urta hodisalari, to‘lovlar to‘g‘risida turli xil ma‘lumotlarni o‘z ichiga olgan va o‘z vaqtida yangilanadigan ma‘lumotlar bazasi yaratildi. Bitta ma‘lumotlar bazasining alohida qismlari turli xil kompyuterlarda namoyish etiladi va shu bilan birga, ma‘lumotlar bazasini tarqatish —shaffofligini ta‘minlaydi.

Sug‘urta kompaniyasining axborot tizimida amalga oshiriladigan asosiy funksional vazifalarga quyidagilar kiradi:

1. Sug‘urta shartnomasini tuzish jarayoni. Har bir sug‘urta qildiruvchi uchun avvalgi shartnomalarning mavjudligini, sug‘urta to‘lovlarini to‘lash holatlarini tekshirish, tarif stavkasi va maxsus shartlarga tuzatish koeffitsientlarini hisoblash, agentlarga komission haqni hisoblash, shartnomani keyinchalik qayta ishlash uchun ma‘lumotlar bazasiga kiritish, kerakli hujjatlarni rasmiylashtirish va h.k.

2. Qo‘shimcha shartnoma tuzish. Asosiy shartnomani, yangi tuzilgan yoki o‘zgartirilgan shartnomalar bo‘yicha ma‘lumotlar bazasini to‘ldirishni hisobga olgan holda o‘zgartirilgan shartlar yoki sug‘urta ob‘ektlari bo‘yicha hisob-kitoblarni amalga

oshirish.

3. Qayta sug‘urta shartnomasini tuzish. Tegishli ma’lumotlarni tekshirish, komissiyalarni hisoblab chiqish.

4. Sug‘urta mukofotini (yoki uning bir qismini) to‘lash. Pul mablag‘larini hisob varaqlarga o‘tkazish, qayta sug‘urtalash mavjud bo‘lganda – qayta sug‘urtalovchilar bilan hisob-kitoblarni amalga oshirish.

5. Sug‘urta shartnomasini bekor qilish. Zaxiralarni shakllantirish uchun ma’lumotlar bazalariga ma’lumotlarni uzatish va boshqa hisob-kitoblar. Sug‘urta qildiruvchi bilan hisob-kitob qilish, pul mablag‘larini joylashtirish, shartnomalar bazasiga o‘zgartirishlar kiritish.

6. Sug‘urta hodisasining paydo bo‘lishi. Kompensatsiyani hisoblash, to‘lovlarni joylashtirish, shartnoma bo‘yicha qayta hisoblash yoki uni bekor qilish, sug‘urta hodisalari ma’lumotlar bazasini yaratish.

7. Sug‘urta turlari bo‘yicha asosiy tarif stavkalarini hisoblash. Ma’lumotlar bazasida sug‘urtaning muayyan turi, sug‘urta hodisalari bo‘yicha barcha shartnomalarni ko‘rish, statistik jadvallar yordamida hisoblash.

8. Zaxira fondini hisoblash. Hisob-kitoblarning joriy holatini tahlil qilish, sug‘urta turlari bo‘yicha shartnomalar soni va miqdoridagi o‘zgarishlarni kuzatish, talablar va joriy holatni hisoblash.

9. Sug‘urta portfelini tahlil qilish. Sug‘urta bozoridagi tendensiyalarni aniqlash, o‘z faoliyatini tahlil qilish, istiqboldagi 16 rivojlanishni bashorat qilish, mumkin bo‘lgan boshqaruv qarorlarini tahlil qilish.

10. Kompaniyaning moliyaviy holatini tahlil qilish. Ko‘rsatkichlardagi tendensiyalar va munosabatlarni ochib berish, rivojlanishning mumkin bo‘lgan variantlarini tahlil qilish.

11. Ichki buxgalteriya hisobi. Kompaniya xodimlarining ish haqini hisoblash, mol-mulknini hisobga olish va boshqalar.[3]

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki Sug‘urta faoliyatini avtomatlashtirish jarayoni quyidagilarni ta’minlaydi: dastlabki ma’lumotlarni to‘plash; ma’lumotlarni guruhlash maqsadida ularni tahlil qilish; kompaniya faoliyati uchun maqbul strategiyani ishlab chiqish maqsadida ma’lumotlarni umumlashtirish. Sug‘urta faoliyatini boshqarish bo‘yicha barcha axborot jarayonlari axborot texnologiyalariga asoslangan. Sug‘urta faoliyatining axborot tizimi faoliyatda foydalaniladigan ma’lumotlarni tayyorlash, uzatish, saqlash va qayta ishlash uchun axborot texnologiyalarini ta’minlashi kerak.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. Moliya vazirligi sayti ma’lumotlari (www.imda.uz)
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 23.10.2021 yildagi PQ-5265-son
3. N.A.Mavrulova. Sug‘urtada axborot texnologiyalari (O‘quv qo‘llanma).. – T.: «Nihol print» OK, 2022. – 120 b.

IMPLEMENTATION OF DIGITAL POTENTIAL IN COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN

*Mirpulatova Luiza Mansurovna
«Banking and investments» department, TSUE*

The digitalization of the economy causes serious problems for existing business models, including the structural divisions of the banking system, which is currently undergoing a transformation process throughout the world. Client focus and personalized offerings are key components of a digital banking strategy. For its effective implementation, it is necessary to solve problems aimed at the accumulated experience of clients, as well as introduce innovations that support the interests of clients.

With the development of technological innovation, the digital economy has become one of the most important sectors of the national economy of the Republic of Uzbekistan. In the era of globalization, digitalization of production, finance and education has become a necessary condition for countries to actively participate in more efficient global value chains and benefit from global connectivity. The combination of technological advances, from advances in digital technologies to the creation of new materials and biotechnologies, opens up new opportunities for socio-economic growth and industrial development.

Digitalization is a corporate tool. The transition of the economy to digital rails implies the presence at each stage of the value chain of digital data and processes that support the free movement of this data between producers and buyers.

Uzbekistan has officially set a course for the development of digital banks and the digital economy as a whole. How to develop a digital transformation strategy and what can be done now for successful digitalization commercial banks of Uzbekistan. Currently, a number of innovative payment technologies that have already proven themselves in other countries are beginning to develop in Uzbekistan.

The term “neobank” (from ancient Greek – “new”) first appeared in foreign media in 2017 in a description of new players in the banking sector who began to provide banking services exclusively remotely. Today there is no single generally accepted term, so you can find names such as “digital bank”, “virtual bank”, “online bank” and “neobank”. It should be noted that digital banks are divided into 2 types: some are licensed and initially operate independently under their own brand, others directly cooperate with existing traditional banks and become a kind of online subsidiaries of these banks, but can also have their own name and brand. For example, in Uzbekistan, the Georgian digital bank TBC Bank opened in 2020, which has a head office and full-fledged branches in Georgia, as well as a digital division with its own name Space, which is positioned as a digital bank with a license from TBC Bank.

The advantages of neobanks over traditional ones are: free connection of new clients without queues and bureaucracy; personalized customer support works 24/7/365; The vast majority of banking transactions through an online application are inexpensive, all processes work using blockchain technology, and loan rates and deposits are often offered at a greater benefit to the client.

It is noteworthy that favorable conditions were laid in Uzbekistan for the opening of digital banks back in 2018, thanks to the Decree of the President of Uzbekistan “On measures to radically improve the activities of the Central Bank.” It is obvious that the number of digital banks, compared to “traditional” ones, is currently much smaller. However, it is already possible to evaluate the advantages of digital banks over “traditional” ones and predict a significant increase in their number in the near future. In Uzbekistan, the implementation of electronic document management systems (E-Hujjat), that is, digitization, is in full swing. The greatest attention is paid to the use of digital technologies such as silicone bracelets and ceramic rings with a chip, the development of digital banking, remote service channels and others. The last decades have been a period of introduction of new computer technologies, credit cards and important innovations in the monetary and financial market. These include instruments for hedging banking risks, credit derivatives, the Internet, and smart cards.

Thanks to savings on the maintenance of offices, full-time employees, equipment, a reduction in the cost of transactions is achieved (according to various estimates, from 2 to 16 times), opening and closing accounts occurs quickly, more attractive interest rates on loans and deposits appear, and due to online opportunities, the customer base is expanding and the issue with queues is practically being resolved. Thus, the profitability of this type of banks increases sharply due to a significant reduction in the cost of services provided while simultaneously increasing their volume. The main cost item for such a bank is investment in the creation of convenient and understandable software for the smooth functioning of digital products and its continuous modernization.

Innovation in the banking sector can be characterized as the result of a bank’s innovative activities, a set of fundamentally new banking products and services. Banking innovation is a synthetic concept of the goal and result of a bank’s activities in the field of new technologies aimed at generating additional income in the process of creating favorable conditions for the formation and placement of resource potential through the introduction of innovations that help clients make much profit.

Considering the banking industry as a whole, the introduction of innovations in the activities of the banking sector is to attract the maximum number of clients, that is, the goal is to expand the bank’s client base. The main incentives for banks, in particular for commercial banks of Uzbekistan, to launch product innovations are esteemed, as one of the ways to attract customers and more accurately meet their needs. One of the ways is highlighted - the launch of fundamentally new products based on digital technologies, and strategies for introducing commercial banks into the work of three types of innovative areas and launching fundamentally new products based on digital technologies are formulated. The transformation of corporate culture is characterized. At the same time, the role of commercial banks that operate on the territory of Uzbekistan in promoting innovative technologies in the banking sector of the economy of the Republic of Uzbekistan is studied.

The development of financial services is gradually moving towards an open, integrated and forward-looking technology ecosystem, which opens up broad opportunities for differentiation of services. Based on the material considered, in

modern economic conditions in Uzbekistan, various technologies of innovative payment instruments are being developed, which have proven themselves in other countries as the most effective. An assessment was made of a set of areas of contact between clients and commercial banks, which allows these financial institutions to effectively provide financial services and work proactively with their clients, eliminating any potential problems.

The development of technologies and their active use in the country’s modern monetary policy affects the relationship between credit institutions and clients in the field of lending, servicing, and informing their clients. In this connection, the priority task for all commercial banks of Uzbekistan is, firstly, the digitalization of the current credit system, and secondly, the introduction of IT technologies in the credit sector. Increasing attention is being paid to attempts to reduce the execution time of credit, settlement and other operations so that the client can devote more attention and resources to their own development and growth.

The main motivation for commercial banks of Uzbekistan to launch new innovative products is the desire to retain clients by meeting all their needs. One of the ways to use advanced new products based on digital technologies is biometric identification, which in the future will gain success not only for client identification, but also for remote signing of an agreement. In addition to personalizing offers, banks need to develop a unique service: not just through various channels, but the integration of these channels into a single system.

To drive product innovation, new ideas have to be continuously generated. The main benefits of digital transformation for commercial banks in Uzbekistan are a significant reduction in costs and acceleration of banking operations. Despite the increasing pace of implementation of digital technologies, there are very few fully digital commercial banks in the domestic market. The reason lies in the specifics of each specific bank, as well as strict regulations. Previously created IT infrastructures are inflexible, which makes integration with new solutions difficult. However, commercial banks are creating digital business units within or outside their structure and are striving to keep up with digital trends in the economy and in the banking sector by introducing individual digital solutions.

Large-scale financial investments in digital technologies for small commercial banks are risky: there may not be enough qualifications, and losses from unsuccessful transformation threaten bankruptcy for a commercial bank. Both large and small representatives of the financial sector can use digital modern technologies for assessing big data to create models for predicting credit risks, which will allow them to formulate individual recommendations to clients and productively reallocate resources.

An important factor in the implementation of digital technologies is the ability to interact with technology companies in the joint development and implementation of digital technologies, outsourcing of innovations and other forms of cooperation. Aggregators of user information that provide access to external client data are becoming strategic partners of commercial banks.

The impact of digital technologies requires new skills and highly qualified

personnel in the field of digital technologies, personnel management, and understanding of customer needs. Despite the growing pace of digitalization, there are still only a few digital banks in Uzbekistan. Previously formed IT infrastructures are characterized by low flexibility and complexity of their use with new solutions. But, despite this, classic commercial banks use digital business units in their work or outside it and strive to be in trend by introducing individual digital solutions.

Thus, it can be noted that currently in Uzbekistan, a number of innovative digital payment systems are being developed, which have been able to positively establish themselves in other countries. But despite the advantages and convenience of digital payments, a third of the clients of the banking sector of commercial banks in Uzbekistan make payments in cash, but sometimes use modern payment technologies, because today it is impossible to do without them. In the near future, digital payments and settlements will play a major role in money circulation.

Digital banks place their main emphasis on modern technologies and a target audience that is accustomed to online banking services. The main sources of income for such banks are transaction fees, paid subscriptions to VIP or premium services, and commissions from third-party services (for example, an online store that integrates into a banking application and pays “rent” for being on the digital bank platform).

Certain disadvantages of digital banks include their narrow target audience compared to the broad masses of citizens. For example, the vast majority of pensioners and older people who are not familiar with modern technologies will not be able to fully use the services of neobanks. Moreover, digital banks are mainly “tailored” for monetary transactions that occur within the network and in the absence of their own terminals, and sometimes even plastic cards (for the sake of virtual cards and electronic wallets). For some, this may be a decisive argument in favor of choosing traditional banks. Also factors slowing the spread of digital banks in Uzbekistan are an unadapted regulatory framework and insufficient technological capacity (data centers, experienced IT specialists, Internet coverage and speed). However, it must be said that it is a matter of time, education and resources before digital banks can turn these disadvantages to their advantage.

In February 2020, the Law of the Republic of Uzbekistan “On Payments and Payment Systems” came into force, regulating, among other things, the use of electronic money and payment systems. In Uzbekistan, electronic money is the same as sums, only their circulation is carried out in an electronic system. They can be used to purchase goods and services from individual entrepreneurs and legal entities - subjects of the system. Special electronic wallets are created for them, into which electronic currency is accepted for goods sold or services provided for the purpose of further transfer of the equivalent amount to bank accounts.

There are currently three such systems in Uzbekistan - they were created by payment organizations Click, Payme and Oson. The first was the Brio Group, which registered the first Oson electronic money system. PJSCB Turkiston became the issuer of the electronic money system. In August 2020, Inspired LLC (E-Card) and Click LLC (Click) registered their electronic money systems. The issuers were JSCB

Universal and JSCB Agrobank, respectively. Currently, about 500 thousand wallets have been created in the Click system, more than 140 thousand in Oson, and more than 100 thousand in Payme.

It should be noted that in Uzbekistan, it is predicted that the most advanced technologies of the digital economy and electronic money will continue to appear and develop. There are practically all conditions for this, both at the legislative and communication levels. Of course, with the chosen vector of development towards digitalization, the main emphasis should be on ensuring cybersecurity, creating capacity for data centers to store “Big Data” and ensure the uninterrupted operation of computer technology, and there is also a lot of work to be done to improve the education of the population to use IT technology services.

The evolution of the banking system towards a remote model of banking services is due to a number of objective features of the economic and social environment in which banks exist, and first of all, changes in people’s lifestyles, the introduction of new information technologies and automation of banking operations, and growing competition. Uzbekistan needs investment in the modernization of hardware and software. But the latest technologies by themselves will not add value to the product. They must be applied where they matter most. This requires personnel with the appropriate skills. But neither talent nor technology guarantee a digital breakthrough until there is a legislative framework that ensures a clear distribution of rights and responsibilities of the parties, responsibility for the use of data, or guarantees of investment security.

One thing can be predicted with confidence - Uzbekistan has every chance to take one of the leading roles in Central Asia in terms of the level of high integration of digital technologies in the social, political and economic spheres, which will undoubtedly increase the investment attractiveness of the country, as well as facilitate and improve everyday and financial life of the population.

References:

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated July 03, 2018 17 No. 3832 "On measures for the development of the digital economy in the Republic of Uzbekistan".
2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 21, 2018, N PP-4022 "On measures to further modernize the digital infrastructure in order to develop the digital economy".
3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 09, 2018 No.5296 "On measures to radically improve the activities of the Central bank of the Republic of Uzbekistan"
4. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 05, 2020 No. 5296 "On Approval of the Strategy" Digital Uzbekistan-2030 "and Measures for its Effective Implementation".
5. Vadlamani R. Introduction to banking technology and management // Institute for development and research in banking technology. May 2011. DOI: 10.4018/978-1-

59904-6754.ch001.

6. O.M.Melikov. Raqamli bank texnologiyalari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari hamda ulardan samarali foydalanish yo‘llari // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2021 yil.
7. M.Madraximov. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. VOLUME 1 | ISSUE 4, ISSN 2181-1784. Scientific Journal Impact Factor, SJIF 2021: 5.423.
8. Бобохужаев Ш.И. Роль и значение деятельности банков в эру цифровой экономики // *Рынок. Деньги и Кредит*. – Ташкент, 2018. – № 2. – С. 5–12.
9. Абдурахманова, М., & Хужаёрова, Г. (2022). Трансформация коммерческих банков в условиях развития цифровых технологий. *Наука и научный потенциал: основа устойчивого инновационного развития общества*, 1(1), 179–183. <https://doi.org/10.47689/inlibrary-SSPBSIDS-2022-pp179-183>
10. Азларова А.А. Современные тенденции трансформации банковского сектора республики Узбекистан. Современные проблемы, тенденции и перспективы социально-экономического развития. Сборник статей X Международной научно-практической конференции Института экономики и управления СурГУ. Отв. за выпуск: О.Н. Галюта, М.А. Морданов, А.Ю. Ситникова. Сургут, 2021. – С. 16–19.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SUG‘URTA – INVESTITSIYA RISKLARINI BOSHQARISHNING SAMARALI VOSITASI

*Mustafoev Akbar Mustafo o‘g‘li
Toshkent davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Moliyaviy taxlil va Audit” kafedrası
o‘qituvchisi*

Respublikada moliya bozorini yanada rivojlantirish, aholini sifatli moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olish ko‘lamini kengaytirish, sug‘urta tashkilotlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, ushbu sohada iste‘molchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari izchil amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga islohotlarning hozirgi bosqichida iqtisodiyotning barqaror o‘shishini ta‘minlashga, aholi hayotining sifati va darajasini oshirishga yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni faol rivojlantirish respublikada sug‘urta bozorining rolini kuchaytirishni va sug‘urta vositalarini keng qo‘llashni taqozo etmoqda. Bugungi kunda jahon bozorida yuzaga kelayotgan keskin o‘zgarishlar va raqobat tobora kuchayayotgani sababli davlatimizni yuqori sur‘atlarda rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashish talab etilmoqda. Shu asnda mamlakatimida qabul qilingan 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida makro-iqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini saqlab qolishda bir necha vazifalar belgilanib olindi. Shulardan biri sug‘urta sekto-rining rolini oshirish, iqtisodiyotning real sektori, tashqi va ichki

investitsiyalar, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni sug‘urta yo‘li bilan himoyalashning xalqaro tajribasini o‘rganish va muhokama qilish, fuqarolarga ko‘rsatiladigan sug‘urta xizmatlarini rivojlantirish va aholining sug‘urta madaniyatini oshirish, sug‘urta bozorini tartibga solishning prudensial normalarini takomillashtirish hamda sug‘urta faoliyatini raqamlashtirish va axborot xavfsizligini ta‘minlashdir. Mamlakatimizda bosqichma-bosqich bozor munosabatlari shakllanishi va rivojlanishi, iqtisodiyot subyektlarining yuksak darajadagi iqtisodiy mustaqilligi, erkinligi darajasi ortib borayotgan jarayonda doimo risklar mavjud bo‘lishi kuzatiladi. Ular manfaatlariga zarar keltirishi mumkin bo‘lgan va doimiy takrorlanib turadigan risklarni qayta taqsimlash, ya‘ni o‘ziga xos bo‘lgan maxsus xizmat bilan sug‘urta shug‘ullanadi. Sug‘urta o‘zi mol-mulk, sog‘liq yoki hayot, biznes, va qiymatga ega bo‘lgan boshqa yo‘nalishdagi xatarlarning moliyaviy himoyasidir. Islohotlarning hozirgi bosqichida iqtisodiyotning barqaror o‘shirishini ta‘minlashga, aholi hayotining sifati va darajasini oshirishga yo‘naltirilgan moliyaviy xizmatlarni faol rivojlantirish respublikada sug‘urta bozorining rolini kuchaytirishni va sug‘urta vositalarini keng qo‘llashni taqozo etmoqdaki, ushbu xususida Prezidentimiz Sh.Mirziyoev sug‘urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari bo‘yicha o‘tkazgan yig‘ilishida quyidagi fikrlarni bildirdilar: “Sohaga nazoratchi emas, ilg‘or va zamonaviy standartlarni joriy etadigan, barcha ishtirokchilar o‘rtasida chinakam raqobat muhitini yaratib, sug‘urta bozorini rivojlantiradigan tuzilma kerak”. Shu bois, Moliya vazirligi huzuridagi Sug‘urta nazorati davlat inspeksiya tuzilmasi tashkil etildi. Shuningdek, sug‘urta sohasini o‘rta va uzoq muddatli rivojlantirish strategiyasini ish-lab chi-qish, 2023 yilgacha aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan sug‘urta mukofoti hajmi-ni 4 baravar, sohaning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini esa 3 barobar oshirish vazifasi qo‘yildi.

Sug‘urta – Investitsiya Risklarini Boshqarish

Olingan tahlil natijalari asosida sug‘urta kompaniyalarining investitsion potentsiali to‘g‘risidagi ma‘lumotga ega bo‘linadi. Shuningdek, sug‘urta kompaniyalarining investitsiya potentsialiga ta‘sir etuvchi omillar tahlili amalga oshiriladi va mazkur ma‘lumotlarga tayangan holda sug‘urta kompaniyalarining investitsion faoliyati va uni rivojlantirish istiqbollari haqida va eng asosiysi, investitsiya risklarini sug‘urta orqali boshqarish mexanizmlari to‘g‘risida ilmiy va amaliy xulosa qilish mumkin bo‘ladi. Sug‘urta kompaniyalarining investitsion jarayonlarda keng ishtirok etishlari orqali ularning investitsion resurslarining ortishiga va bu esa o‘z navbatida, turli investitsiya risklarini sug‘urta qilish imkoniyatlarining ortishiga, qolaversa, ular tomonidan ko‘rsatilayotgan moliyaviy xizmatlarning kengayishiga va rivojlanishiga erishiladi.

Olingan tahlil natijalari asosida sug‘urta kompaniyalarining investitsion potentsiali to‘g‘risidagi ma‘lumotga ega bo‘linadi. Shuningdek, sug‘urta kompaniyalarining investitsiya potentsialiga ta‘sir etuvchi omillar tahlili amalga oshiriladi va mazkur ma‘lumotlarga tayangan holda sug‘urta kompaniyalarining investitsion faoliyati va uni rivojlantirish istiqbollari haqida va eng asosiysi, investitsiya risklarini sug‘urta orqali boshqarish mexanizmlari to‘g‘risida ilmiy va amaliy xulosa qilish mumkin bo‘ladi. Sug‘urta kompaniyalarining investitsion jarayonlarda keng ishtirok etishlari orqali ularning investitsion resurslarining ortishiga va bu esa o‘z navbatida, turli investitsiya

b) bir martalik operatsiyalar amalga oshirilgan quyidagi hollarda:
eng kam ish haqi miqdorining 1000 baravariga teng yoki undan oshgan summada jismoniy shaxslar tomonidan naqd chet el valyutasi sotilishida;

jismoniy shaxslar tomonidan naqd chet el valyutasini sotib olinishi;
bank hisobvarag‘ini ochmasdan yoki hisobvaraqdan foydalanmasdan, pul o‘tkazmalarini amalga oshirishda yoki qabul qilishda (kommunal va aloqa xizmati, byudjet, byudjetdan tashqari jamg‘armalarga to‘lovlar hamda boshqa majburiy to‘lovlar bundan mustasno);

v) shubhali operatsiyalar amalga oshirilganda;

g) mijozning shaxsi to‘g‘risida avval olingan ma‘lumotlarning to‘g‘riligiga nisbatan gumonlar mavjud bo‘lganda.

Mijozlarni lozim darajada tekshirish, mijozning xaqiqiy egasini identifikatsiyalash mazkur mijozga bevosita xizmat kursatuvchi (yoki unga bank xisobvarag‘i va/yoki omonatni ochuvchi) filial xodimi tomonidan amalga oshiriladi.

Mijoz bankka kelmagan xolda operatsiyani amalga oshirish imkonini beruvchi dasturlar yordamida shubxali operatsiyalar o‘tkazish xaqidagi gumonlar mavjud bo‘lganda, mijozga xizmat kursatuvchi xodim tegishli dasturdan foydalangan xolda xizmat kursatish bo‘yicha shartnoma tuzilgan, jumladan, bevosita bank xizmat kursatish shartnomasida kursatilgan va lozim darajada tekshirilgan shaxslar tomonidan operatsiyalar amalga oshirilayotganligini mijozning yuridik manzili bo‘yicha o‘rganish huquqiga ega.

Xulosa qilib aytganda, jinoiy daromadlarni legallashtirishga oid ichki bank qoidalarini amalga oshirish moliyaviy jinoyatlar xavfini kamaytirish bo‘yicha doimiy majburiyatni anglatadi. Tijorat banklari ilg‘or xalqaro tajribalarni, texnologik yutuqlarni va qat‘iy tartibga solish nazoratini birlashtirib, o‘z mudofaasini mustahkamlab, yanada mustahkam va xavfsiz moliyaviy muhitga hissa qo‘shadi.

CHINA'S EXPERIENCE IN EVALUATING THE INVESTMENT PERFORMANCE OF INSURERS

*Olmosova Munisa Sherxon qizi,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti talabasi*

The world in the economy global, national, regional and territorial investment environment Conducting research aimed at increasing attractiveness is considered one of the most urgent issues today. As well as internationally prestigious financial institutions, in particular the world bank, International currency fund, of the UN Progress programs like international organizations by investment environment assessment of attractiveness and making effective investment decisions, economic and legal of free economic zones status increase and them optimal placement, for investors comfortable environment research is being conducted to create. Based on this goal, we invest in our country China and Singapore in increasing environmental attractiveness experience by learning we go out in Uzbekistan investment environment more improve foreign direct

investment attraction to reach encourage, of investors investment politics consistency confidence strengthening and increasing the responsibility of state structures in working with investors, investment projects done increase processes management, national economy by forming a balanced investment policy, ensuring investment activity competitiveness increase according to systematic affairs done is increasing.

It should be noted that when defining the priority directions of our country's development and development programs, the main attention is focused on creating a more favorable investment environment and wide attraction of foreign investments. President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev: "Investment is the driver of the economy, in Uzbek terms, the driving heart of the economy, it is no exaggeration. Along with investment, new technologies, advances in various industries and sectors, regions or experiences, highly qualified specialists enter, entrepreneurship develops rapidly"[1,2] is noteworthy. Because the implementation of an active and effective investment policy and making the investment environment more favorable for investors will have a positive effect on the economic and social development of the country.

In the conditions where the coronavirus pandemic has a significant impact on the flow of international capital, there is a need to comprehensively demonstrate the investment potential of our country in order to attract foreign investments to the national economy. It is a necessary measure for investors to analyze the risks that may affect investment projects before investing in the conditions of the coronavirus crisis, assess risks and effectively manage them, identify factors that negatively affect the project in time and reduce their negative impact. - the issue of development of events took place among more important tasks. Based on the above, it can be said that the widespread use of the insurance method in effective risk management of investment projects and reducing the negative impact of risks has become one of the current urgent tasks based on modern and best practices.

The following methods were used to research, analyze and study the role of insurance companies in the effective management of investment project risks and the factors affecting their competitiveness and investment potential, that is, statistical, monographic, economic and mathematical methods were used.

Foreign on increasing the attractiveness of the investment environment and our country economist scientists by let's dwell on the given definitions.

Economists-scientists A. Vahabov, Sh. Khajibakiyev, N. Muminovlar investment environment about they emphasize the following: "Investment environment and the level of volatility of foreign capital investments and of them in the country efficient use economic, political, is a combination of legal and social factors. Investment environment complex, a lot edged concept being national legislation, economic conditions (crisis, growth, stagnation), customs mode, currency policy, economic growth rates, inflation rates, exchange rate stability, foreign debt level" [1]. Also impact on investment processes in the country pointer economic, political, regulatory, investment in a set of social and other conditions environment means

"Investment environment" and "investment climate" are used as synonymous con-

cepts. In this regard, economists-scientists DG'ozibekov and T. Koraliyev expressed the following opinions: "Investment climate is a concept used in a very broad sense and embodies all the problems and issues considered by the investor. To a specific country by the investor favorable and unfavorable aspects of capital allocation are determined, besides, great importance is attached to the ideology, politics, economy and culture of the country in which the capital is to be invested. [2]. E. Khazanovchi scientific in their work economic of foreign investments in ensuring development role, attracting foreign investments to the economy forms, the role of a favorable investment environment in attracting foreign investments was studied, and recommendations for actively attracting foreign investments work developed [3]. In the scientific works of Yu.Leonova, ensuring investment activity in the territories of the Russian Federation and investments of foreign companies attraction to do ways and advantages illuminated [4].

The following are important conditions for determining investment attractiveness: natural conditions of regions, established business environment, socio-economic and administrative-management principles, population willingness to manage business entities, risk-taking understanding and qualification of labor resources and various institutional of systems existence and their development [5]. Investment attractiveness to a potential investor in order to invest available funds a certain investment object compared to others in ganda How attractive that to evaluate is a set of features that enable [6]. The increase in investment attractiveness is modern competition conditions of the company efficient performance, development and to growth help will give [7].

The investment attractiveness of enterprises directly depends on the country's investment policy and created investment environment. In particular, the investment environment is considered as a system consisting of three parts: investment potential, investment risk and legislation conditions [8]. Economical in developed countries investment process market the impact of business conditions, financing of investments sources and to the size depends [9].

In the article scientific abstraction, systematic analysis, factorial analysis, comparative analysis, induction and deduction, in dynamics from methods of study, data grouping, comparison used.

In the world international on attracting foreign capital a fierce battle is going on. The volume of foreign investments, its quality and the use of favorable conditions on the developed countries from per year service to ensure the attractiveness of the investment environment various forms of innovative instruments are being created.

The reforms implemented by the state in the field of investments in China have been adopted systematic measures, developed programs and projects because of international markets conquest to do succeeded split up. This is it state As early as 1970 increasing the country's investment attractiveness is one of the most important tasks at the level of state policy one as raised was One of the first on the establishment of "special economic zones".

Also China leadership by light as promising directions of development industry and electronics sectors were selected. Theirs full development, modernization of

- directions of the insurer's investment policy;
- the scale of investments.

As can be seen from the table, the indicators reflecting the investment potential of insurance companies and the company's competitiveness include: company assets, authorized capital, insurance payments, insurance reserves, variety of insurance products. district, insurance premium, availability of regional departments.

From the information presented above, it can be concluded that increasing the capitalization of the insurance market allows insurers to actively participate in investment activities in the national insurance market and to insure more risks. The formation of a developed, modern and competitive insurance market serves as a guarantee of the stable growth of the republic's economy and increases the insurance culture of the country's population.

In general, using insurance as an investment risk management mechanism has the following advantages:

1. Insurance is considered as a means of effective risk management and allows to carry out basic steps such as risk identification (identification), analysis and assessment, as well as compensation for the damage caused by the risk;

2. Cheapness and convenience of insurance compared to other risk management methods;

3. If the insurance companies' ability to accept large insurance risks is limited, then there is a possibility of elimination by a special approach of redistribution of responsibility for compensation of relevant damages among other participants of the insurance market;

4. Tax benefits are often given for insurance transactions;

5. By using the knowledge, skills and experience of insurance company experts for the assessment and management of investment risks, it allows to prevent excessive costs of risk management;

6. The competitiveness of insurance companies is determined by analyzing the direct and indirect factors affecting indicators reflecting the investment potential of insurance companies. Getting the right answers to the questions that are of interest to both the investor and the insured, in particular, will allow you to make the right decision about which insurance company to choose as a reliable partner in the market.

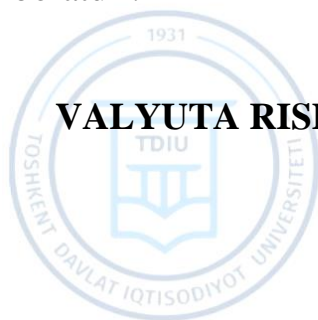
In conclusion, it can be said that the issue of further development of insurance relations in the national economy is one of the current urgent tasks, because the development of insurance relations leads to the accumulation of idle funds and their use not only for the purpose of insurance, but also for the leading sectors of the economy and to be mobilized as investment resources in the fields, ultimately leading to the development of these sectors and fields.

List of references:

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. Tashkent. December 28, 2018. www.press-service.uz.
2. Priorities regarding investment activities and strategic development were discussed. Information on the site of the agency for attracting foreign investments under the

isloh kilish strategiyasi²⁶da zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, tijorat banklarining biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va masofaviy bank xizmatlari turlarini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadida tijorat banklarini korporativ transformatsiya kilish jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish soxasida asosiy vazifalar belgilab olingan:

- masofaviy bank xizmatlari, shu jumladan, kontaktsiz to‘lovlar soni va qamrovini kengaytirish;
- avtomatlashtirilgan skoring tizimi, rakamli identifikatsiyalash va kredit konveyerlaridan keng foydalanish;
- bank ma’lumotlari va tizimlarining axborot xavfsizligini kuchaytirish;
- bank sohasidagi yangi konsepsiya va texnologiyalarni keng joriy etish (fintex, rakamli bank). Bundan tashqari, Harakatlar strategiyasining 71-bandida barcha xizmat ko‘rsatish sohalarida raqamli transformatsiyani amalga oshirishga alohida e’tibor qaratilgan.²⁷ Bularning barchasini amalga oshirishdan ko‘zlangan maqsad rakamli iqtisodiyotni rivojlantirish asnosida axolining moliyaviy va xuquqiy savodxonligini oshirish, mamlakatimizning xalqaro maydondagi integratsiyasini jadallashtirishdan iboratdir.

VALYUTA RISKNING TURLARI VA YUZAGA KELISH SABABLARI

Salayev Rasul Shavkatovich

*O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi
Raqamli bank ishi kafedrasi mudiri, PhD*

*Mahmudov Qudratillo Xursandbek o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya
akademiyasi magistranti*

Bozor iqtisodiyoti korxonalar, jamoalar tashkilotlari, banklar va fuqarolarga tashqi iqtisodiy faoliyatni va valyuta operatsiyalarini mustaqil tarzda amalga oshirish imkoniyatini yuzaga keltirdi. Hech kimga sir emaski, bozor iqtisodiyoti risk bilan bog‘liq. U bilan bankirlar ham, tadbirkorlar ham, aholi ham to‘qnashadi. Biroq, ko‘pgina hollarda riskni kamaytirish, oldini olish, va hattoki undan qochish mumkin. Moliyaviy risklarni kamaytirishda banklar muhim o‘rin tutadi. Tashqi iqtisodiy faoliyatlarni qayta qurilishi, xalqaro aloqalarning kengayishi bevosita tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshiruvchi korxonalar va tashkilotlar faoliyatini muvofiq ravishda o‘zgartirishlarini taqozo etadi. Ularning xo‘jalik faoliyatlariga valyuta kurslarining tebranishi sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Bank tizimini erkinlashtirish, alohida olingan korporativ banklarni faoliyatini

²⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish Strategiyasi to‘g‘risida PF-5992-sonli farmoni 12.05.2020. <https://lex.uz/docs/4811025>

²⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947 son Farmoni. 07.02.2017 y. <https://lex.uz/>.

milliy valyutaning qiymatini yoki bitimning daromadliligining noaniqligini aks ettiradi. Bunga misol qilib, importerga kredit taqdim etilgan holda importer valyutasida tovarlarni eksport qilib olishi xizmat qiladi.

3. Iqtisodiy risk: kelajakda valyuta ayirboshlash kurslarining o‘zgarishi natijasida xorijiy valyutada ifodalangan bank aktiv va majburiyatlarining milliy valyutadagi qiymatining o‘zgarishi. Bunga misol qilib, firmaning xorijiy bo‘linma va filiallarining aktivi va majburiyatlarini ko‘rsatish mumkin.

Pul o‘tkazishda yuzaga keladigan risk – bu hisob-kitob amaliyotida yuzaga kelib, xorijiy valyutada ifodalangan bankning aktiv va majburiyatlarining milliy valyutaga o‘tkazishda davriy ravishda ayirboshlash kursi o‘zgarib turishidir. Agarda milliy valyutada ifodalangan xorijiy valyuta qimmatlashsa, u holda firma yoki bankning xorijiy valyutadagi aktivlari, majburiyatlari va mol-mulki ham milliy valyutaga nisbatan qiymat jihatidan oshadi. Xorijiy valyuta ayirboshlash kursining qadrsizlanishi yuqoridagi holatning aksi bo‘lib chiqadi.

Tranzaksiya (bitimlar) riski to‘lashga yo‘naltirilgan yoki to‘lovga qabul qilingan xorijiy valyutada ifodalangan hisob bilan bog‘liq moliyaviy riskdir. Ayirboshlash kursi transaksion ko‘rinishga tegishli ravishda xejirlash (sug‘urtalash) orqali barham berilmagunga qadar firmaning daromadiga, milliy valyutada to‘lovlarni qabul qilish va to‘lash o‘zgarishiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir qiladi. Barqaror siyosatni amalga oshirish maqsadida tijorat banklari doimiy ravishda o‘z mijozlaridan ayirboshlash kursining kutilmagan o‘zgarishlaridan yuzaga keladigan zararlarni oldin olishi uchun ularni xejirlashni tavsiya qiladilar.

Banklar o‘z mijozlari qatori risklarni minimallashtirish manfaatini ko‘zlaydilar. Foiz risklari holatida xalqaro banklar va firmalar odatda ayirboshlash kursining prognozlashiga juda ko‘p vaqtlari va harakatlarini sarflaydilar. Ayirboshlash kurslarini prognozlash milliy (ichki) foiz stavkalarini baholashdan ancha murakkab hodisa ekanligini isbotlab berdi. Bunga asosiy sabab bo‘lib, har qanday davlatda ichki foiz stavkalariga nisbatan ayirboshlash kurslarining juda ko‘p miqdordagi murakkab o‘zgaruvchanlik xususiyatiga ega ekanligidir.

Ayirboshlash kurslari va foiz stavkalarini prognozlashga qiziqish va o‘z navbatida xorijiy valyutalar pozitsiyasini «ochiq» qoldirish (xedjirlamaslik) korporativ g‘aznachilikda yuqori bo‘lib turibdi, bu esa ba’zida halokatli natijalarga olib keladi.

Tijorat banklaridagi valyutani ayirboshlash bo‘linmalari ham odatda ochiq pozitsiyalarni ushlab turishga harakat qilishadi: «uzun» pozitsiyani (xorijiy valyuta zaxiralarini ko‘paytiradilar) yoki «qisqa» pozitsiyani (xorijiy valyuta zaxiralarini kamaytiradilar) qoldiradilar. Bu holat odatda bank iqtisodchisi yoki bosh valyuta dileri tomonidan tayyorlangan va yuqori rahbariyat tomonidan ma‘qullangan «bog‘liq» valyuta prognozlashga asoslangan maqsadli risklarni qabul qilishdir, u esa o‘z navbatida bank uchun katta xatar keltiradi. Shunday qilib, valyuta savdosida bank menejmenti uchun eng samarali siyosat bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

- a) mijozlar tashabbusi bilan amalga oshiriladigan tijorat tranzaksiyalari (savdo bitimlari asosida bo‘lgan) uchun valyuta bitimlarini cheklash;
- b) korporativ mijozlar tomonidan doimiy ravishda talab qilinadigan valyuta

boshqarish nomli 7-bobi 47-50-moddalariga muvofiq, Markaziy bank valyutani tartibga solish va valyutani nazorat qilish davlat organi bo‘lib hisoblanadi.³⁰

Bu masalaning dolzarbligi asosan, ko‘pgina yirik vakolatli banklarning aktivlarining asosiy qismini valyuta sohasiga yo‘naltirilganligi, ya‘ni xorijiy valyutadagi aktivlardan iboratligi bilan izohlanadi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash mumkinki, hozirgi davrda tijorat banklari orqali amalga oshiriladigan valyuta operatsiyalarining ko‘lami tobora kengayib bormoqda, buni hisobga olgan holda banklar har bir operatsiyalari bo‘yicha valyuta risklarini boshqarishda turli xil usullarni qo‘llash yo‘li bilan ushbu operatsiyalarda yuzaga keladigan risk miqdorini kamaytirishga qaratilgan siyosatni amalga oshirishlari zarur.

DAVLAT MULKINING XUSUSIYLASHTIRISH ORQALI KO‘P UKLADLI IQTISODIYOTGA ERISHISH YO‘LLARI

*Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Moliya va buxgalteriya hisobi fakulteti*

Global rivojlanish davrida yashar ekanmiz, shuni guvohi bo‘lishimiz mumkinki, jahon amaliyotiga ko‘ra davlat mulkining xususiylashtirilishi iqtisodiy rivojlanishning tamal toshidir. Davlat mulkini xususiylashtirish — davlatning o‘z ixtiyoridagi ichki vositalari, mol-mulk obyektlarini, korxonalar, uy-joy, transport vositalari, tabiat resurslari va buni davlat tasarrufidan chiqarishi va fuqarolar, jamoalar, shuningdek, davlatga tegishli bo‘lmagan yuridik shaxslarga berishi yoki sotilishi; davlat mulki asosida turli (aksiyali, xususiy, oilaviy, qo‘shma, aralash, korporativ) mulk shakllarini vujudga keltirishdan iboratdir.

Xo‘jalik yuritishning ma‘muriybuyruqbozlik tizimidan bozor munosabatlariga asoslangan xo‘jalik yuritish tizimiga o‘tishda xususiylashtirish alohida o‘rin tutadi. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar tajribasi aynan xususiy mulk iqtisodiy usishni ijtimoiy larzalarga yo‘l qo‘ymay ta‘minlashini tasdiqlaydi. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrining umumiy mazmuni iqtisodiy munosabatlarning alohida unsurlarini isloh qilish yoki iqtisodiy siyosatga tuzatishlar kiritish emas, balki butun iqtisodiy munosabatlar tizimini o‘zgartirishdan iboratdir.

Bugungi kunda davlat mulkini xususiylashtirish sohasi davlat mustaqilligining ilk yillarida qabul qilingan “Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to‘g‘risida”gi qonun, shuningdek, tarmoq va sohalar bo‘yicha qabul qilingan qarorlardan tashqari yana 20 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solib kelinmoqda. Mazkur qonun loyihasida davlat unitar korxonalari va davlat muassasalari, davlat ko‘chmas mulk obyektlari, shu jumladan mulkiy majmualar, davlat ulushlari xususiylashtiriladigan davlat mulki obyektlari hisoblanishi hamda davlat mulkini boshqarish to‘g‘risidagi qonunchilikda belgilangan xususiylashtirilmaydigan davlat

³⁰ O‘zbekiston Respublikasining «O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki to‘g‘risida»gi Qonuni (yangi tahriri), 11.11.2019 yildagi O‘RQ-582-son

7. . Private Participation in Infrastructure (PPI) Annual Report, The World Bank 2018.
8. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Davlat_mulkini_xususiylashtirish

SUG‘URTA TASHKILOTLARIDA BUGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Tashmanov G‘olib Davronovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Buxgalteriya hisobi kafedrası
dotsent v.b. , i.f.f.d. (PhD,)*

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishida Sug‘urta tashkilotining asosiy faoliyati sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishdir. To‘g‘ri, o‘z vaqtida va to‘liq aks ettirish va tuzilgan sug‘urta shartnomalari, to‘lanishi lozim bo‘lgan va olingan sug‘urta mukofotlari (badallari), shakllantirilgan sug‘urta zaxiralari, amalga oshirilgan sug‘urta to‘lovlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobining eng muhim vazifasi hisoblanadi. Tashkilotning to‘lov qobiliyati ko‘p jihatdan ushbu muammoni hal qilishning muvaffaqiyatiga bog‘liq.

Sug‘urta tashkilotlarida Buxgalteriya hisobining maqsadi moliyaviy hisobotlarni tayyorlash bo‘yicha tashkilot faoliyati to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni tizimlashtirish va ularni manfaatdor foydalanuvchilarga - menejerlarga, aksiyadorlarga, investorlarga, kreditorlarga, tartibga soluvchilarga, sug‘urtalovchilarga taqdim etishdan iborat.

Buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillari tashkiliy-huquqiy shakli va tarmog‘idan qat‘i nazar, barcha korxonalar va tashkilotlar uchun bir xildir. Biroq, sug‘urta faoliyatini hisobga olish o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Sug‘urta tashkilotlarida amalga oshiriladigan turli xo‘jalik operatsiyalari, ish yuritish, xarajatlar hisobi, moliyaviy natijalarni shakllantirish va moliyaviy hisobotni tuzishni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablariga moslashtirishni taqozo etmoqda. Sug‘urta xizmatlari bozorini rivojlantirish yuzasidan zaruriy qarorlar qabul qilish ko‘p jihatdan moliyaviy axborotlarni ishonchliligi va shaffofligini ta‘minlashga bog‘liq. Bugungi kunda sug‘urta xizmatlarining turli darajada bo‘lganligi, ularning hisobi turli metodologik yondashuvlar asosida yuritilishi kuzatilmoqda.

Buxgalteriya hisobi sug‘urta faoliyatini boshqarish bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, buxgalteriya hisobi birinchi o‘rinda sug‘urta raxbariyati uchun xizmat qilishi tabiiydir, shuningdek sug‘urta tashkilotlari xodimlari ham boshqaruv jarayoniga befarq qarab turolmaydi. Bundan tashqari, kompaniyaga sarmoya kirituvchi mavjud va bo‘lg‘usi investorlar, qarz beruvchi kreditorlar hamda kompaniyaga mol yetkazib beruvchilar ham korxonalar faoliyatiga oid moliyaviy ma‘lumotlardan manfaatdor shaxslardir. Shuningdek, xukumat va uning tashkilotlari va keng jamoatchilik tashkilotlari ham bundan chetda qolmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 23-oktyabrda “Sug‘urta bozorini raqamlashtirish va hayot sug‘urtasi sohasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5265-son qarorlari, [1] 2019-yil 2-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini

shartnomalarga muvofiq undiriladigan sug‘urta mukofotlari va amaldagi qonunchilikka ko‘ra ruxsat berilgan faoliyat buxgalteriya hisobining dastlabki hujjatlari barcha axborot oluvchilar uchun tushunarli va qulay bo‘lishi zarur.

Sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobi, uning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilib, barcha sohalaridagi singari quyidagi yagona tamoyillarga asoslanadi: xolisona tug‘ri ma’lumot, uzluksiz hujjatlashtirish, ikki yoqlama yozuv, ma’lumotlarni aks ettiruvchi shakllarning o‘zaro bog‘liqligi va schyotlar tizimiga asoslanishi.

Olimlarimiz Karimov A.A., Qo‘ziev I.N., va Raximov M.Yu.[3]larning fikricha “...axborotlarning aniqligi va shaffofligida dunyo tan olgan mezonlardan ancha ortda qolingani, amaldagi tartiblarda asosan soliqlar, to‘lovlar va ijtimoiy muammoli vaziyatlarni hal qilishdagi jihatlariga ustunlik berilishi, rasmiy va chop etiladigan manbalarda faqat davlat organlari tomonidan belgilab bergan tartiblarga rioya qilinishi, korxonalar va tashkilotlarni moliyalashtirishda eng muxim ishtirokchilar bo‘lgan investorlar, qarz beruvchi va kreditorlarning ikkinchi o‘ringa quyilganligi rivojlanishda turg‘unlik va muvaffaqiyatsizliklarga sabab bo‘lib keldi.” Bu albatta buxgalteriya hisobini isloh qilishni talab etadi.

1-jadval

Jahon sug‘urta bozorida 2022 yilda mamlakatlarning rivojlanishi[2]

Mamlakatlar	Sug‘urta xizmatlarining, YaIMga nisbatan %	Sug‘urta xizmatlarining YaIMdagi absolyut miqdori, mlyard dollarda	Aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan sug‘urta mukofoti hajmi, dollarda
AQSH	12%	21006,7	7673
Janubiy Koreya	11,6%	1668,1	3741
Angliya	11,1%	2712,2	4523
Yaponiya	8,1 %	5103,7	3280
Germaniya	6,8%	3792,9	3108
Isroil	4,9 %	399,9	2242
Xitoy	4,5 %	14723,6	455
Rossiya	1,4%	1538,7	146
Turkiya	1,5 %	716,8	128
Qozogiston	0,7 %	170,5	67
O‘zbekiston	0,4	0,21	6,3

Hamdamov B.K., Ibragimov K.Sh.ning ta’kidlashicha “O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi va hisobotini isloh qilish maqsadlariga quyidagilar kiradi:

- respublika iqtisodiyotida sodir bo‘layotgan jarayonlarni samarali tartibga solish tizimini joriy etish uchun sharoit yaratish;

- buxgalteriya hisobi tizimini, shuningdek, buxgalteriya hisobining milliy standartlarini xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) yaqinlashtirish;

- axborotni yig‘ish, qayta ishlash va uzatish, boshqaruv qarorlarining oqibatlarini bashorat qilish va baholash tizimiga asoslangan iqtisodiy rivojlanishning retrospektiv tendensiyalarini o‘z vaqtida aniqlash.”[4] zarurligi bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri ekanligini ko‘rsatib berishgan.

Mamlakatimiz hamda horijlik iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlari

ko‘rib chiqish va uni jahon amaliyotida umumiy qabul qilinganlarga muvofiqlashtirish; BHMS tizimini va moliyaviy hisobotni shakllantirish, foydalanuvchilarga moliyaviy xarakterdagi foydali ma‘lumotlarni takdim etish;

- buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni islox qilishning xalkaro larajadagi standartlarni uygunlashtirishning asosiy tendensiyalari bilan boglikdini ta‘minlash;

-xujalik yurituvchi sub‘ektlarga MHXS talablariga yaqin buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning modernizatsiya qilingan modelini tushunish va amalga oshirishda uslubiy yordam ko‘rsatish;

MHXS talablarini hisobga olgan xolda ishlab chiqilgan o‘quv dasturi asosida buxgalteriya hisobi sohasidagi kadrlarni sifatli tayyorlash va qayta tayyorlash.”

Bizning fikrimizcha sug‘urta tashkilotida yuritiladigan buxgalteriya hisobining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- sug‘urta tashkilotining bopqaruv kengashiga, shuningdek investorlar, mijozlar, soliq organlari, banklar va boshqa manfaatdor shaxslarga kerakli bo‘lgan xo‘jalik faoliyati va natijasi to‘g‘risidagi ma‘lumotni shakllantirish;
- o‘rnatilgan me‘yorlar doirasida pul mablag‘lari, mol-mulk va sug‘urta zaxiralarini shakllantirish va ular dan foydalanish talablarining bajarilishi ustidan nazoratni ta‘minlash;
- texnik va boshqa zaxiralarni yuritish hamda moliyaviy xo‘jalik faoliyatidagi vujudga kelgan salbiy holatlarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etish,
- sug‘urta tashkilotlarining xususiyatini inobatga olib, MHXS talablari buyicha buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning modelini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Z.E.Beknazarov O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining samaradorligini baholash ko'rsatkichlari tahlili.
2. Muallif tomondan swiss-re-institute-sigma-3-2022-en ma‘lumotlari asosida ishlab chiqildi
3. Karimov A.A., Quziev I.N., Raximov M.Yu. Moliyaviy hisobotning xalkaro standartlariga o'tish: muammo v a istiqbol// "xalqaro moliya va hisob" ilmiy jurnali. № 4, avgust, 2020 yil. ISSN: 2181-1016
4. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. -М.: Финансы и статистика, 2005. - 496 с.
5. O'zbekistan Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekistan Respublikasining qonuni xujjatlari URK-730-son, 23.11.2021 yil
6. Ochilov I. Shirinov S., Sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va audit._T.: Moliya va iqtisod, 2008 y.

esa 2020-yilda 144 tani tashkil qilgan bo‘lsa, 2023-yilning 8 oyiga kelib 107 tani tashkil qilmoqda. Erkin muomiladagi aksiyalar bozor kapitallashuvining YaIMga nisbati 2020-yilda 0.40 % ni tashkil qilgan bo‘lsa bu ko‘rsatkich 2023-yilning 8 oyiga kelib 0.42% ni tashkil qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan PF-4947-sonli Farmoni
2. Boboqulov, S. (2023). Moliya bozorini rivojlantirishda qimmatli qog‘ozlar bozorining roli. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(3 Part 3), 86-88.
3. A.U. Burxanov, X.X. Xudoyqulov Moliya bozori va investitsiyalar darslik
4. Ataniyazov J.X., Alimardonov E. D. Xalqaro moliya munosabatlari. Darslik. T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashiriyoti” 2014. -333 b
5. Saidaxmatov, B. V. (2022). O‘zbekiston Respublikasi aksiya bozorining hozirgi holati va rivojlanish istiqbolari. *Ta’lim fidoyilari*, 7(1), 74-82.
6. <https://www.lex.uz/uz/>
7. <https://uzse.uz/boards/notice/list/>

O‘ZBEKISTONDA HAYOT SUG‘URTASINI JORIY QILISH VA UNI YANADA RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Toshpo‘latova Dilnoza Yusuf Qizi
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Hozirgi rivojlanayotgan global iqtisodiyot sharoitida jamiyatni innovatsion va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosini uning hal qiluvchi kuchi hisoblangan inson kapitali tashkil etadi. Xususan, mamlakatimiz har bir fuqarosining kuchli ijtimoiy himoyasining kafolatlanishi, ularning sog‘lig‘i va hayotining sug‘urta mexanizmi orqali himoyalaniishi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qilmoqda. Jahon amaliyoti tajribasidan ma’lumki, hayot sug‘urtasi aholi ijtimoiy iqtisodiy himoyasining zamonaviy va ishonchli vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda va xorijiy davlatlar moliya tizimi tarkibida tobora rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda milliy va xorijiy tajribalar asosida mamlakatimiz hayot sug‘urta xizmatlari bozorining rivojlanish tendensiyalari va istikbollariga baho berish, hayot sug‘urta sohasining rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni va ularning ta’sir darajasini aniqlash, hayot sug‘urtasini rivojlantirish bilan bog‘liq fundamental muammolarni topish hamda ularni hal etishga qaratilgan takliflarva tavsiyalarni ishlab chiqish bugungi kun tartibidagi eng dolzarb masala ekanligi shubhasizdir.

Bugungi kunda hayot sug‘urtasi sug‘urta faoliyatining yirik tarmog‘i sifatida jahon amaliyotida keng qo‘llaniladi. Rivojlangan xorijiy davlatlarda hayot sug‘urtasi bo‘yicha kelib tushgan sug‘urta mukofotlari boshqa sug‘urta turlari bo‘yicha kelib tushgan sug‘urta mukofotlariga nisbatan yuqori salmoqqa ega. Masalan, AQShda jami

yig‘ilgan sug‘urta mukofotlari hajmida hayot sug‘urtasining hissasi 50,0 foizdan yuqoridir.

Mamlakatimizda esa hayot sug‘urta xizmatlari bozorining oxirgi yillarda o‘shish darajasini ko‘rish mumkin, ammo hayot sug‘urtasi mukofotlari o‘tgan yillarda o‘rtacha ikki barobarga oshgan bo‘lsa-da, umumiy natija YaIMdagi ulushi 0,1 % ekanligi mavjud imkoniyatlardan hamon yetarlicha foydalanilmaganligini bildiradi. Hayot sug‘urtasi rivojlangan mamlakatlarda esa bu ko‘rsatkich eng kamida 2-10 % ni tashkil etadi.

Dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlarida Unit Linked investitsion sug‘urta mahsulotlari sug‘urta va investitsiya xizmatlari bozoridagi eng mashhur va ommaviy vositalardan biri hisoblanadi, chunki, ular ushbu ikki sohaning muvaffaqiyatli simbiozidir. Hayot sug‘urtasi bo‘yicha xorijiy amaliyotning ko‘rsatishicha, Sharqiy va G‘arbiy Yevropa mamlakatlari hamda AQShda hayot sug‘urta tarmog‘ining YaIMdagi salmog‘i 2-10 foizni tashkil qiladi. O‘zbekistonda esa bu ko‘rsatkich YaIMga nisbatan 0,04-0,1 foiz. AQShda tuzilgan hayot sug‘urta shartnomalarining 60 foizi Unit Linked dasturlariga tug‘ri keladi. Yevropada hayot sug‘urtasiga yunaltirilgan barcha mablag‘larning o‘rtacha 30-70 foizi ushbu segmentga tegishli. Masalan, Slovakiyada aynan Unit Linked hayot sug‘urtasining ulushi YaIMga nisbatan 1,5 foiz, hayot sug‘urta bozorida 30 foiz, Vengriyada YaIMga nisbatan 1,6 foiz, hayot sug‘urta bozorida 66 foiz, Estoniyada esa YaIMga nisbatan 2,7 foiz, hayot sug‘urta bozorida 60 foiz. Bugungi kunda O‘zbekistonda hayot sug‘urta tarmog‘ini rivojlantirish bilan bog‘liq hal etilmagan muammolar mavjud:

-milliy sugurta bozorida investitsion tarkibli hayot sug‘urta dasturlarining mavjud emasligi;

-jamg‘arib boriladigan hayot sug‘urtasi -uzoq muddatli investitsiya kilishning dunyodagi eng kulay va eng ishonchli usullaridan biri bo‘lib hisoblansada, O‘zbekistonda bu kabi sug‘urta turining amalga oshirilmasligi;

-hayot sug‘urta kompaniyalari uchun sug‘urta zahiralari ishonchli joylashtirish imkoniyatlarining va jozibador investitsiya instrumentlarining kamligi, fond bozorining sust rivojlanganligi;

-hayot sug‘urta kompaniyalarining fond bozoridagi ishtiroki ta‘minlanmagan, hayot sug‘urta kompaniyalari tomonidan fond bozoriga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmining oshishi, ularning davomiyligi va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xatarlarni kamaytirish bo‘yicha savdo strategiyasini tanlashda yangi elektron biznes-modellar yaratilmagan;

-aholining nobarqaror iqtisodiy va siyosiy vaziyatdan tashvishlanishi. Hayot sug‘urtasi, birinchi navbatda, barqaror sharoitlardagini samarali ishlaydigan soha hisoblanadi;

-hozirgi kunda O‘zbekistonda hayot sug‘urtasi bo‘yicha to‘lovlarni kafolatlaydigan hech qanday mexanizm mavjud emas;

-qonunchilik bazasining sekin rivojlanishi, qonunlardagi qarama-qarshiliklarning mavjudligi;

-hayot sug‘urta tashkilotlarida andarrayting siyotini amalga oshirishda raqamlashtirish hamda kompyuter dasturlarining joriy etilmaganligi va buning natijasida

foydalanib qaror chiqarish ham o‘ta hatarli hisoblanadi.

Shu sababli, sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarning to‘g‘ri va ishonchli tuzilishiga bo‘lgan talab ham o‘zgarib borishi tabiiydir. Ana shunday yangi talablar, ayniqsa, o‘tgan asrning ikkinchi yarmida ko‘plab halqaro moliyaviy tashkilotlarning vujudga kelishiga sabab bo‘ldi. Bugungi kunda, umumiy jihatlari bo‘yicha bir xil bo‘lgan bir nechta halqaro modellar shakllanib ulgurgan. Albatta, har bir mamlakat o‘z iqtisodiy siyosatidan va amaldagi qonunchilik talablaridan kelib chiqqan holda buxgalteriya hisobini yuritishning turli modellaridan foydalanib kelmoqda.

Buxgalteriya hisobini belgilovchi muhit, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va xuquqiy sharoitlar, ularning o‘zgarishi albatta, buxgalteriya hisobining tamoyillarining o‘zgarishiga olib keladi. Buxgalteriya hisobi nazariyasi ana shu o‘zgarishlarini tahlil qilish va shu o‘zgarishlarga mos bo‘lgan buxgalteriya hisobining yangi usul va qoidalarini yaratishdan iborat.[1]

Buxgalterlik kasbi jiddiy ma‘suliyat talab etuvchi kasb deb baho beriladi: demak, javobgarlik darajasi qonunda belgilanganidan ham ancha yuqori, chunki buxgalterning birgina hatosi yoki harakati ho‘jalik subyekt faoliyatiga shu qadar salbiy ta‘sir etishi mumkinki, hatto uning bankrot bo‘lishiga olib keladi.[2]

Sug‘urta tashkilotlarining salbiy oqibatlarini bartaraf etishda buxgalterga nimalar bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bizning fikrimizcha, buxgalterga asosan qo‘yidagilar bog‘liq bo‘lishi kerak:

-mablag‘lar hisobining to‘g‘ri yuritilishi va bank moliyaviy hisobotlarning haqqoniy shakllantirilishi (nomoddiy aktivlar, intellektual mulklar) ni kiringa olish va hisobdan chikarish yoki ularga amortizatsiyani to‘g‘ri hisoblash);

-korxonalar moliyaviy-xo‘jalik faoliyati baholashning to‘g‘riligi va buning imkoniyati mavjudligi (asosiy vositalar, nomoddiy aktiv, intellektual mulklarni baholash);

-mablag‘lar (aktivlar)ni boshqarishning yanada samaradorliroq tizimini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash (mavjud intellektual mulklardan samarali foydalanish va ularning hisobini tashkil etish);

-«muammoli vaziyat» ni aniqlash maqsadida daromadlar va harajatlar tarkibini tahlil qilib borish (asosiy, moliyaviy va investitsion faoliyatdan daromadlar va qilingan harajatlar);

-tegishli tashkilotlar tomonidan tekshirishlar natijalari bo‘yicha qo‘shimcha hisoblanadigan soliq va jarimalar summalari miqdorini hisoblash (to‘lanadigan soliq turlari bo‘yicha);

-soliqqa tortishni optimallashtirish (soliq stakalarini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar);

-korxonalarining iqtisodiy faoliyati holati to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni aniq tushunarli shaklda va qisqa muddatlarda taqdim etib borish (moliyaviy hisobot shakllarini soddalashtirish).

Sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy hisobot shakllarini qurishda Moliyaviy hisobotning halqaro standarti (IAS) №1 «Moliyaviy hisobotni taqdim qilish» nomli standartga ko‘ra moliyaviy hisobotning to‘liq komplektiga qo‘yidagilar kiradi:

- oldindan ko‘ra bilish (ehtiyotkorlik);
- mazmunning shakldan ustunligi;
- ko‘rsatkichlarning qiyoslanuvchanligi;
- moliyaviy hisobotning betarafligi;
- hisobot davri daromadlari va xarajatlarining muvofiqligi;
- aktivlar va majburiyatlarning haqiqiy baholanishi.

Buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari buxgalteriya hisobi standartlari bilan, shu jumladan kichik va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun soddalashtirilgan buxgalteriya hisobini yuritish standarti bilan belgilanadi. O‘zbekistonda xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan mulkchilik shaklidan qat’i nazar barchasi O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining 21-son milliy standarti asosida faoliyat yuritishi shart. Budget muassasalari, sug‘urta tashkilotlari va banklar bundan mustasno. Ma’lumki, banklar va budget muassasalari uchun alohida buxgalteriya hisobini yuritish tartiblari ishlab chiqilgan. Sug‘urta tashkilotlari uchun mazkur tartib 2008-yil 5-mayda 1813-son bilan O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan ro‘yxatdan o‘tgan “Sug‘urtalovchilar moliyaviy-xo‘jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi Schyotlar rejasi” asosida o‘rnatib berilgan. Ushbu schyotlar rejasida sug‘urta faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari hisobga olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdusalomova N.B, Temirov F.T. Moliyaviy hisob. «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» T.: -2021 y. 374 b
2. Xolbekov R. O. Xalqaro buxgalteriya hisobi "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi" O‘quv qo‘llanma. 2021

XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA SUG‘URTA TASHKILOTLARIDA MOLIVAVIY HISOBOTNI TUZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH

*Toxirova Kamola Mirxamidovna
Toshkent temir yo‘l texnikumi “Buxgalteriya
hisobi va audit” kafedrasi katta o‘qituvchisi*

Ushbu tezisdagi xalqaro standartlar asosida sug‘urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotni tuzish tartibini takomillashtirish masalalari keng yoritilgan.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar asosida moliyaviy hisobotni tuzishning huquqiy maqomi «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi Qonunning 22 moddasida «Xalqaro standartlar bo‘yicha tuziladigan moliyaviy hisobotga doir talablar MHXSda belgilanadi» bandi bilan to‘ldirilganligi ham soha bo‘yicha yagona qonunda to‘liq belgilangan bo‘lib, uni amaliyotda ijrosini ta‘minlash bo‘yicha ishlar olib borilmoqda. “O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi va hisobotini isloh qilish maqsadlariga quyidagilar kiradi: - buxgalteriya hisobi tizimini, shuningdek, buxgalteriya hisobining milliy standartlarini Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) yaqinlashtirish; - axborotni yigish, qayta ishlash va o‘zlashtirish, boshqaruv qarorlarining oqibatlarini

2. Sug‘urta kompaniyalarining konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarini tuzishda iqtisodiy guruxdar va xoldig qatnashchilari urtasida amalga oshirilgan qayta sug‘urtalash operatsiyalarining aylanmasi va schetlaridagi koldiklarni chiqarib tashlash va unga tegishli buxgalteriya schetlariga to‘zatislar kiritish amaliyotini bajarish kerak;

3. O‘zbekistan sug‘urta bozori uchun sug‘urta kompaniyalarining iqtisodiy birlashuv ishtirokchilarining 4-MHXS (17-MHXS) «Sug‘urta shartnomalari» ga muvofiq; sug‘urta kompaniyalarining konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish tartiblari va hisobot ma‘lumotlari takdoslanishini ta‘minlash bo‘yicha yagona nizom va yuriqnomalarni ishlab chiqish kerak;

4. Sug‘urta kompaniyalarini konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish uchun yagona uslubiy ta‘minot etishmovchiligi sababli, guruh ichidagi operatsiyalarni hisobga olish hamda identifikatsiyalash masalalari bo‘yicha uslubiy tavsiyalar va yuqoridagi ketma-ketligi va konsolidatsiyalash bosqichlarini amaliyotga qo‘lash zarur.

Xulosa qilib aytganda, sug‘urta kompaniyalarida foydalaniladigan MHXS hisobvarakqlari, buxgalteriya hisob siyosati va ishchi jadvalining yaxlitligini ta‘minlash, MHXSga muvofiq; hisobotlarni yuritish va moliyaviy hisobotlarni tuzishning eng maqbul usulini tanlash orqali konsolidatsiya tartibini optimallashtirishga erishiladi.

“...4 -MHXS standarta BHXS Kengashi sug‘urta shartnomalari bo‘yicha o‘z loyixasining ikkinchi boskichini tugallagunga qadar amal qiladi. Xususan, mazkur MHXS quyidagilarni talab etadi:

sug‘urta shartnomalarini sug‘urtalovchilar tomonidan xdsobga olishga nisbatan cheklangan takomillashtirishlarni;

sug‘urtalovchilarning moliyaviy hisobotlaridagi sug‘urta shartnomalaridan yuzaga keladigan summalarni belgilaydigan va tushuntiradigan hamda ushbu moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilarga sug‘urta shartnomalari bo‘yicha kelgusi pul oqimlarining summasini, muddatini va noaniqligini tushunishda yordam beradigan ma‘lumotlar ochib berilishini.

Tadbirkorlik subyekta ushbu 4- MHXS ni quyidagilarga nisbatan qo‘llashi lozim:

- u chiqaradigan sug‘urta shartnomalari (jumladan sayta sug‘urta shartnomalari) va u egalik qiladigan qayta sug‘urta shartnomalari.

- ixtiyoriy ishtirok jixatiga ega bo‘lgan va u tomonidan chik;arilgan moliyaviy instrumentlar. MHXS 7 “Moliyaviy instrumentlar: ma‘lumotlarni ochib berish” moliyaviy instrumentlar to‘g‘risida, jumladan bunday jixdtlarga ega moliyaviy instrumentlar to‘g‘risida ma‘lumotlar ochib berilishini talab etadi”[3].

4-son MHXS “Sug‘urta shartnomalari” sug‘urta (qayta sug‘urta) shartnomalarini hisobga olish bo‘yicha yagona xalqaro standartlarni ishlab chikitpning birinchi boskichidir.

Birinchi boskichda MHXS kumitasining asosiy maqsadi "Sug‘urta shartnomasi" tushunchasini va u bilan bog‘liq bo‘lgan xatarlarni tartibga solish va birlashtirish edi. 15- yildan ortik 4 MHXSni ishlab chiqish jarayoni davom etmoqda.

Standartni tatbik etish bo‘yicha birinchi munozaralar 1997 yilda boshlangan, 2005

THE SIGNIFICANCE OF STRATEGIC MANAGEMENT IN ENHANCING ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM QUALITY IN INSURANCE COMPANIES IN UZBEKISTAN

*Tursunaliev Ibrokhimjon U
assistant teacher of the Department of Accounting,
Tashkent State University of Economics*

According to Horngren et al. (2007) and Warren et al. (2014), accounting is an information system that produces data for financial reporting and transmits the data needed for decision-making. According to the aforementioned, accounting is an information and measurement system that finds, stores, and conveys to users pertinent and trustworthy information that is comparable to the business operations of an organization in order to aid in decision-making (Wild et al., 2000; Bargain et al., 2010). Accounting information systems are computer programs that generate accounting data. According to Wilkinson et al. (2000), the accounting information system is the most significant within an organization and virtually impacts every aspect of human existence. It is also referred to as "accounting's principal goal" for both persons and organizations (Bargain et al., 2010). The aforementioned information inspires the writers to investigate how strategic management affects the quality of accounting information systems.

According to Garrison and Noreen (2000), during the previous 20 years, there have been significant changes to the business environment. An organization's financial information systems perform better because to a new, more efficient method called strategic management (Ward & Peppard, 2002). According to Geenhuizen et al. (2008), strategic management is a continuous process that allows an organization to expand and endure throughout time by responding to changes in the external and internal corporate environment. Planning, resource organization, personnel management, and operational control are the responsibilities of each organization (Garrison & Noreen, 2000). Top management must provide conditions for the application of Accounting Information System Qualified through an appropriate strategic management approach. A platform for information generation and optimal decision support is an accounting information system (Susanto, 2016). Fitrios (2017) also demonstrated how strong leadership behavior might raise the caliber of accounting information systems.

Descriptive and verification research methodologies are used in this study to analyze the phenomena and support the field's fact-based research premise. This study focuses on insurance firms operating in Uzbekistan, specifically focusing on life and loss insurance companies as the unit and target population.

The findings of the hypothesis test examining the relationship between management strategy (also known as strategic management) and the caliber of the accounting information system indicate that strategic management, also known as strategic management, has a considerable impact on caliber. The higher the quality of accounting information systems, the more effective strategic management (strategic management), according to this study's empirical findings.

The problem's phenomena is not well-integrated. Using an accounting

THE ROLE OF OSAGO INSURANCE IN UZBEKISTAN: A COMPREHENSIVE LITERATURE REVIEW

*Umarova Khurshida Olimjanovna
Assistant at the Department of Financial Market
and Insurance, Tashkent State University of Economics*

Insurance is a critical component of a country's financial infrastructure. One of the key types of insurance, especially in the context of road safety, is OSAGO (Obligatory Civil Liability Insurance of Vehicle Owners). OSAGO insurance is mandatory in many countries, including Uzbekistan. This literature review aims to provide a comprehensive overview of the role and significance of OSAGO insurance in Uzbekistan. By examining existing research and literature on this topic, we will gain a better understanding of how OSAGO insurance operates, its impact on road safety, and the challenges it faces in the Uzbek context.

OSAGO insurance in Uzbekistan has its roots in the broader insurance industry's development in the country. It was introduced as a compulsory requirement in the early 2000s as part of Uzbekistan's efforts to enhance road safety and protect the rights of road traffic accident victims. Initially, it was met with resistance due to various factors such as affordability and public awareness. However, over time, it has become an integral part of the country's insurance landscape.

The implementation of OSAGO insurance is closely tied to the regulatory framework in Uzbekistan. Government agencies, particularly the Ministry of Finance, play a pivotal role in regulating and overseeing the insurance industry, including OSAGO. These regulations dictate the minimum coverage, premiums, and penalties for non-compliance. Researchers have explored the effectiveness of these regulations in ensuring compliance and equitable compensation for accident victims.

As a literature review studied articles of Yakubova N. where discussed the need for the right organization of insurance business and insurance services in insurance activity [1].

Khamidullaevich, A. on his article reflected the conceptual foundations for using innovative methods of the insurance market in the development of the country's economy, improving the prudential standards of the insurance industry, the results of research on the use of new innovative insurance products in the process of sharply increased competition in mass types of insurance, digitalization of insurance activities[2].

M. Boltayev on his article discussed the role and place of health insurance in protecting the rights and legitimate interests of citizens. The author also touched upon the civil legal status of the insurance contract. The legal and theoretical aspects of the formation and development of a health insurance contract are also substantiated by reference to the scientific developments cited by the author and carried out to date in the field. In addition, the author puts forward substantiated proposals to improve the legislation governing the contract of health insurance. The article discusses the role and place of health insurance in protecting the rights and legitimate interests of citizens[3]. The author also touched upon the civil legal status of the insurance contract. The legal and theoretical aspects of the formation and development of a health insurance contract

are also substantiated by reference to the scientific developments cited by the author and carried out to date in the field. In addition, the author puts forward substantiated proposals to improve the legislation governing the contract of health insurance.

M. Khusanova's article[4] deals with relations in the field of civil liability insurance of vehicle owners, current legislation in the field and problems of law enforcement practice. For this reason, similar and different aspects of the main regulatory legal documents related to the regulation of relations in the field of civil liability insurance of vehicle owners - the Civil Code of the Republic of Uzbekistan and the legal norms of foreign countries have been analyzed. In addition, proposals that are becoming a necessity today in the field of civil-legal liability insurance of vehicle owners have also been mentioned. Also, the object of this type of insurance, the legal relations between the insured and the insured and the relationship between them are disclosed in the article.

S. Kurbanov's article analyzes the current state of the insurance market of Uzbekistan and its development prospects[5]. In this regard, the mechanisms for improving the insurance system and implementing it in the field were analyzed both practically and theoretically.

One of the primary objectives of OSAGO insurance is to improve road safety by ensuring that victims of road accidents are compensated. Numerous studies have investigated the relationship between OSAGO insurance and road safety outcomes in Uzbekistan. Some research suggests that mandatory insurance may lead to more responsible driving behavior, as drivers are aware of the potential financial consequences of accidents. Other studies focus on accident rates and severity before and after the introduction of OSAGO insurance.

The literature also highlights several challenges and issues associated with OSAGO insurance in Uzbekistan. These include issues related to the affordability of insurance premiums for low-income individuals, the effectiveness of enforcement mechanisms, and concerns regarding fraudulent claims. Researchers have proposed various solutions to address these challenges, such as premium subsidies for economically disadvantaged drivers and the implementation of modern technology to reduce fraud.

Public awareness and education about OSAGO insurance are essential for its success. Several studies have examined the level of awareness among the general public and the effectiveness of educational campaigns. These efforts aim to inform drivers about the benefits of OSAGO insurance and the consequences of non-compliance.

To gain a broader perspective on the role of OSAGO insurance in Uzbekistan, some studies have compared the country's experience with other nations that have similar mandatory insurance systems. These comparisons offer insights into best practices, potential improvements, and the adaptability of Uzbekistan's insurance model to global standards.

OSAGO insurance plays a crucial role in Uzbekistan's efforts to enhance road safety, protect accident victims, and regulate the insurance industry. The literature

review reveals that research on this topic encompasses a wide range of issues, from the regulatory framework to the impact on road safety and public awareness. While OSAGO insurance has made significant strides in Uzbekistan since its introduction, there are still challenges to be addressed, such as affordability and fraudulent claims. Future research should continue to explore these issues and assess the long-term effectiveness of OSAGO insurance in Uzbekistan. Ultimately, a well-functioning OSAGO system can contribute to safer roads and the protection of citizens' rights in the event of accidents.

Here are some recommendations for the development of OSAGO (Obligatory Civil Liability Insurance of Vehicle Owners) insurance in Uzbekistan:

Continuously review and update the regulatory framework to ensure it is aligned with international best practices and effectively addresses the specific needs and challenges of the Uzbek insurance market.

Strengthen enforcement mechanisms to ensure that all vehicle owners comply with OSAGO requirements. Implement effective penalties for non-compliance to deter uninsured driving.

Explore options to make OSAGO insurance more affordable for low-income individuals. This could include government subsidies or premium discounts for safe drivers.

Develop and implement advanced technology solutions to detect and prevent fraudulent claims. This can help reduce insurance costs and maintain the integrity of the system.

Launch comprehensive public awareness campaigns to educate citizens about the importance of OSAGO insurance, its benefits, and the consequences of driving without insurance.

Embrace digitalization and online platforms for purchasing and managing insurance policies. This will make it easier for individuals to obtain and renew OSAGO coverage.

Leverage data analytics and big data to monitor and evaluate the effectiveness of OSAGO insurance. This can help in identifying trends and areas for improvement.

Streamline and expedite the claims process to ensure that accident victims receive prompt and fair compensation. Reducing bureaucracy and paperwork can improve customer satisfaction.

Collaborate with international insurance organizations and agencies to gain insights and best practices from countries with successful OSAGO systems.

Encourage partnerships between the government and private insurance companies to strengthen the OSAGO system. Government support and cooperation can lead to more comprehensive coverage.

Establish a feedback mechanism where policyholders and accident victims can report issues or concerns related to OSAGO insurance. Use this feedback for continuous improvement.

Conduct periodic reviews and evaluations of the OSAGO system to adapt to changing circumstances and needs. Make adjustments as necessary to improve its

efficiency and effectiveness.

Invest in research and development to find innovative solutions for road safety and insurance. This includes technologies like telematics for monitoring driver behavior and usage-based insurance models.

Develop long-term strategies for the sustainability of the OSAGO system, including risk management practices to ensure its financial stability.

Continually benchmark the Uzbek OSAGO system against those of other countries with successful compulsory insurance programs, identifying areas for improvement.

Implementing these recommendations can help Uzbekistan further develop and enhance its OSAGO insurance system, ultimately leading to improved road safety and the protection of the rights of accident victims.

References

1. Yakubova, N. T. The role of insurance business in insurance activity. *Journal of Management Value & Ethics*, 111.
2. Khamidullaevich, A. N. (2023). Conceptual basis for the use of innovative methods of the insurance market in the development of the country's economy. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(7), 196-200.
3. Sotivoldievich, B. M. (2023). Legal basis for the formation and development of health insurance in Uzbekistan. *The Peerian Journal*, 15, 53-58.
4. Xusanova, M. (2023). Transport vositalari egalarining fuqarolik-huquqiy javobgarligini sug‘urta qilish. In *International Conference on Legal Sciences* (Vol. 1, No. 1, pp. 14-28).
5. Kurbonov, S. (2023). O‘zbekiston sug‘urta bozorining zamonaviy holati va rivojlanish istiqbollari. *Moliya va bank ishi*, 9(1), 28-32.

RESPUBLIKAMIZDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SAVDO TASHKILOTLARINING BUXGALTERIYA HISOBINI AVTOMATLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH

*Uzakov O‘tkir Abdusattarovich
Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti
"Iqtisodiyot va boshqaruv" kafedrasida katta o‘qituvchisi*

Globalashayotgan sharoitda faoliyatning turli sohalarida, buxgalteriya hisobida ilg‘or axborot texnologiyalaridan foydalanish masalasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, bu esa har qanday korxonani boshqarish tizimining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu bo‘yicha 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid belgilangan vazifalarga muvofiq hamda iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish

Onlayn banking, mobil hamyonlar va to‘lov shlyuzlari tranzaksiyalarni inqilob qilib, ularni tezroq va samaraliroq qildi. Ushbu elektron to‘lov imkoniyatlari, shuningdek, pul oqimlarini boshqarish va solishtirish jarayonlarini soddalashtirdi.

Xozirgi zamonda avtomatlashtirish, real vaqt rejimida ma‘lumotlarga kirish, ma‘lumotlar xavfsizligi, elektron to‘lovlar, tahlillar va buxgalteriya hisobini o‘zgartirdi. buxgalterning kundalik faoliyatiga tatbiq etiladigan barcha onlayn buxgalteriya muomulalari, banklarni va axborot texnologiyalari portfellarini ishlab chiqarish imkonini beruvchi maxsus Internet-xizmatlar paydo bo‘ldi. Raqamli iqtisodiyot zamonaviy buxgalteming imkoniyatlarini kengaytirmoqda, buxgalteriya hisobi sifati va tezkorligini oshiradi, turli xil hisobkitoblarni integratsiyalashning zamonaviy innovatsion yondashuvlarini shakllantiradi. Bulutli texnologiyalar-axborotni saqlash va qayta ishlash uchun internetda bo‘sh joy ijarasi xizmati. Texnologiyadagi o‘zgarishlar buxgalteriyaning o‘zgarishiga olib keldi, bu esa olimlar va amaliyotchilarning asosiy tushunchalar modelini shakllantirish, qonunchilikni ishlab chiqish, me‘yoriy hujjatlar, yangi raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobi bo‘yicha ko‘rsatmalar va qoidalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoyishi, 15.08.2017 yildagi F-5024-son 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasi rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida
2. Turayeva Gulizahro raqamli iqtisodiyot sharoitida “1c: buxgalteriya hisobi”.
3. Nubani, Bright Eenee (Ph.D) Accounting in the Digital Economy: Embracing Technological Advancements for Efficiency and Compliance
4. Kopmoaa, O. B. Peaxx3aQxx B 6yxranrepcxou fuere miQopuat;xoinrstx zextionorxñ B cQepe ioiQpOBoñ axoiiio/ O. B. Kopmoaa, II. B. Mapxooaa // Hay moe o6oapeime. ne,qarorxeecme iiayxn. — 2019. — № 4-4. — C. 49-52.
5. “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi O‘zR qonuni (yangi tahrir). 13.04.2016 y. № O‘zRQ-404.

ISSUES AND IMPLEMENTATION OF IFRS IN THE CHINESE INSURANCE COMPANIES

*Wei Xin – PhD student of TSUE,
Investment Manager of the Group's
Investment Management Department.
Hebei Province Information Industry
Investment Group Co., LTD.*

In terms of international status, China's insurance market had developed from 16th in the world in 1999 to 13th in the world in 2001. It has now risen to 2nd in the world, showing a clear trend of improvement. In 2022, there were 235 insurance legal entities in the country, including 13 insurance groups and holding companies, 88 property

insurance companies, 91 personal insurance companies, 33 insurance asset management companies, 7 reinsurance companies and 3 rural insurance mutuals.

In 2022, the total assets of the national insurance industry was 27.15 trillion yuan. The number of annual insurance policies reached 55.4 billion, an increase of 13.27% over the previous year. The original insurance premium income was 4.70 trillion yuan, up 4.58% year on year; the insurance industry's claims and benefits expenditure were 1.55 trillion yuan. The insurance density was 3,326 yuan/person, and the insurance depth was 3.88%. [1]

Agricultural insurance provides risk protection of 4.6 trillion yuan to farmers, an increase of 4.1 times in 10 years. The integrated circuit mutual insurance body provided risk protection of 1 trillion yuan for 17 technology enterprises, and intellectual property insurance provided risk protection for 46,000 patents of 28,000 enterprises. They fully supported the high-level opening-up and provided more than 6 trillion yuan of risk protection for projects related to the Belt and Road Initiative. They gave full play to the long-term stability of insurance funds and financed a total of more than 21 trillion yuan for the real economy, including 5.2 trillion yuan invested in rural revitalisation strategies and regional coordinated development strategies.

Commercial medical insurance paid out 360 billion yuan, critical illness insurance covered 1.22 billion urban and rural residents, and the number of long-term care insurance subscribers reached 169 million. The number of retirement community projects of commercial insurance institutions (including self-built and leased) was 105, and the entrusted management scale of enterprise pension exceeded 1.5 trillion yuan. China have promoted the comprehensive reform of automobile insurance, provided insurance coverage for 600 million automobiles, with the average automobile premium down 21% year on year. Residential earthquake mutual insurance provides risk protection of 111.5 billion yuan. [2]

The insurance industry provided risk protection for 8.926 million small and micro-enterprises, exclusive risk protection for more than 680 million citizens.

The insurance industry fully supported low-carbon transformation and green development. The number of green insurance products in the insurance industry exceeded 3,600, the size of green bonds exceeded 500 billion yuan, 69 institutions had established green financial management mechanisms and working groups, and 9 institutions [3] had joined the principles of sustainable insurance or responsible investment.

The insurance industry had conducted 21,000 anti-corruption and integrity training sessions, with nearly 8 million people participating in anti-corruption and integrity training sessions and 3 million people participating in anti-money laundering training sessions; 127 institutions had carried out information construction of risk management systems; and 40 institutions had established specialised agencies to carry out risk mitigation.

The insurance industry was insisting on putting people first, vigorously promoted the strengthening of financial technology and improved the level of customer service, conducted consumer rights protection work in a standardized and orderly manner, and

deepen the capacity building of insurance professionals. The number of insurance consumer complaints received and forwarded to insurance companies during the year decreased by 32.6% year on year. [4] The insurance industry had established 24 public welfare foundations, with total charitable donations exceeding 300 million yuan.

Chinese insurance institutions actively participated in the high-level opening up to the outside world, continuously optimized their overseas layout and served cross-border trade. The insurance industry participated in 341 international exchanges and cooperation, provided risk protection for cross-border trade services worth 11.1 trillion yuan, and helped foreign trade enterprises obtain financing and credit enhancement of more than 300 billion yuan.

Insurance companies are facing a considerable change in accounting practices as a consequence of the implementation of IFRS 17. IFRS 17 is effective from the 1st of January, and it will bring fundamental changes to insurance accounting. The standard will replace the older standard guiding insurance accounting, the IFRS 4. Currently, a comprehensive standard for insurance accounting does not exist, as IFRS 4 was designed as an interim standard, which was meant to stay in practice until the publication of its successor. [5]

The new standard will bring changes to, inter alia, the measurement and recognition of insurance contracts, which are the main focus points in this thesis. In addition, the impact to profit and loss statement is evaluated due to the nature of the measurement models, which introduce the Contractual Service Margin (CSM), a term introduced by IFRS 17.

Implementation of the research has been carried in two phases. First, the research focused on pinpointing the main differences in the measurement and recognition through an example of a Chinese company, who has prepared their financial statement under IFRS 4. The profit and loss statement has then been compared and explained through examples, allowing the reader to understand the magnitude of the change. Second, the research aimed to find the common concerns companies have about the standard and evaluate whether or not companies see IFRS 17 as an improvement. The second phase of the research was performed through a qualitative research and in particular, a content analysis. Content analysis allowed the research to be performed to a vast, international target group, including stock companies from all over the world, leading to a very broad range of opinions.[6] Comment letters were addressed to the exposure draft published by the IASB. The comment letters of the target group were analysed to find similarities and differences in opinions.

The research shows that companies have a significant amount of concerns related to the standard. Opinions on whether or not the IFRS 17 is an improvement to the current standard and will improve comparability are very divided. The common areas of concern were related to measurement during transition and the level of aggregation. Typical to exposure drafts, the IASB presented questions for companies to address. However, the feedback was not limited to the questions as companies had concerns in other areas as well.

Regarding comparability, the research came to a conclusion that while the current

version of the standard may not increase comparability next year, or even the year after, the universal standard will eventually increase comparability in the financial statements of insurance companies.

The presentation of financial statements in the insurance industry requires adherence to specialized accounting standards, such as International Financial Reporting Standards (IFRS) 17 or the Generally Accepted Accounting Principles (GAAP). [7] These standards provide specific guidelines for the presentation of insurance contracts and related financial information.

Insurance organizations are often required to provide extensive disclosures related to their financial position, risk exposures, reinsurance arrangements, and other significant matters. These requirements aim to enhance transparency and provide stakeholders with comprehensive information about the insurance company's operations and financial position.

In summary, the organization of accounting in insurance organizations is shaped by the unique characteristics of the insurance industry, including regulatory compliance, actuarial considerations, revenue recognition, asset and liability valuation, financial statement presentation, risk management, and extensive disclosure requirements. Addressing these peculiarities is essential for ensuring accurate financial reporting and maintaining the stability and credibility of insurance organizations.

Reference

1. Qixiang Sun, Lingyan Suo & Wei Zheng China's Insurance Industry: Developments and Prospects, *Part of the Huebner International Series on Risk, Insurance and Economic Security book series (HSRI, volume 26) 2023*
2. Yulia A.S. The Impact of Changes in Consumer Behavior on the Development of Insurance Company Risk Model. *Atlantis Highlights in Computer Science, 2019*
3. Zhao, Lanliang, *Studies on Modern Shanghai Insurance Market* (Shanghai, China: Fudan University Press). 2003
4. Chang V.Y. Does Reinsurance Purchasing Enhance Insurer's Competitiveness? Evidence from the U.S. Property-Liability Insurance Industry. *Insurance Mathematics and Economics 2019*
5. Ball R. International Financial Accounting Standards (IFRS): Pros and cons for investors. *Accounting and business Research, 2016*
6. IASB. IFRS 17 Basis for Conclusions, May 2017
7. Yao X.J. International Financial Accounting Standards (IFRS)-17 Insurance contract. *Japan, Australia: Kinki University Department of Industrial Engineering, 2018*
8. www.iaspluas.com
9. www.emerald.com
10. www.journals.co.za

O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORINI RAQAMLASHTIRISH

Xamidova Zarina

Bank-Moliya akademiyasi tinglovchisi

Bugungi kunga kelib qaysi mamlakat iqtisodiyotiga yoki turmush tarziga e’tibor qaratadigan bo‘lsak har bir mamlakat taraqqiyoti undagi jamiyat va davlat hayotida axborot-kommunikatsiya va «raqamli» texnologiyalar qanchalik joriy etilgani bilan baholanib kelinmoqda. Ana shunday bizning mamlakatimizda ham davr talabidan kelib chiqib, barcha sohalarga zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Iqtisodiyotda rivojlanib kelayotgan sohalardan biri bo‘lgan sug‘uta faoliyatida ham asta-sekinlik bilan bo‘lsa ham raqamlashtirish islohotlari olib borilmoqda. O‘zbekiston hukumati tomonidan oshirilayotkan sug‘urta foyiatini tartibga solish siyosati sug‘urta bozorini yuqori darajada rivojlantirishga barcha kerakli bo‘lgan imkoniyatlarni yaratib uni yanada taraqqiy etish jarayonini yaratib kelmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019-yil 2-avgustdagi PQ-4412-son qarori ijrosiga binoan, Vazirlar Mahkamasi tomonidan bir nechta qarorlar zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, sug‘urta xizmatlarining elektron turlarini faol joriy etish va rivojlantirish mavzusiga qaratilib bu borada ko‘plab ishlar amaliyotda o‘z aksini ko‘rsatib kelmoqda. Bunga yaqqol mislo tarzida onlayn tartibida faoliyat yurituvchi tegishli vazirlik va idoralarning axborot tizimlari, jismoniy va yuridik shaxslarning markaziy ma’lumotlar bazasi bilan integratsiyalashgan transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilish bo‘yicha yagona axborot tizimi (keyingi o‘rinlarda — yagona axborot tizimi) joriy etilganligini ko‘rishimiz mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sug‘urta to‘lovlarini kafolatlash jamg‘armasi bilan birgalikda 2021-yil 1-iyulgacha bo‘lgan davrda yagona axborot tizimi tarkibida E-polislarni sotish va rasmiylashtirishga mo‘ljallangan majburiy sug‘urta bo‘yicha faoliyat olib boruvchi sug‘urta tashkilotlarining hamda manfaatdor vazirliklar va idoralarning axborot tizimlari va ma’lumotlar bazasi bilan integratsiyalashgan axborot modullarini joriy etildi. Majburiy sug‘urta turi bo‘yicha shartnomalar elektron tarzda tuzilmoqda va bunga turli o‘zgartirish va muddatidan oldin to‘xtatish tartibini, sug‘urta qildiruvchi va sug‘urta tashkiloti o‘rtasida elektron axborot almashinuvi, majburiy sug‘urta elektron shartnomasi tuzilganligi to‘g‘risida xabarnomani yuborish va xabarnomaning mazmuniga qo‘yiladigan talablarni nazarda tutuvchi Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilish bo‘yicha E-polisni sotish, rasmiylashtirish va ularning haqiqiylikini tekshirish qoidalari ishlab chiqildi,

O‘zbekistonda bank va sug‘urta tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida 2020 yil 6-oktabrda PF-6079 sonli farmoni qabul qilindi. Bunga asosan elektron tijorat va elektron to‘lovlar tizimini yanada rivojlantirish, shuningdek, elektron hukumat xizmatlarini taqdim etishda to‘lovlarni qabul qilish va qayta ishlash imkoniyatlarini

hisobga olgan holda, iqtisodiyot va moliya sohasida axborot infratuzilmasini takomillashtirish belgilandi.[1]

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroriga asosan, milliy sug‘urta bozorining jadal rivojlanishini ta‘minlash[2], iste‘molchilarning sug‘urta bozoriga bo‘lgan ishonchini oshirish, shuningdek, 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini «Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalarni bajarish belgilab qo‘yilgan.

Ushbu qonunga ko‘ra:

□ 2022-yil 1-iyuldan boshlab sug‘urtaning barcha turlarini (klasslarini) elektron shaklda amalga oshirishga ruxsat beriladi. Barcha sug‘urta turlari bo‘yicha sug‘urta polislari Moliya vazirligi huzuridagi Sug‘urta bozorini rivojlantirish agentligi Sug‘urta to‘lovlarini kafolatlash jamg‘armasi bilan birgalikda yuritadigan yagona avtomatlashtirilgan axborot tizimida ro‘yhatga olinadi;

□ 2023-yil 1-yanvardan boshlab majburiy sug‘urtaning barcha turlari bo‘yicha sug‘urta polislari qog‘oz blankalarda rasmiylashtirish amaliyoti bekor qilinadi.[1]

Sug‘urta bozorini raqamlashtirishga qaratilinaotgan chora-tadbirlardan yana bir sifatida sug‘urta to‘lovlarini kafolatlash jamg‘armasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug‘urta bozorini rivojlantirish agentligi hamda Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi bilan birgalikda 2022-yil 1-iyungacha qadar transport vositalari egalari javobgarligini majburiy sug‘urta qilish bo‘yicha yagona axborot tizimi negizida barcha sug‘urta polislari ro‘yhatga oluvchi va ularning aylanmasini nazorat qiluvchi yagona avtomatlashtirilgan axborot tizimi (keyingi o‘rinlarda – Yagona axborot tizimi) joriy etilishini ta‘minlash borasida olib borilayotkan islohotlarni ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekistonda sug‘urta bozorini raqamlashtirishga qaratilgan bir nechta qadamlar mavjud bo‘lib ular quyidagilardir:

1. Sug‘urta bozorining yo‘nalishlari va subektlari identifikatsiyalash: Sug‘urta bozori tashkilotlari, sug‘urta kompaniyalari, brokerlik xizmatlari va boshqa subektlar identifikatsiyalash uchun belgilangan registrlar yaratish lozim. Bu, bozor tashkilotlarini va kompaniyalarini raqamlashtirish va ulardan foydalangan xizmatlarni ta‘minlashga yordam beradi.

2. Sug‘urta bozorini tartibga solish: Sug‘urta bozorining tartibga solish uchun, sug‘urta faoliyatini tartibga solish va takomillashtirishdagi qonunlar va qarorlar yaratilishi kerak. Bu qonunlar sug‘urta kompaniyalari, brokerlik xizmatlari va boshqa subektlar uchun o‘zaro munosabatlarni tartibga solish, sug‘urta bozorining ma‘muriy va huquqiy muhitini takomillashtirish, sug‘urta bozorining rivojlanishini rag‘batlantirish va sug‘urta xizmatlarining sifatini ta‘minlashga yordam beradi.

3. Sug‘urta bozorining ma‘lumotlar bazasini yaratish: Sug‘urta bozorining raqamlashtirishida, sug‘urta kompaniyalari, brokerlik xizmatlari va boshqa subektlar uchun ma‘lumotlar bazasini yaratish muhimdir. Bu ma‘lumotlar bazasi, sug‘urta bozorining faoliyatini monitoring qilish, statistik ma‘lumotlarni to‘plash, sug‘urta

tubdan isloh etiladi va yangi bosqichga o‘tadi. Bunda sug‘urtaning ushbu turiga tadbir etilmaydigan transport vositalarini belgilanadi bular: eng katta konstruktiv tezligi soatiga 20 kilometrdan oshmaydigan transport vositalari, tirkamalar va ikki, uch g‘ildirakli yoki ish hajmi 50 kub santimetrgacha bo‘lgan dvigatel yoki inson yoxud hayvon kuchi bilan harakatga keltiriladigan boshqa transport vositalari, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining transport vositalari (O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining xo‘jalik faoliyatini ta‘minlash uchun foydalaniladigan avtobuslar, yengil avtomobillar, boshqa transport vositalari bundan mustasno), chet davlatlarda ro‘yxat-dan o‘tkazilgan transport vositalari (agar ular egalarining fuqarolik javobgarligi O‘zbekiston Respublikasi hududida amal qiladigan xalqaro majburiy sug‘urta tizimlari doirasida sug‘urta qilingan bo‘lsa), egalarining fuqarolik javobgarligi qonunga muvofiq boshqa shaxs tomonidan sug‘urta qilingan transport vositalari. Sug‘urta summasi 3 ming AQSh dollari ekvivalentiga teng miqdorda etib belgilanadi, Sug‘urta summasining tarkibining 35 foizi uchinchi shaxslarning mol mulkka yetkazilgan zarar uchun, 65 foizi esa uchinchi shaxslarning sog‘ligiga yoki hayotiga yetgan zarar qoplash uchun yo‘naltiriladi. Sug‘urta mukofotlari hisob kitobi esa 9 ta koeffitsient orqali topilishi belgilanadi.

Sug‘urta mukofoti tarkibi quyidagilardan tashkil topadi. (3-jadval)

3-jadval	
Ko‘rsatkichlar	%
Sug‘urta mukofotining brutto-stavkasi	100
Netto-stavka (majburiy sug‘urta shartnomasi bo‘yicha joriy sug‘urta to‘lovlarini ta‘minlashga mo‘ljallangan brutto-stavkaning bir qismi)	75
Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilish xarajatlari:	25
shu jumladan sug‘urta hodisalari sodir bo‘lishining oldini olish va ogohlantirish bo‘yicha oldini olish chora-tadbirlari zaxirasiga ajratmalar	5

Ushbu qabul qilingan qonun va qarorga zamon talablaridan kelib chiqqan holda bir necha marta o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritiladi. 2017 yilda sug‘urta mummasi 12 million so‘m miqdorida etib belgilanadi. 2019 yilda esa 40 million so‘m etib belgilandi va hozirgi kunga qadar amalda ishlatilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilishda quyidagilarga alohida e‘tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Sug‘urta summasi tarkibining 35 foizi uchinchi shaxslarning mol mulkka yetkazilgan zarar uchun, 65 foizi esa uchinchi shaxslarning sog‘ligiga yoki hayotiga yetgan zararlarni qoplanishini tahlil qilgan holda yo‘l transport xodisasida insonlarning xayoti yoki sog‘ligiga zarar yetmagan bo‘lsa uchinchi shaxslarning mol mulkka yetkazilgan zarar uchun to‘lov miqdorini 50 foizgacha oshirish va ushbu sug‘urta turi doirasida sug‘urta samaradorligini yanada oshirish.

2. Zamon talablaridan kelib chiqqan holda 1994 yil 30 dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qaroridagi kabi sug‘urta summasi va sug‘urta mukofotining miqdorlarini bazaviy hisoblash miqdorlariga bog‘lash.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 29.08.1996 yil. 922-modda
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi qarori, 30.12.1994 yil. 632-son
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi qarori, 30.12.1994 yil. 413-son
4. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 21.04.2008 yildagi O‘RQ-155-son
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi qarori, 24.06.2008 yil. 141-son

BANKLARNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BANK TIZIMI BARQARORLIGI VA XAVFSIZLIGI TA’MINLASH YO‘LLARI

*Xoshimov Elmurod Abdusattorovich
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya
akademiyasi rektori, i.f.d., dotsent*

*Atajanov Odiljon Tillavoldiyevich
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya
akademiyasi magistranti*

Zamonaviy davrda banklarni raqamlashtirish bilan moliyaviy holat chuqur o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bu holatda banklar zamonaviya bank texnologiyalaridan foydalanish imkoniyati oshirish va mijozlar tajribasini oshirish uchun texnologik yutuqlarni o‘z ichiga olgan an’anaviy bank modellaridan voz kechishni anglatadi. Banklarni raqamlashtirish ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, banklarning faoliyati va mijozlari bilan o‘zaro munosabatini tubdan o‘zgartiruvchi raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarning keng doirasini o‘z ichiga oladi.

Raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligi va xavfsizligini ta’minlash moliya institutlari va nazorat qiluvchi organlar uchun hal qilishi lozim bo‘lgan va rivojlanib borayotgan muammodir. Bank sektorini raqamlashtirish samaradorlik, innovatsiyalar va mijozlar tajribasini yaxshilash uchun ko‘plab imkoniyatlarni keltirib chiqaradi, ammo u yangi xavf va zaifliklarni ham keltirib chiqaradi.³¹

Banklarni raqamlashtirishning asosiy komponentlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Onlayn banking va mobil ilovalar. Onlayn banking va mobil ilovalarning paydo bo‘lishi mijozlarga turli xil bank operatsiyalarini uydan turib yoki yo‘lda amalga oshirish imkonini berdi. Ushbu platformalar real vaqt rejimida hisob ma’lumotlariga, pul o‘tkazmalariga va to‘lovlarga kirishni ta’minlaydi, qulaylikni oshiradi va jismoniy filiallarga bo‘lgan ishonchni kamaytiradi.

2. Raqamli to‘lovlar va operatsiyalar. Elektron hamyonlar, kontaktsiz kartalar va peer-to-peer to‘lov platformalarini o‘z ichiga olgan raqamli to‘lov tizimlarining o‘sishi odamlarning tranzaksiyalarni amalga oshirish usullarini o‘zgartirdi. Naqd pulsiz iqtisodiyotga o‘tish nafaqat moliyaviy operatsiyalarni soddalashtiradi, balki xavfsizlik

³¹ Мамадияров, З. (2023). Банк хизматларини масофадан кўрсатиш ва рақамлаштиришнинг долзарб жиҳатлари. *Iqtisodiyot va ta’lim*, 24(1), 115-122.

va shaffoflikni oshiradi.³²

3. Blokcheyn va kriptovalyutalar. Blokcheyn texnologiyasining integratsiyasi banklarga tranzaktsiyalarining xavfsizligi va samaradorligini oshirish imkonini berdi. Bundan tashqari, Bitcoin va Ethereum kabi kriptovalyutalarning paydo bo‘lishi markazlashmagan va chegarasiz moliyaviy tizimlar uchun yangi imkoniyatlarni keltirib chiqaradi, bu valyuta va tranzaktsiyalar haqidagi an’anaviy tushunchalarga qarshi turadi.³³

4. Sun’iy intellekt (AI) va Machine Learning (ML). Banklar katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, naqshlarni aniqlash va ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun AI va ML algoritmlaridan tobora ko‘proq foydalanmoqda. Bunga chatbotlar, firibgarlikni aniqlash, kredit reytingi va risklarni boshqarish orqali shaxsiylashtirilgan mijozlarga xizmat ko‘rsatish kiradi, shu bilan operatsion jarayonlarni optimallashtiradi va umumiy xizmat sifatini yaxshilaydi.

5. Bulutli hisoblash. Bulutli hisoblash ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash va ulardan foydalanish imkoniyatini inqilob qildi. Banklar masshtablilikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va hamkorlikni yaxshilash uchun bulutga asoslangan yechimlardan foydalanmoqda. Ushbu siljish rivojlanayotgan bozor talablariga moslashishda ko‘proq moslashuvchanlik va chaqqonlik imkonini beradi. Banklarni raqamlashtirish quyidagi 1-jadvaldagi afzalliklarga olib keladi.

1-jadval

Banklarni raqamlashtirishning afzalliklari³⁴

№	Afzallik	Izoh
1.	Samaradorlikning oshishi va xarajatlarni kamaytirish	Jarayonlarni avtomatlashtirish va qo‘lda bajariladigan vazifalarni bartaraf etish samaradorlikni oshirish va xarajatlarni tejash imkonini beradi. Raqamli platformalar jismoniy infratuzilma va hujjatlarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytiradi, bu esa banklarga resurslarni innovatsiyalar va mijozlar tajribasini yaxshilashga yo‘naltirish imkonini beradi.
2.	Moliyaviy inklyuziya	Raqamlashtirish avvaldan kam xizmat ko‘rsatmagan aholiga xizmatlar ko‘rsatish orqali moliyaviy inklyuzivlikni osonlashtiradi. Mobil banking va raqamli hamyonlar chekka hududlardagi jismoniy shaxslarga bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini beradi, bu esa bank bilan bog‘liq va banksiz o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etadi.
3.	Mijozlar tajribasini yaxshilash	Banklarni raqamlashtirish mijozlarga qaratilgan yechimlarga ustunlik beradi. Kengaytirilgan foydalanuvchi interfeyslari, shaxsiylashtirilgan xizmatlar va 24/7 foydalanish imkoniyati yanada ijobiy va jozibador mijozlar tajribasiga yordam beradi.

Shu bilan birga banklarni raqamlashtirish bir qancha afzalliklardan tashqari ayrim muammolar va qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Birinchidan, kiberxavfsizlik masalasi. Ya’ni banklar raqamlashtirishni qo‘llagan sari kibertahdidlar xavfi ortadi. Kiberxavfsizlik bo‘yicha mustahkam choralarni ta’minlash nozik moliyaviy ma’lumot-

³² Mamadiyarov, Z. (2020). Prospects for the development of remote banking services in the context of Bank Transformation. *Applied Sciences*.

³³ Хошимов Э.А. Рақамли иқтисодиёт шароитида криптовалюталарни тартибга солиш масалалари. Молия ва банк иши электрон илмий журналі. III сон. май-июнь, 2020.

³⁴ Muallif tomonidan tuzildi.

iqtisodiy yo‘qotishlarni oxirgi o‘n yillik ko‘rsatkichlarga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, 2010 yilda 244,1 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lib, 2020 yilda bu ko‘rsatkich 184,6 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan holda 2010 yilga nisbatan 24,3 foizga kamayganligidan dalolat bermoqda. Biroq, o‘tgan davrning eng yirik tabiiy ofat talofatlari 2011 yilda 454,7 mlrd. AQSh dollarini, 2017 yilda 352,2 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan.

Xususan, iqlim o‘zgarishi natijasida yuzaga kelayotgan tabiiy ofatlar va texnogen hodislar xo‘jalik yurituvchi subyektlarning iqtisodiy faoliyatiga hamda mamlakatlar aholisining mol-mulkiga, qolaversa agrosanoat majmui korxonalarini faoliyatini izdan chiqishiga va moliyaviy tanazuliga ham sabab bo‘lmoqda.

Jahon mamlakatlarida iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq sodir bo‘lgan tabiiy ofatlar birgina 2021 yilda 105 mlrd. AQSh dollari miqdorida global darajada sug‘urta kompaniyalariga zarar keltirdi. Iqlim o‘zgarishi natijasida tabiiy ofatlar global darajada urbanizatsiya darajasiga ta‘sir etishi bilan birga YaIM ni o‘shishiga ham ta‘sir qiladi.

Ekstremal ob-havo hodisalari, jumladan, oxirgi yillarda yirik chang bo‘ronlari, qishning qattiq kelishi va muzlashi, suv toshqinlari, kuchli momaqaldiroqlar, issiqlikni me‘yoridan ortishi oxirgi yillarda ko‘p kuzatilmoqda. Dunyoda iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq tabiiy ofatlar va texnogen hodisalarga quyidagilar kiradi, ya‘ni: inson tomonidan sodir etilgan talofatlar; ob-havo bilan bog‘liq xavf-xatarlar; zilzilar yoki sunamilar; surunkali yog‘ingarchiliklar; suv toshqinlari; epidemiyalarning avj olishi; zararkunandalarning mamlakatlar bo‘ylab tarqalishi va boshqalar.

Jahon miqyosida global iqlim o‘zgarishi bilan sodir bo‘layotgan tabiiy xavf-xatarlar holatini ko‘radigan bo‘lsak, 2020 yilda qattiq konvektiv bo‘ronlar 36,3 mlrd. AQSh dollari miqdorida zarar keltirgan bo‘lsa, 2016 yilga nisbatan 2 martaga ortgan tashkil etgan holda 5 yil mobaynida ko‘rilgan zarar miqdori 116,0 mlrd. AQSh dollariga teng bo‘lgan. Suv toshqinlaridan ko‘rilgan zarar 2016 yilda 9,7 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2020 yilga kelib, 6,1 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan va 5 yilda jami 23,0 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan.

Dunyo bo‘ylab tabiiy ofatlar natijasida yetkazilgan zararlarni qoplash maqsadida sug‘urta kompaniyalari tomonidan to‘langan sug‘urta tovonlarining eng yuqori darajasi 2010 yilda 54,52 mlrd. AQSh dollarini, 2016 yilda 147,8 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan holda 2010 yilga nisbatan 2,7 martaga ortgan, 2020 yilga kelib 75,82 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan holda 2016 yilga nisbatan deyarli 2 martaga kamaygan.

Agar iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq hodisalar va uning talofatlari hamda ushbu zararlarni qoplash maqsadida to‘lab berilgan sug‘urta tovonlari bo‘yicha holatga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ob-havo bilan bog‘liq xavflar natijasida keltirilgan zararlilik darajasini sug‘urtaviy qoplanishining eng yuqori nuqtasi 2017 yilda 152,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2021 yil holatiga ko‘ra ushbu ko‘rsatkich 101,1 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan. Shuningdek, iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq hodisalar natijasida sug‘urta zararlari hajmi ham ortib borgan.

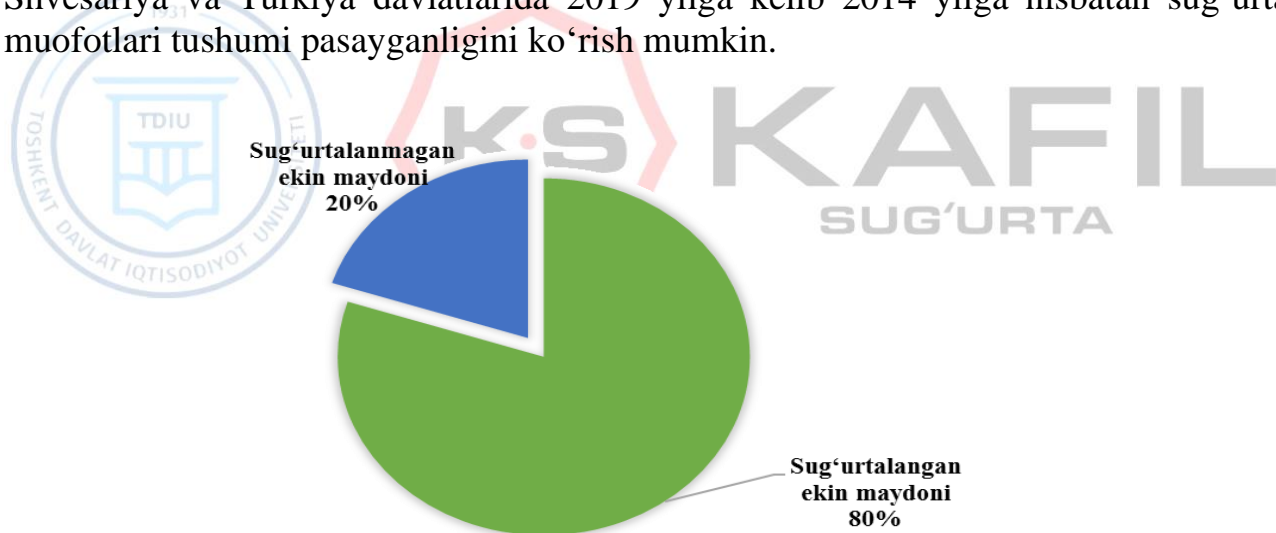
Iqtisodiyot sohasining barqaror rivojlanishini ta‘minlash, shuningdek, agrosanoat majmui korxonalarini faoliyatining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda aholining hayoti, sog‘ligi va mol-mulkini muhofaza qilishda sug‘urtalashning

ahamiyati yuqori. Sug‘urta faoliyati o‘ziga xos uzoq tarixiy ahamiyatga ega. Shu jihatdan, sug‘urtalash faoliyatini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish, xalqaro sug‘urta bozorida erishilayotgan yutuqlarni keng tadqiq qilish dolzarb masalalardan biridir.

Hozirgi vaqtda sug‘urta bozori rivojlangan mamlakatlardan xususan, AQSh, Kanada, Avstraliya, Yevropa, Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy, Hindiston, Rossiya, Ukraina va Qozog‘iston davlatlari ham o‘ziga xos tajribaga ega. Keyingi yillarda mazkur davlatlarda sug‘urta bozorini rivojlantirish hamda agrar sohani sug‘urtalash borasida olib borilayotgan islohotlar agrosug‘urta faoliyatiga ishonchni ortishiga xizmat qilmoqda.

Sug‘urta bozori rivojlangan va eng yuqori ko‘rsatkichga ega Amerika Qo‘shma Shtatlarida 2006 yilda 4529 sug‘urta kompaniyasi faoliyat yuritgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich 2018 yil yakuniy holatiga ko‘ra 149 taga pasayganligini ko‘rish mumkin. 2018 yil ko‘plab rivojlangan davlatlar sug‘urta bozorida sug‘urta kompaniyalari soni jihatdan kamayib borgan.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, aynan sug‘urta bozorida shiddatli raqobat muhitining shakllanganligi natijasida raqobatbardosh kompaniyalar o‘z faoliyatini davom ettirib kelmoqda. Jahon sug‘urta bozorida faoliyat olib borgan sug‘urta kompaniyalarini yalpi sug‘urta mukofotlari tushumini tahliliy jihatdan qaraydigan bo‘lsak, Finlandiya, Shvesariya va Turkiya davlatlarida 2019 yilga kelib 2014 yilga nisbatan sug‘urta muofotlari tushumi pasayganligini ko‘rish mumkin.

2-rasm. AQSh da qishloq xo‘jaligi ekinlarini sug‘urtalash holati, foizda (2020 yil holati)³⁶

AQSh da aynan agrar sektorni sug‘urtalash borasida hukumat tashabbusi bilan 600 ga yaqin sug‘urta dasturlari qabul qilingan. Qabul qilingan dasturlar asosida sug‘urta himoyasiga 85 turdan ortiq qishloq xo‘jaligi ekinlarini qamrab olingan bo‘lib, unga ko‘ra qishloq xo‘jaligi ekinlarini va ko‘riladigan daromadni sug‘urtalash bo‘yicha asosiy davlat dasturlari sifatida «Tabiiy ofatlardan himoya qilish dasturi» (Catastrophic Risk Protection, CRP), «Hosilni sug‘urtalashning multirisk dasturi» (Multiple Peril Crop Insurance, MPC), «Guruh reja Dasturi» (Group Risk Plan, GRP), «Daromadni himoyalash Dasturi» lari amalda qo‘llanilmoqda. Qishloq xo‘jaligini sug‘urtalash

³⁶ AQSh qishloq xo‘jaligi departamenti (USDA) Xatarlarni boshqarish agentligi (RMA) <https://www.rma.usda.gov>.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4412-sonli qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 29 dekabr, 2020 yil. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy sayti: <http://www.press-service.uz>.
4. Buyuk Britaniyaning “New Frontier” tashkiloti ma’lumotlari asosida keltirilgan. <https://economictimes.indiatimes.com>.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.01.2019 yildagi PF-5635-son «Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risidagi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4168749>
6. Shennayev X. “O‘zbekiston sug‘urta bozori”. Oliy o‘quv yurtlarining “Sug‘urta ishi” mutaxassisligi bo‘yicha magistratura talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. TMI. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2013.

TIJORAT BANKLARIDA CHAKANA BANK MAHSULOTLARINI SOTISHNING NAZARIY ASOSLARI

*Yunusova Shaxlo Raximjanovna
TDIU tayanch doktoranti*

Chakana bank mahsulotlari tijorat banklari faoliyatida alohida mijozlarga moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda asosiy o‘rin tutadi. Ushbu mahsulotlarga jamg‘arma hisobvaraqlari, kredit kartalari, ipoteka kreditlari, avtokreditlar, shaxsiy kreditlar va boshqalar kiradi. Chakana bank mahsulotlarini samarali joriy etish turli nazariy va uslubiy jihatlarni sinchiklab tahlil qilish va hisobga olishni talab qiladi [1]. Chakana bank xizmatlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri yakuniy iste‘molchilarga banklar tomonidan taqdim etiladigan barcha moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni qamrab oladi. Ushbu faoliyatning asosi mijozlarning pul mablag‘larini saqlash, o‘tkazish, investitsiya qilish va qarz olish ehtiyojlarini qondirish uchun moliyaviy resurslar va vositalardan foydalanishni ta’minlashdir [2]. Ushbu adabiyotlar sharhida tijorat banklarida chakana bank mahsulotlarini muvaffaqiyatli joriy etishning asosi bo‘lgan asosiy nazariy va uslubiy tamoyillarni ko‘rib chiqamiz.

Chakana bank mahsulotlarini ishlab chiqish va joriy etish jarayoni bozor va mijozlar ehtiyojlarini chuqur o‘rganishdan boshlanadi. Bank bozorda qanday mahsulotlarga talab borligini va ular tomonidan qanday ehtiyojlar qondirilishini tushunishi kerak. Bunga raqobatchilarni tahlil qilish, moliyaviy xizmatlar sohasidagi tendentsiyalarni o‘rganish va mahsulotlar mo‘ljallangan mijozlar segmentlarini aniqlash kiradi [3].

Chakana bank mahsulotlarining asosi ularning dizayni hisoblanadi. Bu mahsulotning asosiy xususiyatlarini, masalan, foiz stavkalari, muddatlar, limitlar, shuningdek, sug‘urta kabi qo‘shimcha shartlarni belgilashni o‘z ichiga oladi. Mahsulotlar mijozlarning ehtiyojlarini, shuningdek, raqobat muhitini hisobga olgan

ташкilotлари ҳам ушбу Низом асосида, ишлаб чиқилган ички меъёрий ҳужжати орқали тартибга соладилар. Ишлаб чиқилган низомга мувофиқ, суғурта ташкilotи фаолияти бўйича хизматлар таннархига қуйидаги харажатлар қўшимча равишда қўшилиши лозим:

- суғурталаш (биргаликда суғурталаш) шартномалари бўйича тўланган суғурта қопламалари суммаси;

- суғурта ҳодисаси бўйича зарарларни бартараф этиш ва суғурта қопламасини тўлаш билан боғлиқ харажатлар;

- бахтсиз ҳодисалар, суғурталанган мулкнинг шикастланиши ёки зарарланишини олдини олиш билан боғлиқ чора-тадбирларни молиялаштириш захирасига қилинадиган ажратмалар;

- қайта суғурталаш операциялари бўйича ҳисобланган коммиссион мукофотлар ва танъемалар ва бошқалар.

Мазкур Низомга асосан суғурта ташкilotи фаолияти бўйича хизматларни сотишдан тушган соф тушуми қуйидаги тартибда аниқланади:

- суғурталаш ва биргаликда суғурталаш бўйича келиб тушган мукофотларнинг умумий ҳажмидан қайта суғуртага берилган шартномалар бўйича мукофотлар чегирилган ҳолда;

- плюс қайта суғуртага қабул қилинган суғурта шартномалари бўйича келиб тушган мукофотлар;

- плюс/минус қайта суғурталовчининг улуши чегирилган ҳолдаги ишлаб топилмаган мукофотлар захирасининг ўзгариш натижаси;

- плюс/минус қайта суғурталовчининг улуши чегирилган ҳолдаги хабар қилинган, лекин бартараф этилмаган зарарлар захирасининг ўзгариш натижаси;

- плюс/минус қайта суғурталовчининг улуши чегирилган ҳолдаги содир бўлган, лекин хабар қилинмаган зарарлар захирасининг ўзгариш натижаси;

- плюс/минус қайта суғурталовчининг улуши чегирилган ҳолдаги ҳаёт суғуртаси бўйича захиранинг ўзгариш натижаси;

- плюс/минус қайта суғурталовчининг улуши чегирилган ҳолдаги бошқа техник захираларнинг ўзгариш натижаси;

- плюс суғурта агенти, брокери, воситачиси хизматларини кўрсатганлик учун коммиссион ва бошқа ҳисобланган мукофотлар;

- бевосита суғурта хизматларини кўрсатишдан олинган бошқа даромадлар ва бошқалар.

Шундай қилиб, юқорида келтирилган фикр-мулоҳазалар суғурта ташкilotларида фаолияти бўйича молиявий натижаларини тўғри шакллантириш ҳамда бухгалтерия ҳисобида ўз вақтида расмийлаштириши, шунингдек, фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромадлар тўғрисидаги ҳисоботини тузишлари мумкин.

хос хусусиятлари тўғрисидаги Низом. (ЎЗР Адлия вазирлигида 18.10.2005 йилда 1882-сон билан давлат рўйхатидан ўтган).

мамлакатларда қўлланилган. Замонавий маънода, бу ҳақида йигирманчи асрда анъанавий суғуртага алтернатива сифатида гапира бошладилар. Бугунги маънода биринчи ҳалол суғурта компаниялари 1979 йилда Бирлашган Араб Амирликлари ва Суданда ташкил этилган. Кейинчалик, ушбу компаниялар Малайзия ва Саудия Арабистонида ташкил этилган. Бугунги кунда мусулмон бўлмаган мамлакатларда ҳалол суғурта ёки такафул суғуртаси бу амалга оширилади.

Такафул компаниялари учун энг муҳим талаблардан бири ширкат маслаҳат кенгашининг компаниянинг мутахассисларидан иборат бўлишидир. Агар бундай қўмита бўлмаса, компанияни такафул компанияси деб аташ мумкин эмас. Ушбу кенгаш аъзолари ислом илмлари бўйича мутахассислардир. Компания томонидан тузилган барча шартномалар, тайёрланган сиёсатлар, суғурта қилинган мол-мулк ушбу кенгаш томонидан ҳар доим текширилади ва Исломга тегишли бўлмаган ҳар қандай муаммолар ҳақида хабар берилади.

Такафул суғурта тизимида иштирокчилар томонидан тўланадиган пуллар бир жойда тўпланади ва зарар учун тўловлар ушбу жамғармадан амалга оширилади. Ушбу тежамкорлик Шариат маслаҳат кенгаши томонидан тасдиқланган инвестиция соҳаларида қўлланилади ва фойда ушбу пулга ўтказилади.

Жамғарма бошқаруви одатда тижорат ташкилотига топширилади. Бунда бошқарувчи ташкилот жамғармага эгалик қилмайди, балки жамғарма фаолиятини вакил сифатида бошқаради ва ўзининг хизматлари эвазига жамғармадан ҳақ олиш ҳуқуқига эга бўлади. Бунда, бошқарувчи ташкилот ва жамғарма аъзолари ўртасида манфаатлар қарама-қаршилиги юзага келмайди, чунки жамғарма ҳисобидан зарарларни тўламасликдан бошқарувчи ташкилот ҳеч қанақасига манфаатдор бўлмайди. Шу ўринда бир нарсани таъкидлаш лозим: жамғарманинг товон тўловидан ортган қисми жамғарма ва унинг аъзолари ихтиёрида қолдирилади, яъни бошқарувчи ташкилот тасарруфига ўтказилмайди.

Баъзида кўрилган зарар тахмин қилинган кўрсаткичлардан юқори бўлиб қолиши ва шу сабабли жамғарилган бадаллар зарарларни қоплашга етмай қолиши мумкин. Шундай пайтларда товон тўлови учун керак бўлган маблағ жамғарманинг бошқарувчи ташкилотидан қарз ёки бошқа ўзаро суғурта жамиятларидан (аввалроқ тузилган келишув асосида) ёрдам сифатида олинади.

Илмий ибора билан бошқача қилиб айтганда, таъмин жамоавий режа бўлиб таъкиди йўқ ўринга таъкидни қўйишдир. Бунда хатарлар жамланиб уларни бири-бирига ейштириш чегаралаш қонунларига мутобиқ ҳолда бўлади.

Хайрия суғуртаси: Бунинг тимсоли закот, садақотлар, яқинларга нафақа бериш, дияларни тўлаш, васиятлар, вақфлар, каффаротлар ва назрлар каби низомларда кўринади.

Бунинг мақсади фақирларни фақирликдан чиқаришдир. Мусибатга учраган кишини эҳтиёжини қондириш билан хайрия суғуртаси ўз ишини яқунлайди. Лекин ўзаро ёрдам ёки тижорий суғурталарда эса ҳалокатга учраган бойликни аввалги савиясига кўтариш мақсади олдинга қўйилади.

Хайрия суғуртаси деган сўзни суғурта таърифи орасига қўшиш аслида тўғри эмас. Чунки, бунда аъзолик бадали, иштирокчилар шартномаси яъни таъмин

аудитни ўтказишнинг оқилона баҳосида унинг юқори ишончилигини (қабул қилинган кам аудиторлик рискинни) таъминлаш ҳисобланади.

300-сонли «Аудитни режалаштириш» АХСга кўра, аудитор аудитнинг кўлами, вақти ва йўналишини белгиловчи умумий аудит стратегиясини белгилаши ҳамда тасдиқлаш даражасида аудиторлик тартибларининг тавсифини ўз ичига олган аудит режасини ишлаб чиқиши ва уни ҳужжатлаштириши лозим.

Аудитнинг умумий режасини ишлаб чиқишда аудит гуруҳ раҳбари ва гуруҳ аъзоларининг ишлари доирасини белгиловчи вазифа параметрлари аниқланади, аудитнинг вақти, ташкилот бошқаруви ва эгасининг вакиллари билан ахборот ўзаро таъсирининг муомалаларини белгилайди, муҳим омилларни ўрганади ва вазифа учун тайёргарлик фаолиятини амалга оширади, вазифани бажариш учун зарур ресурсларнинг табиати, вақти ва миқдорини белгилайди, шу жумладан:

аудиторлик гуруҳи аъзолари танланади ва улар орасида ўз иш тажрибасидан келиб чиққан ҳолда мажбуриятлар тақсимланади;

моддий жавобгарлик ҳавфи юқори бўлган жойларни текшириш учун кўпроқ вақт ажратиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда, вазифани бажаришга вақт ажратиш учун бюджет яратилади.

Умумий аудит стратегиясини ҳужжатлаштириш борасида эса 300-сон «Аудитни режалаштириш» номли АХС аудитор учун аудитнинг кўлами, вақти ва услуби бўйича асосий қарорларни ҳужжатлаштириш лозимлиги тушунтирилади.

Суғурта корхоналарда аудитнинг халқаро стандартлари бўйича: молиявий ҳисоботларни текширишда аудиторга қўйиладиган умумий талаблар 200-сонли «Муस्ताқил аудиторнинг халқаро стандартларга мувофиқ умумий вазифалари ва аудиторлик текширувини ўтказиш» номли АХС;

аудиторлик топшириғининг шартлари эса, 210-сонли «Аудиторлик шартларини мувофиқлаштириш» номли АХС;

мижоз билан алоқаларни ўрнатиш ва сақлаб қолиш мумкин бўлган шарт-шароитлар таҳлили 300-сонли «Аудитни режалаштириш» номли АХС;

аудиторлик натижаларини расмийлаштириш эса, 700-сонли «Молиявий ҳисоботлар бўйича аудиторлик хулосаси» номли АХСга мувофиқ амалга оширилади;

Халқаро аудит стандартига мувофиқ аудит режаси аудитнинг умумий стратегияга нисбатан батафсилроқ таърифланади, умумий режада аудиторлар гуруҳи аъзолари томонидан бажариладиган аудит иш тартибларининг характери, вақти ва доираси кўрсатилади.

Суғурта ташкилотларда аудит жараёни аудитнинг халқаро стандартлари ва ушбу жараёнлар билан боғлиқ бир қатор параллель босқичларни кўзда тутади. Бу босқичларни амалга ошириш давомида хўжалик юритувчи субъектлар аудит гуруҳи ҳужжатлаштиришга тааллуқли ва ҳал қилиниши лозим бўлган асосий вазифаларни кўриб чиқади. Хўжалик юритувчи субъектларни аудит қилиш жараёнининг бошланғич босқичи ушбу корхона молиявий ҳисобот кўрсаткичларидан келиб чиққан ҳолда, аудитнинг халқаро стандартлари асосида аудит

келишини тасдиқловчи сертификатни қўлга киритди. Бундан ташқари суғурта бозорининг энг йирик иштирокчиси “Ўзагросуғурта” ДАСК ва бошқа суғурта ташкилотлари ҳам бирин кетин сифатни бошқариш тизими халқаро стандартларини тасдиқловчи сертификат олишмоқда.

“Сифатни бошқариш тизими халқаро стандартларини тасдиқловчи сертификатни Ўзбекистонда Швейцариянинг “SGS Tashkent ltd” ташкилоти ва Чехиянинг “CERT International” ташкилотлари тақдим этишмоқда”[2]. Сифатни бошқариш тизими, замонавий тилда айтганда, сифат менежменти, ўзида бошқарувнинг меъёрий услубларини акс эттирувчи стандартларга асосланади. Унинг таъсири, ҳуқуқий кучга эга бўлган, меъёрий ҳужжатлар кўринишида шаклланадиган меъёр ва қоидаларни ўрнатиш йўли билан амалга оширилади.

Стандарт – маҳсулот сифатига қўйиладиган асосий талабларни ўзида акс эттирувчи техник-меъёрий ҳужжатдир. Сифатни бошқаришда техник шартлар қисман рол ўйнайди. Техник шартлар – бу давлат стандартларига қўшимча тарзда белгиланадиган, агар улар мавжуд бўлмаган тақдирда маҳсулот сифат кўрсаткичларига мустақил талаб қўя оладиган техник меъёрий ҳужжатдир.

Стандартлар маҳсулотнинг барча ҳаётийлик цикли босқичларида унинг сифатини оширишни режалаштириш тартиби ва услубларини белгилайди, сифатни назорат қилиш ва баҳолаш услублари ва воситаларга талабни белгилайди. Маҳсулот сифатини бошқариш давлат, халқаро, тармоқ ва корхона стандартлари асосида амалга оширилади.

Таклиф даражасининг талаб даражасидан ортиб кетиши, харидорлар учун рақобат курашининг олиб борилиши суғурталовчи ишлаб чиқараётган маҳсулотни баҳолай олиш имконини берувчи объектив кўрсаткичларни ишлаб чиқишни зарурият қилиб қўяди. Бунда шартнома амал қиладиган барча муддатларда суғурта маҳсулотларнинг сифат даражаси барқарор, муқаррар бўлиши керак. Суғурта компаниясида халқаро стандартларга мувофиқ келувчи сифат тизимининг мавжуд бўлиши барқарорлик кафолати бўлиб хизмат қилади.

“Халқаро стандарт ташкилоти (International Standart Organization - ISO) маҳсулотлар ёки хизматлар сифатини бошқариш бўйича стандартлар ишлаб чиқади. Халқаро стандарт ташкилоти 1946 йилда БМТ қоши даги стандартларни мувофиқлаштириш бўйича қўмита йиғилишида дунё миқёсида халқаро товарлар алмашилиш ва ўзаро ёрдамни енгиллаштириш; интеллектуал, илмий, техник, иқтисодий фаолият муҳитида ҳамкорлик қилишни кенгайтириш мақсадида ташкил қилинди”[3].

Халқаро стандарт ташкилоти (International Standart Organization - ISO)нинг фаолият тури халқаро стандартларни ишлаб чиқиш ҳисобланади. ISO стандартлари қўллаш учун жуда қулай ҳисобланади. Миллий стандартлаштиришда улардан фойдаланиш сотув бозорини, экспортни кенгайтириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар рақобатбардошлигини оширишни қўллаб-қувватлаш имконини беради.

Стандартлаш бўйича халқаро ташкилот маҳсулотлар ва хизматларга қўйиладиган талабларни белгилайди ва ISO стандартларида 9000 сериясини

услуги таклифларни ишлаб чиқади. Бу хизмат тури фақатгина Бош директорга бўйсунди.

Суғурта компанияси раҳбарияти бу хизмат орқали, нафақат маҳсулот сифатининг халқаро стандартларга жавоб беришини назорат қилиб боради, балки маҳсулот сифатини доимий равишда такомиллаштириб бориш имкониятига ҳам эга бўлади.

Суғурта компанияси раҳбари компанияда ташкил этилган сифатни бошқариш тизими орқин истеъмолчилар эҳтиёжини ва уларнинг маҳсулот сифатига қўядиган талабини ўрганеди.

Маҳсулот сифаташнг аниқ стандартларга жавоб бермаслиги, бевосита уни ишлаб чиқиш жараёни аниқланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Суғурталовчи раҳбарлари маҳсулот сифатининг стандартдан четга чиқишини эмас, балки уни олдиндан аниқлашга ва бартараф этишга алоҳида эътибор қаратиши керак. Барча ходимлар, сифат бўйича ишларга жалб этилади. Бунинг учун ишчиларни рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар белгилаб олинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисга мурожаатномаси. 2020 йил 25 январь.
2. Опыт внедрения системы менеджмента качества на базе международного стандарта ISO 9001:2000 в компании. Халқаро Ҳамкорлик Маркази//Менежмент сегодня, №1, 2014.
3. ISO в Узбекистане. Перспективы и проблемы внедрения. "Отечественный рынок сертификации ISO". КОММЕРСАНТ.UZ
4. <http://www.iso.uz/>

КОРХОНАЛАРДА ИННОВАЦИОН МУҲИТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОРҚАЛИ УЛАРНИНГ ИНВЕСТИЦИОН ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

*Бобобеков Эргаш
ТДИУ мустақил изланувчиси*

Ҳозирги кунда дунёнинг аксарият ривожланган давлатлари ўзларини белгилаб қўйган инновацион билимга асосланган иқтисодиётга ўтиш вазифаси ва унда илмий-техникавий фаолият натижаларини яратиш, узатиш ва улардан фойдаланиш барқарорликнинг асосий шартлари ҳисобланади.

Мутахассисларнинг таъкидлашича жаҳон ва миллий иқтисодиётнинг барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда иқтисодиётни инновацион ривожлантириш устувор аҳамият касб этмоқда. Ривожланган мамлакатлар ялпи ички маҳсулотининг 70-90 фоизи айнан инновация фаолиятини ривожлантириш ҳисобига яратилмоқда⁴⁶. Чунки дунё бозорида юқори технологиялар асосида

⁴⁶<https://theworldonly.org>

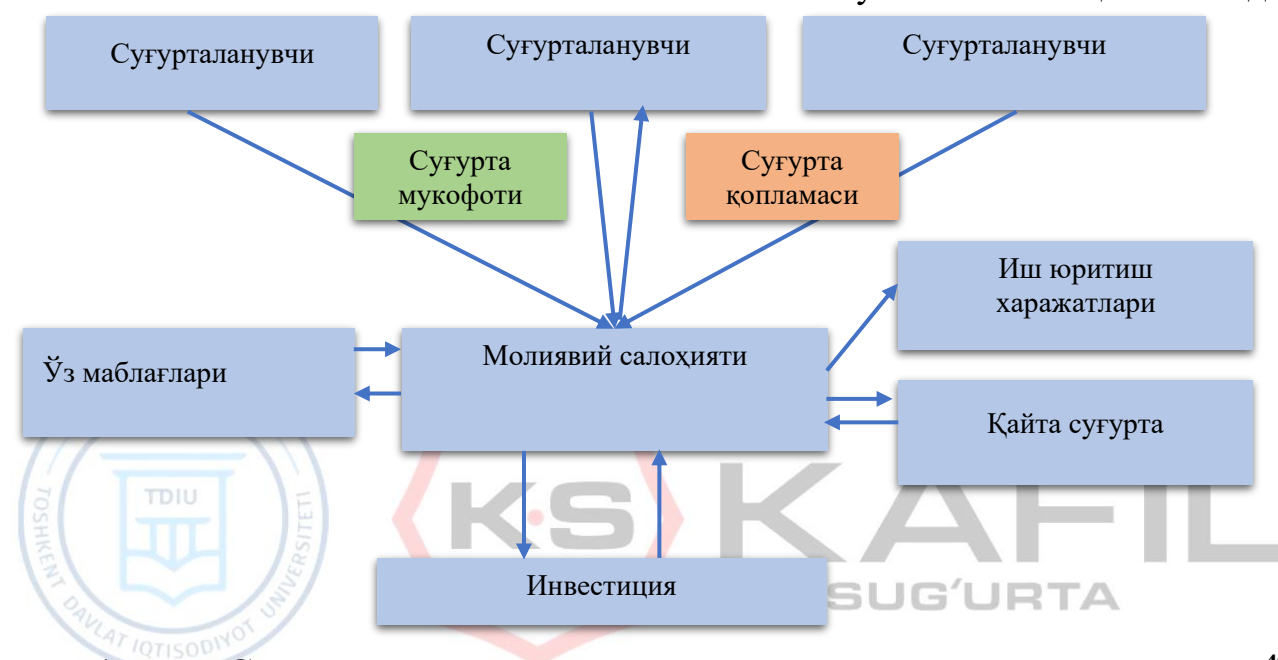
ихтисослашган;

✓ Суғурта ҳимоясини тақдим этиш мақсадида ўзига хос хусусиятга эга бўлган махсус пул жамғармалари шаклланади, унинг асосида рисклар трансфери ётади;

✓ Суғурта ташкилотининг молиявий ҳолати техник суғурта рисклари ва инвестиция рискининг таъсирига берилувчи кўплаб омилларга боғлиқ.

Куйида суғурта ташкилоти молиявий ресурсларининг шаклланиши жараёни келтирилган (1-расмга қаранг).

Суғурта ташкилотини таъсис этиш жараёнида ўз маблағлари шаклланишининг асосий ва ягона молиявий манбаси устав капитал ҳисобланади.

1-расм. Суғурта ташкилоти молиявий ресурсларининг шаклланиши⁴⁹

Суғурталовчи ваколатли давлат органи томонидан ўрнатилган тартибда маълум миқдордаги ўз маблағларига эга бўлиши лозим. Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни 12-моддасида суғурталовчиларнинг устав фондига муайян талаблар белгиланган. Бунга қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин: “Суғурталовчилар устав фондининг энг кам миқдори Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. Суғурталовчи устав фондининг камида 90 фоизи муассисларнинг (иштирокчиларнинг) пул маблағларидан шакллантирилади. Суғурталовчининг устав фондини шакллантириш учун кредитга, гаровга олинган маблағлардан ва бошқа жалб қилинган маблағлардан фойдаланишга йўл қўйилмайди. Суғурталовчининг устав фонди лицензия олинadиган пайтга қадар суғурталовчининг муассислари томонидан тўланган бўлиши керак”.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, суғурталовчи молиявий ресурсларининг катта қисми жалб этилган маблағлар ҳисобидан шаклланади. Суғурталовчи томонидан суғурта хизматларини кўрсатиш эвазига суғурталанувчи тўлайдиган

⁴⁹ Лукарш Г. Теория и практика страхования: учебник. – М.:«Анkil», 2021. – С. 180 – 185

суғурта мукофотларининг салмоқли қисми суғурта захираларида сақланади. Ўз навбатида захирадаги пул маблағлари суғурта ҳодисаси содир бўлиши оқибатида етказилган зарарларни қоплаш учун ишлатилади. Шунингдек, келиб тушган суғурта мукофотларининг муайян қисми суғурталовчининг иш юритиш харажатларини молиялаштиришга сарфланади.

Суғуртага йирик рискларни қабул қилиш, баъзан, суғурталовчиларнинг ўз зиммасига олган мажбуриятларини ўз вақтида бажара олмаслик ҳолатини юзага келтиради. Шу сабабли, суғурта компаниялари тўлов қобилятини меъёрида сақлаш учун қайта суғурта механизмидан фойдаланади. Қайта суғурта суғурталовчи томонидан қабул қилиб олинган рискнинг маълум бир қисмини тегишли қайта суғурталаш шартномаларига асосан ихтисослашган қайта суғурта компаниясига ёки чиқувчи қайта суғурта операцияларини амалга ошириш ҳуқуқига эга суғурта компанияларига узатади.

Суғурталовчининг молиявий ресурслари шаклланишининг муҳим манбаларидан бири бу суғурта компанияси томонидан инвестиция фаолиятини амалга ошириш ҳисобланади. Суғурта компанияларига инвестиция фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи қонун асосида белгиланган. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни 61-моддасида суғурталовчиларнинг махсус ваколатли давлат органи белгилайдиган тартибда ва шартларда инвестиция фаолиятини амалга ошириш мумкинлиги қайд этилган.

Суғурталовчининг инвестиция фаолиятдан олган даромадлари унинг молиявий барқарор фаолият кўрсатишининг асоси ва иқтисодиётнинг пул маблағларига бўлган эҳтиёжини қаноатлантирувчи асосий омиллардан биридир. Суғурталовчининг молиявий ресурслари суғурта шартномаси тузилган пайтдан бошлаб то суғурта қопламаларини тўлаш билан боғлиқ ўз мажбуриятларини бажаришни, шунингдек, инвестиция фаолиятини амалга ошириш, иш юритиш харажатларини молиялаштиришни амалга ошириш учун зарур бўладиган пул даромадлари ва тушумларини ўзида акс эттиради. Суғурта ташкилоти молиявий ресурсларининг ҳажми ва тузилиши суғуртага қабул қилинган рискларнинг ҳажми ва тузилишига мос келиши лозим.

Маълумки, суғурта компаниялари уларга ўз маблағларини қўшиши мумкин бўлган инвестиция лойиҳалар тўплами сармоя бозорининг ривожланиш даражасига боғлиқ. Ҳозирги пайтда суғурталовчиларнинг вақтинчалик бўш турган маблағлари тижорат банклари депозитларига, қимматли қоғозларга жойлаштирилиши, корхона ва кўчмас мулкларга инвестиция қилиниши мумкин. Инвестицион портфел таркиби ва тизимини тартибга солиш одатда киритилган маблағларнинг турлари бўйича минимум ва максимумни белгилаш йўллари орқали амалга оширилади.

услуг. Проведение реинжиниринга бизнес-процессов с определенной периодичностью, например, каждые пять лет, позволит адаптировать страховую организацию к изменяющимся внешним условиям.

Применение реинжиниринга бизнес-процессов в страховой организации достигает следующих целей:

1. Определение основных направлений деятельности страховой организации.
2. Усовершенствование бизнес-структуры страховой организации и обеспечение ее прозрачности.
3. Возможность корректировки экономических результатов на промежуточных этапах, что обеспечивает реализацию стратегических планов.
4. Снижение расходов на ведение страхового бизнеса в страховых организациях.
5. Сокращение случаев невыгодных расходов, которые могут возникнуть на различных этапах бизнес-процессов.

Для дальнейшего совершенствования рынка страховых услуг рекомендуется следовать следующим направлениям:

- Улучшение методов заключения договоров с клиентами с использованием инструментов бизнес-процессов в современном страховании.
- Совершенствование методологической базы, основанной на концептуальных подходах инжиниринга и реинжиниринга, для снижения уровня убыточности в страховых организациях.
- Обеспечение финансовой устойчивости страхового рынка и страховых организаций на основе качественного и количественного анализа диверсификации страхового портфеля и определения уровня концентрации.
- Внедрение телематических систем в страховых продуктах, что позволяет формулировать возможные ценовые параметры страхового случая.

Практическое внедрение научных предложений и практических рекомендаций будет способствовать усовершенствованию страховой системы и механизмов ее осуществления, а также выполнению задач, установленных в Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан на 2017-2021 годы. Таким образом, страховой рынок Узбекистана является относительно молодым и малоразвитым. Государство планирует внедрить обязательное медицинское страхование с 2020-2021 года в Сырдарьинской области, опираясь на опыт Германии. Этот шаг должен улучшить социальную сферу в Узбекистане и приблизить страну к кругу развитых социально ориентированных стран мира.

Список использованной литературы:

1. Корнюшина Р.В. Зарубежный опыт социальной работы. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университета 2004. г. Стр. 30-31.
2. Основные виды страхования в Германии. Сайт: <https://www.settle-in-berlin.com/insurance-in-germany/>

РЕСПУБЛИКА ИҚТИСОДИЁТИДА ТУРИЗМ ЎРНИНИ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

*Жуманова Зилола
Кадрлар малакасини ошириш ва
статистик тадқиқотлар институти
таянч докторанти*

2022 йилга келиб жаҳон иқтисодиётида туризм энг тез ривожланаётган ва халқаро иқтисодиётда барқарор ва рақобатдош соҳалардан бирига айланди. Халқаро туристлар сони деярли 1,5 млрд. кишига етди. Туризм тушумлари 1,7 триллион АҚШ долларини ташкил этди ва бу жаҳон экспортининг 7%идир. Ҳисобкитобларга қараганда жаҳон экспортида туризм тушумлари кимё саноати экспорти, ёқилғи энергетика экспортидан кейин учинчи ўриндаги соҳага айланди.

Бундай улкан салоҳиятга қарамасдан, туризмни ривожлантиришга комплекс ёндашувлар қўлланилмаганлиги боис, юртимиз иқтисодиётида мазкур соҳа муносиб ўрнини топмаган. Масалан, Жаҳон сайёҳлик ва туризм комитетининг 2022 йил маълумотларига кўра, туризм хизматларининг мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотидagi (ЯИМ) тўғридан-тўғри улуши 1%ни, бошқа тармоқларга кўрсатган мультипликатив таъсирларини эътиборга олган ҳолдаги умумий улуши эса 3,2 %ни ташкил этади. Ўзбекистон туризмни ЯИМдаги улуши бўйича эса 179-ўринни эгаллаган.

Умуман туризм ривожланиши бевосита ЯИМ га таъсир этиб, туризм ривожланиши билан иқтисодиётнинг бир неча тармоқлари ривожланади.

Туризм атамаси инглиз тилидаги “tour” таъриф маъносини англатади ва бугунгача унга берилган таърифлар турли туман. Унга дастлабки илмий таъриф 1941 йилда Швеция олимлари W. Hunziker ва K. Kraftлар⁵² томонидан берилган. Уларнинг фикрича, инсонларнинг доимий яшаш жойидан бошқа жойларга даромад олиш ва доимий яшаш мақсадларидан ташқари бошқа сафарларини амалга ошириш туризм деб аталган. Лекин, ушбу таърифда вақт омилини ҳисобга олмаганлиги учун унга нисбатан кўплаб танқидий муносабатларнинг шаклланишига сабаб бўлди. Бунга қарамасдан, умуман олганда Швециялик олимларнинг туризм тадқиқотида ҳиссаси жуда юқори. Масалан, улар туризм соҳасига биринчилардан бўлиб илмий ёндашдилар ва фундаментал илмий тадқиқотлар учун асос яратдилар. Бу ҳолатни кўпчилик (E.Cohen, G.Pearce, R.Sharpley, R.W.Butler в.б.) тан олади.

1970 йилларда эса «туризм» атамасини кенгроқ англаш ва туб моҳиятини тушуниш учун Англия олимлари A.Burkard ва S.Medlikлар⁵³ туризмнинг концептуал ва техник атамаларини таклиф этишди. Бунга кўра туризм концептуал маънода инсонларнинг сафардан асосий мақсадлари дам олиш, саёҳат қилиш, маънавий ва руҳий озуқа олишни ифодалайди, туризм техник маънода эса улар маълум вақтга ўз одатий муҳитини тарк этишларини англатади.

⁵² W.Hunziker and K. Krapf // Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre. // -Zürich: Polygraphischer, 1942.-pp. 45

⁵³ A.Burkhardt and S.Medlik Tourism: Past, Present and Future (2nd edn). Oxford: Butterworth- Heinemann, 1981.

J.Jafari юқоридаги фикрни ривожлантириб қуйидаги таърифни таклиф этади. Унинг фикрига кўра: «Туризм-бу агар инсонларнинг ижтимоий иқтисодий, физиологик эҳтиёжлари одатий муҳит доирасида қондирилмаганда улар ўзларининг одатий муҳитини бирор бир эҳтиёжлари сабаб тарк этишидир⁵⁴». Айрим олимлар (R.Sharpley ва D.J.Telfer) туризмни авваламбор бу ижтимоий фаолиятдир деб ҳисоблайдилар ва у инсонларнинг имконияти ёки хоҳиши бўлмаганда мавжуд бўлмаслигини эътироф этишади⁵⁵.

Юқоридагилардан ташқари адабиётда туризм ва турист атамалари синоним сифатида ишлатилади. Бу фикрга, биз қўшила олмаймиз. Рус олими А.Ю.Александрованинг таъкидлашича, турист бу шундай ташриф буюрувчи, ўзининг сафарини одатий муҳитдан ташқарига амалга ошириб, бунда сафарнинг давомийлиги ҳар қандай мақсад бўлишига қарамасдан 12 ойдан ошмаслиги ва сафар давомида молиявий даромад олинмаслиги керак⁵⁶.

Республикада ҳам туризмни тадқиқотлари олиб борилган ва борилмоқда (И.С.Тухлиев, Ф.Қ.Комилова, С.С.Рўзиев, М.Ж.Темирхонова, Ш.Р.Файзиева, Б.С.Сафаров, Н.Н.Сафарова, Е.Гольшова, А.Саидов, Т.Ташмурадов в.б.) [34;42;43;41;28-29;27]. Ўзбекистонлик тадқиқотчиларни туризмга берган таърифларида ҳам яқдиллик йўқ. А.Ф.Саидовни фикрича: «Туризм одамлар эҳтиёжини қондириш учун турли хил товарлар ва хизмат турларидан фойдаланиладиган ўзига хос иқтисодий соҳадир⁵⁷». Айрим иқтисодчилар туризмни турли сегментларга бўлиб ва ҳар бир сегментга таъриф беришга ҳаракат қилишган. Масалан, Т.Ташмурадов халқаро туризмга қуйидагича таъриф берган: «халқаро туризм – бу даромади бўйича жаҳон иқтисодиётининг иккинчи соҳаси бўлиб, валюта тушумларини таъминловчи, аҳолини иш билан банд қилувчи, уларни реал даромадларини кўпайтирувчи тармоқдир⁵⁸». Ушбу таърифта биз тўла қўшила олмаймиз. Таърифни иккинчи қисмида халқаро туризм аҳолини иш билан банд қилувчи, уларни реал даромадлари кўпайтирувчи тармоқдир деб ёзилган. Уларни деганда аҳоли сони назарда тутилган бўлса бу нотўғри. Чунки, халқаро туризм аҳолини даромадларига(реал даромадларига эмас) билвосита таъсир қилади холос. Бизни фикримизча, туристик компаниялар даромадларига таъсир кўрсатади дейилса ва у орқали билвосита давлат бюджетига таъсир ўтказади деб ёзилса тўғри бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008 год, ISBN 098-92-1461023-6, -Нью Йорк, БМТ, БТТ, Евростат. 2010. Ст.10
2. Measuring the social dimension of the sustainability of tourism – Findings of the MST sub-group on the social dimension Cesare Costantino, Consultant, UNWTO, Committee on Statistics, Nineteenth meeting, Madrid, 26-27 February 2019

⁵⁴ J.Jafari Annals of Tourism Research 5 (1), 1977.- pp. 220

⁵⁵ R.Sharpley and D.J.Telfer Tourism and development: concepts and issues, Great Britain, 2002.-31 pp.

⁵⁶ А.Ю. Александрова Статистика туризма – М. : Федеральное агентство по туризму, 2014. – 464 с.

⁵⁷ А.Ф.Саидов// Ўзбекистонда туризм// - Т.: Истикбол ва муаммолар, 1992.- 12 бет .

⁵⁸Т.Ташмурадов// Экономика международного туризма.// – Т.: Истикбол ва муаммолар,1994. - 5 бет.

шакллантирилади ҳамда аудиторлик хулосаси тузилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги Қонуни. 2021 йил 25 февраль. ЎРҚ-677-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 4 августдаги «Аудиторларни сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-5210-сон Қарори.
3. Дусмуратов Р.Д. Аудит асослари. – Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2003. – 612 б.
4. Тўлаходжаева М.М., Илхомов Ш.И. Аудит. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисодиёт, 2012.
5. “Отдельные показатели состояния рынка аудиторских услуг в государствах – участниках СНГ в 2020 году”. Материалы Координационного совета по бухгалтерскому учету государств – участников СНГ. Москва. 2021.
6. <https://www.ifac.org>
7. <https://www.mf.uz>

АЙНИ ПАЙТДА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING БЮДЖЕТ СИЁСАТИНИ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

*Имомов Хамдулло Хамдамович
ТДИУ, “Молия бозори ва сугурта иши”
кафедраси и.ф.н., доценти*

Маълумки, бюджет мамлакатни ўз олдида турган функциясини бажаришда муҳим молиявий манба бўлиб ҳисобланади. Бюджетлар тизими маҳаллий талаб-эҳтиёжларни тўлароқ қондиришни ҳамда давлатнинг марказлашган тартибда амалга оширадиган тадбирларининг бажарилиши билан чамбарчас боғланган ҳолда ижро этишга имкон яратиб беради. Бюджет даромадларининг кўпайиши ва ресурсларнинг тежамкорлик билан сарфланиши вазифаси юклатади. Ижтимоий-иқтисодиётнинг юксалиш суръатлари тўғридан-тўғри давлат захираларини сафарбар қилиш, маблағларни тежаб ишлатиш борасидаги ишларни ташкил этиш билан бевосита боғлиқ бўлади. Бу эса ўз навбатида Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг ижросини таъминлаш ва бюджет сиёсатини амалга ошириш механизмининг такомиллаштиришни тақоза этади.

Амалда бюджет даромадлари амадаги қонунчилик бўйича уларга бириктирилган солиқлар ва йиғимлар ҳисобига шакллантирилади. Худудларнинг ижтимоий-иқтисодий рифожланиши ва уларда шакллантирилган иқтисодий салоҳият, демографик омиллар таъсирида солиқларнинг бириктириш йўли билан маҳаллий бюджетларни тенглаштириш имкониятларига эга бўлинмайди. Натижада бюджет тизими бўғинлари ўртасида даромадларни қайта тақсимлаш орқали бюджет тизимини горизонтал тартибга солиш тизимига эҳтиёж туғилади.

Бюджет тизими бўғинлари ўртасида даромадларни қайта тақсимлашнинг

- бюджет даромадлари бўйича сиёсат;
- бюджет харажатлари бўйича сиёсат;
- давлат кредити сиёсати;
- бюджет тақчиллигини бошқариш сиёсати;

Бюджет сиёсати – бюджет муносабатларини ташкил этиш тамойилларининг бажарилишини таъминлаш, давлат ва жамият олдида турган мақсад ва вазифаларни давлат бюджети орқали амалга ошириш усуллари, чора-тадбирлари ва мақсадли фаолиятлари йиғиндисидир[2].

– бюджетлараро муносабатларни ташкил этиш сиёсати кабиларнинг уйғунлиги асосида амалга оширилади.

Демак, бюджет сиёсати – давлат молия сиёсатининг таркибий қисми бўлиб, умумдавлат молиявий ресурсларини (манбаларини) шакллантириш ва жалб этиш, тақсимлаш, улардан мақсадга мувофиқ фойдаланишга қаратилган давлатнинг чора-тадбирлари ва асосий йўналишлари йиғиндисидир.

Бюджет сиёсатининг асосий вазифалари қаторида қуйидагиларни таъкидлаш муҳим:

- давлат бюджетининг даромад базаларини мустаҳкамлаш;
- иқтисодиёт устивор тармоқларининг ривожланишини рағбатлантириш;
- фан-техника тараққиётининг жадаллашувига таъсир кўрсатиш;
- мамлакатда камбағаллик ва ижтимоий тенгсизликка барҳам бериш;
- ривожланиш истиқболи юқори бўлмаган ҳудудларнинг ривожланишига шарт-шароитлар яратиш;
- бу ҳудудлардаги аҳолининг яшаш шароитларини яхшилаш ва шу йўллар билан сиёсий ва ижтимоий беқарорликнинг олдини олиш;
- давлат томонидан кафолатланган ижтимоий хизматларнинг сифатли ва аҳоли ижтимоий муҳофазасининг манзилли бўлишини таъминлаш;
- бюджет сиёсатининг муваффақиятли амалга оширилишини таъминловчи мақбул бюджет механизмини ишлаб чиқиш ва унинг самарали ишлашини таъминлаш ва ҳ.к.

Бюджет сиёсати ўз-ўзидан яхши ёки ёмон бўлиши мумкин эмас.

Бюджет сиёсатининг аҳамиятини баҳолаш учун жамиятнинг эҳтиёжи қанчалик қондирилаётганлигини, қўйилган мақсадлар ва вазифалар қанчалик даражада муваффақиятли амалга оширилганлигини тўғри белгилаш, ҳолис баҳолаш лозим.

Бюджет сиёсатининг мазмуни кўпқиррали бўлиб, қуйидагиларни амалга ошириш орқали ҳаётга татбиқ этилади:

1. Бюджет муносабатларини ривожлантиришнинг илмий асосланган концепцияларини ишлаб чиқиш. Бу концепсиялар қуйидагиларни ўрганиш асосида ишлаб чиқилади:

- иқтисодий қонунлар талабларини ўрганиш;
- миллий хўжалик ҳолатини ҳар томонлама таҳлил қилиш;
- ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатларининг бундан

укрепления их устойчивости» mavzusida nomzodlik dissertatsiyasida aktivlar sifatining ёмонлашиши улар билан боғлиқ харажатларнинг ўсишида ва активлардан олинган даромадларнинг пасайиш тенденцияси юзага келишида намён бўлади, деб ҳисоблайди⁶⁷.

Тижорат банкларининг активлари – бу тижорат банкларининг ресурсларини жойлаштириш ва улардан фойдаланишни ўзида акс этган бухгалтерия балансидан иборат. Халқаро амалиётда, шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам тижорат банкларининг баланси асосан 2 таркибий тузилмадан: пассив ва активдан иборат. Банк активлари балансининг актив қисмида олиб борилади. Одатда банк активлари актив операциялар натижасида ташкил топади. Тижорат банклари томонидан ўзлик ва жалб этилган пул маблағларидан маълум даромад олиш ва ўзининг ликвидлигини сақлаб туриш мақсадида олиб борадиган операциялари актив операциялар ҳисобланади. Айнан тижорат банклари олиб борадиган актив операциялар натижасида ўзларининг асосий маълумот базасини шакллантирадилар. Халқаро амалиётда тижорат банклари актив операцияларининг 300 турдан ортиғи мавжуд. Актив операцияларнинг миқдори тижорат банкининг устав капитали миқдори, банк фаолиятининг йўналиши, миқдор таркиби, банкда замонавий технологияларни мавжудлиги, банк ходимларининг малакаси каби кўплаб омилларга боғлиқдир.

Халқаро амалиётда тижорат банкларининг баланс ҳисоботида асосан активларни қуйидаги моддалари ажратилиб кўрсатилади:

1. Кассадаги пул маблағлари, унга тенглаштирилган пул ҳужжатлари ва мамлакат марказий банкининг ҳисобрақамидаги пул маблағлари;
2. Давлат қарз мажбуриятлари (давлат қимматли қоғозлари);
3. Кредит муассасаларидаги пул маблағлари;
4. Қайта сотиш учун мўлжалланган қимматли қоғозларга қилинган соф қўйилмалар;
5. Кредит бўйича соф қўйилмалар;
6. Кредитлар ва бошқа депозитлар бўйича ҳисобланган фоизлар;
7. Лизингга берилган воситаларга йўналтирилган маблағлар;
8. Асосий воситалар, номоддий активлар ва камбаҳоли ва тез эскирувчан предметлар;
9. Қимматли қоғозларга ва улушларга қилинган узоқ муддатли инвестициялар;
10. Бошқа операциялар учун келгуси давр харажатлари;
11. Бошқа активлар.

Тижорат банклари активлар таркиби ўзида сифат бўйича турли активлар моддаларининг баланс валютасидаги нисбатини акс эттиради.

Қуйидаги расмдан кўриниб турибдики, тижорат банклари активларини қуйидаги мезонлар бўйича гуруҳларга ажратилади:

- йўналишига асосан;

⁶⁷ Розукулов У.У. Анализ надежности коммерческих банков и пути укрепления их устойчивости. Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Ташкент: БФА, 2002. – 21с.

1-расм. Логистика тизимини молиялаштиришда фрахт суғуртасининг аҳамияти.⁷²

3. Молиявий барқарорлик ва таъминлаш.

Потенциал йўқотишлардан ҳимоя қилиш орқали юкларни суғурталаш логистика инфратузилмаси лойиҳаларининг молиявий барқарорлиги ва ҳаётийлигини таъминлайди. Бу кутилмаган муваффақиятсизликларга қарши ёстик бўлиб, лойиҳаларни жадвал ва бюджетда қолишига имкон беради⁷³. Бундай барқарорлик нафақат инвесторларда ишонч уйғотади, балки лойиҳаларнинг муваффақиятли яқунланишига ҳам замин яратади.

4. Давлат-хусусий шерикликни ривожлантиришга кўмаклашиш.

Логистика инфратузилмасига оид кўплаб лойиҳалар давлат-хусусий шериклик асосида молиялаштирилади. Юк ташиш суғуртаси хавфларни камайтириш даражасини таъминлаш орқали давлат ва хусусий сектор ўртасидаги тафовутни бартараф этишга ёрдам беради. Бу хусусий секторнинг муҳим логистика инфратузилмасини ривожлантиришда иштирокини рағбатлантиради, молиявий юкни ҳукуматлар билан бўлишади.

5. Барқарор ривожланишга ҳисса қўшиш.

Барқарор ривожланиш глобал талаб ва логистика инфратузилмаси бундан мустасно эмас. Юк ташиш суғуртаси экологик тоза транспорт усуллари ва энергия тежовчи омборлар каби яшил ва самарали логистика ечимларига

⁷² Муаллиф томонидан мустақил ишлаб чиқилди.

⁷³ Nelson R. R. IT project management: Infamous failures, classic mistakes, and best practices //MIS Quarterly executive. – 2007. – Т. 6. – №. 2.

занимающихся реализацией страховых продуктов населению;

- отмены льгот и преференций со стороны государства (льгота сохранена только по накопительному страхованию в виде сокращения налогооблагаемой базы физических на величину уплачиваемых страхователем страховых премий).

Наличие в стране существенной части малообеспеченного населения и субъектов частного и малого предпринимательства, не охваченного традиционным страхованием, обуславливают необходимость ускоренного развития инклюзивного страхования. Перечисленные выше проблемы в определенной мере препятствуют развитию инклюзивного страхования в Узбекистане и могут быть решены при системной работе государства и отечественных страховщиков.

Список использованной литературы

1. Dror David M. Micro-Insurance: Extending Health Insurance to the Excluded / David M. Dror, C. Jacquier.— International Social Security Review, Vol. 52.— No. 1 January-March 1999.— P. 71-97.
2. Brown, W. Providing Insurance to Low-Income Households: Part 1: A Primer on Insurance Principles and Products / W. Brown, C. Churchill.— USAID, Bethesda, USA. Calmeadow.— 1999.— 91 p.
3. Страхование в Узбекистане: история, современное состояние, вызовы в процессе развития, страхование внешнеэкономической деятельности. *Монография*. Р.Азимов. –Т: ”ТУРОН-ИҚБОЛ”, 2021, 168с.
4. Абдурахмонов И.Х. Теория и практика страхования. Учебник/ – Т.: «Иқтисод молия». 2019 й. 353 – 354 с.
5. Аскарлова М.Т. О перспективах развития рынка страховых услуг Республики Узбекистан // Рынок, деньги и кредит. - 2001. - № 2. - С.36-37
6. Ашрафханов Б.Б., Мирсадыков М.А. Современное состояние и тенденции развития страхового рынка Узбекистана // Страховое дело. 2001. № 11
7. Умаров С.А. Управление страховой деятельностью в условиях трансформации. // Рынок, деньги и кредит. - Тошкент, 2007. - № 8(123). - с. 38
8. Azimov R., Asadova D., Shamsuddinov B. Insurance and Consulting in Emerging Market CIS countries. Actuarial Colloquium Paris 2020. 14.05.2020. <https://www.actuview.com/category/video/Insurance-and-Consulting-in-Emerging-Market-CIS-Countries/f520b9050/148>
9. Шеннаев Х.М. Суғурта фаолиятини тартибга солишнинг халқаро тажрибаси. Экономика и инновационные технологии, 236–247. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11852

ранее не были доступны или были неэффективны с точки зрения стоимости.

4. Страхование Среды и Погоды

В связи с изменением климата, страхование от стихийных бедствий и других экологических рисков становится все более значимым. Инновационные продукты в этой области обеспечивают защиту от экологических угроз.

5. Страхование На Временное Использование

Новые продукты, такие как страхование на определенный срок или на конкретные события, дают клиентам возможность страхования объектов на определенный период, обеспечивая гибкость и экономию.

Инновационные продукты в страховании стремятся решать новые вызовы, предоставляя клиентам более гибкие, персонализированные и современные варианты защиты. Эти продукты продолжают развиваться, обогащая страховые рынки новыми возможностями и вариантами обслуживания клиентов. Давайте рассмотрим один из популярных:

- Киберстрахование: Защита От Киберугроз в Страховании

С ростом киберугроз и увеличением цифровой зависимости, киберстрахование стало важным элементом для компаний и частных лиц. Это специфический вид страхования, предназначенный для защиты от киберугроз, кибератак и утечек данных.

Область Применения

Киберстрахование обычно охватывает угрозы, связанные с кибератаками, включая утечку данных, вредоносные программы, атаки на сетевую инфраструктуру, нарушение конфиденциальности и даже утрату финансовых активов.

Защита От Финансовых Потерь

Основная цель киберстрахования - защита компаний и частных лиц от финансовых потерь, возникающих в результате кибератак. Это может включать возмещение ущерба, исследование инцидента, а также покрытие затрат на восстановление систем и утрату доходов.

Компенсация Репутационных Убытков

Киберстрахование может также предоставлять компенсацию за репутационные убытки, связанные с нарушением данных, что помогает компаниям восстановить доверие клиентов после инцидента.

Услуги Поддержки и Реагирования

В рамках киберстрахования предоставляются услуги поддержки и реагирования на инциденты. Это может включать консультации по кибербезопасности, обучение персонала, а также помощь в расследовании инцидентов.

Эволюция Полисов

Киберстрахование постоянно эволюционирует, адаптируясь к новым угрозам. Полисы становятся более гибкими, учитывая специфику каждой отрасли и уникальные потребности компаний.

Киберстрахование играет важную роль в обеспечении защиты от киберугроз

и кибератак, предоставляя не только финансовую защиту, но и инструменты для реагирования и предотвращения потенциальных угроз. Это становится неотъемлемой частью стратегии безопасности для компаний и частных лиц в цифровом мире.

Регулирование и Стандартизация в Страховании: Обеспечение Надежности и Качества

Регулирование и стандартизация в сфере страхования играют важную роль в обеспечении надежности услуг и защите интересов клиентов, компаний и индустрии в целом. Важную роль в этом играет государство.

Государственное Регулирование

Государственные органы разрабатывают и применяют нормативные акты для контроля страховых компаний, обеспечивая их финансовую устойчивость, соблюдение законодательства и защиту интересов страхователей.

Установление Стандартов

Стандартизация в страховании направлена на установление общих стандартов, методов и практик в индустрии, чтобы обеспечить единый уровень качества услуг и оценки рисков.

Защита Интересов Клиентов

Регулирование и стандартизация направлены на защиту интересов клиентов, предоставляя им прозрачные правила, гарантии и обеспечивая доступность качественных страховых услуг.

Обязательные Страховые Фонды

В ряде стран устанавливаются обязательные страховые фонды или резервы, гарантирующие покрытие ущерба в случае банкротства страховой компании или возникновения больших рисков.

Строгий Контроль Финансовой Устойчивости

Регуляторы контролируют финансовую устойчивость страховых компаний, требуя достаточный резерв на случай страховых выплат и соблюдение установленных норм капитала.

Поддержка Инноваций

Регулирование и стандартизация также могут способствовать стимулированию инноваций в страховании, создавая правовую среду для развития новых подходов и технологий.

Глобальная Гармонизация

В свете мировой экономики, усилия на глобальном уровне направлены на гармонизацию регулирования и стандартизации, чтобы обеспечить согласованный подход к страховой деятельности.

Регулирование и стандартизация играют критическую роль в обеспечении стабильности и надежности страховой индустрии, защите интересов клиентов и обеспечении ее развития в соответствии с современными вызовами и технологическими инновациями.

Список использованной литературы:

1. "Основы страхования: учебник для вузов" под редакцией С.И. Лурье;
2. "Страхование: учебник для студентов вузов" под редакцией Г.Г. Зорина;
3. "Страховое дело" под редакцией А.С. Зарянова;
4. "Страхование: теория и практика" под редакцией В.М. Сеникова;
5. "Экономика страхования: учебное пособие", И.Ф. Герасимов.

РОЛЬ СТРАХОВАНИЯ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ

*Муратов Амир Тимур угли
студент Ташкентского государственного
экономического университета*

Во всех развитых странах страхование является важной отраслью экономики, обеспечивая подавляющую часть инвестиций в ее развитие и освобождая государственные бюджеты от расходов на возмещение убытков от непредвиденных событий. При этом особая роль страхования проявляется в решении социальных проблем общества. Социальные гарантии населению страховщики способны предоставлять наряду с государством.

Страхование - важный элемент национальной и мировой экономики. Качественные изменения в социально-экономической системе и формирование рыночных отношений сделали актуальной проблему комплексного развития страхования. В последнее время значительно возросло значение страхования как системы, обеспечивающей страховую защиту имущественных и социальных интересов субъектов хозяйствования⁷⁵.

Страхование в финансовой системе выполняет определенные функции:

- защита от рисков;
- реализация превентивных мер по предотвращению возможных потерь;
- защита ресурсов населения;
- формирование страховых резервов;
- безопасность субъектов, обеспечение социально-экономической стабильности в обществе.

Страховой рынок – это сегмент финансового рынка, который генерирует спрос и предложение на страховые услуги и связанные с ними финансовые потоки, которые в той или иной степени используются домашними хозяйствами и нефинансовыми корпорациями, банками и государственными учреждениями. Универсальность страхования определяет прямую связь страхового рынка с финансами предприятий и населения, банковской системой и государственным бюджетом. Между держателями полисов и потребителями страховых услуг существуют стабильные финансовые потоки. У них есть страховой рынок с валютным рынком и ценными бумагами, банковская система, где страховые

⁷⁵ Роль и место страхования в национальной экономике - <http://znakka4estva.ru/dokumenty/> [Электронный ресурс], дата обращения: 13.12.2023.

Ўзбекистоннинг келажакдаги ривожланиш истиқболларини белгилаш ва халқимизга фаровон турмуш тарзини шакллантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28 февралдаги фармони билан “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси” тасдиқланди. Ҳозирги вақтда мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда. Шуларни эътиборга олган ҳолда, Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналишида макроиктисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолишда бир неча вазифалар белгиланиб олинди. Шулардан бири суғурта ва лизинг ҳамда бошқа молиявий хизматларнинг ҳажмини уларнинг янги турларини жорий қилиш ва сифатини ошириш ҳисобидан кенгайтириш, шунингдек, капитални жалб қилиш ҳамда молиявий институтлар ва аҳолининг эркин ресурсларини жойлаштиришдаги муқобил манба сифатида фонд бозорини ривожлантиришдир.

Яна шунини таъкидлаш жоизки, капиталларни жалб қилиш ҳамда молиявий институтлар ва аҳолининг эркин маблағларини жойлаштиришнинг муқобил манбаи сифатида молия бозорини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 5, сентябрь-октябрь, 2022 йил № 2 6, 2022 йил www.iqtisodiyot.uz Республикаси молия бозорини ўрта муддатли ва узоқ муддатли истиқболда ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Молия бозори концепциясини яратиш ва бу бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори лойиҳасида акс эттирилган режалардан бири суғурта ва бошқа молиявий хизматларнинг янги шакллари жорий қилиш ва бошқа турдаги молиявий хизматларнинг ҳажмини кенгайтиришдир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили Суғурта бозорини шакллантириш ва ривожлантиришда муаммолар бўйича Россия ва Ўзбекистон олимлари томонидан кўплаб илмий изланишлар олиб борилган. Шундай илмий изланишларнинг натижаси сифатида қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш мумкин: - Суғурта бозорини ривожлантиришда реклама ва маркетинг хизматларидан юқори даражада фойдаланишда ижобий натижа бериши тўғрисида Россиялик иқтисодчи А.Гвозденко, В.В. Шахов ўзларининг хулоса ва таклифларини бериб ўтган [2, 3]. - Ўзбекистонда суғурта бозорини ривожлантиришда ҳукуватимиз томонидан қабул қилинган қонун ва қарорларнинг ўрни муҳим аҳамият касб этиши тўғрисида ҳамда реклама ва маркетингни кенг йўлга қўйиш борасида чет эл тажрибасидан фойдаланган ҳолда минталитетимизга тўғри келадиган реклама ва маркетинг хизматларини таклиф этиш бўйича Х.И.Боев ва Х.Шиннаев илмий изланишлар олиб борганлар ва ўзларининг эълон қилган илмий монографиялари, дарсликлари, ўқув –қўлланма, илмий мақолаларида бу бўйича келтириб ўтишган [4, 5]. - Суғурта бозорини ривожлантиришда суғурта операцияларининг тамо-

ни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, аввало, мижозларни виждонсиз суғурта агентларининг товламачилик ҳаракатларидан ҳимоя қилиш, ҳужжатларни расмийлаштириш жараёнини тезлаштириш, суғурта компаниялари ортиқча харажатларини қисқартириш ҳамда бу маблағларни уларнинг фаолиятини яхшилашга йўналтириш имконини беради.

Суғурта бозори иштирокчилари фаолияти учун янада қулай шарт-шароитларни таъминлаш, шу жумладан, уларнинг солиқ юкини мақбуллаштириш – ҳужжатдан кўзда тутилган яна бир аниқ мақсад. Қарорга кўра, 2020 йил 1 январидан юридик шахслар — суғурта брокерлари ва суғурта агентлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси комиссия мукофотининг 13 фоизи миқдориди белгиланади. Гап шундаки, суғурталашда бозор ва давлат бошқарув дастаклари ўртасидаги оралик ўринни нарх ёки суғурта мукофоти эгаллайди. Бу мезон тариф ставкаси билан белгиланади. Мажбурий суғурта турлари бўйича суғурта мукофоти қонун асосида, норматив равишда ўрнатилади. Ягона тўлов ставкасининг Қарорда кўрсатилган миқдорда белгиланиши ҳам солиқ тушумларининг самараси, ҳам суғурта бозори иштирокчилари учун оғир бўлмаган даражани кафолатлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60- сонли қарори.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон мафаатлари йили” да амалга оширишга оид Давлат дастурини ўрганиш бўйича илмий –услубий қўлланма. Тошкент-2017
4. Шиннаев Х.М., Очилов И.К., Широнов С.Е., Кенжаев И.Ф. Суғурта иши. Тафаккур бўстони. - Тошкент-2014.

Интернет маълумотлари

1. <https://www.terabayt.uz/post/innovatsiya-tushunchasi-haqida>
2. [https:// www.mf.uz](https://www.mf.uz) Ўзбекистон Молия вазирлиги маълумотлари.
3. <https://yuz.uz/news/innovatsiya--biz-yoshlarni-kelajakni-yaratishga-ruhlantirmoqda>

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СТРАХОВЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ И ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО СТРАХОВАНИЯ РИСКОВ

*Низомиддинов Жаҳонмирзо Зухриддин ўгли
магистрант Ташкентского государственного
экономического университета*

*Казаков Фирдавс Фарҳод ўгли
студент Ташкентского государственного
экономического университета*

Цифровизация проникла во многие сферы человеческой жизни, от покупок и путешествий до образования и банковского дела. Однако страхование является

Тадбиркорлик таваккалчиликларининг умумий таснифи

Тадбиркорлик таваккалчиликлари	
1.	Табиат ҳодисалари билан боғлиқ таваккалчиликлар
2.	Ишлаб чиқариш таваккалчиликлари
3.	Савдо-воситачилик таваккалчиликлари
4.	Молиявий таваккалчиликлар
5.	Хизмат кўрсатиш соҳасидаги таваккалчиликлар
6.	Сиёсий ва иқтисодий таваккалчиликлар
7.	Учинчи шахсларнинг ноқонуний ҳаракатлари билан боғлиқ таваккалчиликлар

Рискларнинг шундай турлари борки, улар тадбиркорликнинг барча соҳаларига ўз таъсирини кўрсатади. Аммо рискларнинг бошқа турлари ҳам мавжуд бўлиб, улар тадбиркорликнинг фақат маълум соҳаларигагина таъсир кўрсатиши мумкин. Масалан, банк рисклари суғурта рискларидан фарқ қилади. Суғурта рисклари ишлаб чиқариш соҳасидаги тадбиркорлик рискларидан фарқ қилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида суғуртанинг ролини ошириш учун тадбиркорлик субъектлари мулкӣ манфаатларининг ишончли суғурта ҳимоясини таъминлаш мақсадида уни бошқариш механизмларини такомиллаштириш талаб этилади. Потенциал суғурталанувчилар мулкӣ манфаатларининг турли-туманлиги суғурта бозорида кўп сондаги суғурта компанияларининг фаолият кўрсатиши талаб этилади.

Халқаро илғор тажрибалардан фойдаланмаган ҳолда суғурта фаолиятини талаб даражасида ривожлантиришга эришиб бўлмайди. Ушбу ҳақиқатни ҳисобга олган ҳолда мамлакатимиз миллий суғурта бозорида ҳам ривожланган мамлакатларда ишлаб чиқилган ва самарали қўлланилаётган баъзи модель ва ишланмалар амалда қўлланилмоқда.

Аммо чет эл суғурта институтларининг тажрибаларини ўрганиш ва тўлиғича татбиқ қилиш чет эл суғурта назарияси ўзгариб бораётган Ўзбекистон миллий иқтисодиётининг талабларини тўлиқ қондира олади дегани эмас. Миллий суғурта бозори ҳозирги даврдаги юқори даражадаги талабларга эга бўлган шароитда ўзининг ўзига хос хусусиятларини намоён этмоқда.

Бугунги кунда Европа мамлакатлари ривожланган суғурта тизимига эга бўлиб, унда 400-500 хилдаги суғурта маҳсулотлари таклиф этилмоқда. Ҳар бир европа мамлакатадаги мавжуд бой суғурта анъаналари ҳамда иккинчи жаҳон урушидан кейинги интеграция жараёнларининг фаоллашуви миллий суғурта тизимларининг Ягона Европа суғурта бозорига бирлашувига имконият яратди ва бу суғуртанинг юқори даражада ривожланишига олиб келди.

Халқаро тажриба шуни кўрсатмоқдаки, суғурта инфратузилмасининг тўлақонли ривожланиши миллий иқтисодиётнинг ривожига сезиларли туртки беради.

Суғурта саноатни таркибий жиҳатдан қайта қуришни фаоллаштиришда, илмӣ-техника тараққиётида ва инвестицион сиёсатнинг самарадорлигини оширишда муҳим восита ҳисобланади, ҳамда аҳоли манфаатлари нуктаи-

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. ACRA (Analytical Credit Rating Agency) - халқаро кредит рейтингини таҳлил қилиш ва баҳолаш агентлиги.

СУҒУРТА КОМПАНИЯЛАРИ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА РИСК-МЕНЕЖМЕНТИ МЕХАНИЗМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ.

*Носиров Жасур Турсунпулотович
ТДИУ “Молия” кафедраси доценти,*

Ўзбекистонда иқтисодий янада либераллаштириш ва бозор механизмларини янада ривожлантириш шароитида суғурта фаолиятини янада ислоҳ қилиш ва халқаро стандартлар асосида ривожлантириш долзарб ҳисобланади. Кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида юз бераётган турли ўзгаришлар мамлакатларнинг молия сиёсатини бошқаришда турли инструментлардан фойдаланишга доир қарорлар қабул қилишга мажбур қилмоқда. Таъкидлаш керакки, яқин кунларгача жаҳон иқтисодиётига жиддий равишда таъсир қилган 2008 йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳақида муносабатлар билдирилар эди. 2019 йилга келиб эса Хитойда бошланган кейинчалик бутун дунёга пандемия даражасигача кўтарилган Covid-19 вирусининг тарқалиши кўплаб ривожланган давлатлар қатори ривожланаётган давлатлар иқтисодиётига жиддий таъсир кўрсатди. Албатта, бу каби глобаллашув ва интеграциялашув жараёнлари натижасида мамлакатларнинг молия бозори барча сегментларида юз бериши мумкин бўлган ташқи ва ички омилларни инобатга олган ҳолда риск менежменти механизмини самарали ишлаб чиқишлари лозим бўлади. Бундай ҳолатда айниқса ҳаёт суғуртаси билан шуғулланувчи суғурта компаниялари олдида ҳар доимгидан ҳам масъулиятли ва молиявий ресурслар билан боғлиқ жиддий муаммолар юзага келиши табиий.

Фикримизча, суғурталовчининг фаолият ташкил этишдаги асосий вазифаларидан бири ҳам рискни тўғри баҳолаш ҳисобланади. Кўриниб турибдики, ташқи иқтисодий муҳитнинг ўзгариши натижасида биринчи навбатда суғурта компаниялари риск менежменти механизмини самарали ташкил этиш борасида ўрناق бўла олиши лозим. Албатта, бунинг учун суғурта компаниялари мавжуд захиралар миқдорини оптимал ҳолатга келтириш билан бирга инвестицион фаолиятни диверсификациялаш борасида ҳам оқилона қарор қабул қилиши лозим. Таъкидлаш лозимки, мамлакатимизда фаолият юритаётган суғурта компаниялари амалиётида рискларни бошқариш бўйича кам тажрибалар тўпланган бўлсада, ушбу механизмни босқичма босқич ривожлантириб бориш нафақат компанияларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашдаги муҳим омиллардан бири саналади, балки акциядорлар ва суғурта қилдирувчиларнинг ҳам ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этади. Суғурта компанияларида риск-менежментини ташкил этишнинг долзарблиги хусусида фикрларимизни давом

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, бу соҳада нафақат бизнинг республикамизга, балки айрим давлатларга ҳам хос бўлган бир қатор муаммолар мавжуд. Бу, асосан, суғурта компаниялари ва аҳоли ўртасида самарали алоқанинг ривожланмаганлиги, мижозларнинг сўровларига жавоб кечикиши сабабли хизмат кўрсатишнинг паст самарадорлиги билан боғлиқ. Бундан ташқари биргина суғурта мукофотларининг асосий улуши - тахминан 66% - Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятига тўғри келиши суғурта бозорининг юқори географик жойлашуви ҳам мавжуд муаммолардан бири ҳисобланади дейишимизга асос бўла олади.

Риск-менежменти механизми етарлича ташкил этилмаган компаниялар ушбу амалиёт бўйича кўникма ва амалиётга эга бўлган аутсорсингларни жалб қилган ҳолда рискларни бошқаришга доир ишчи ходимларни малакасини ошириш кўникмаларини мустаҳкамлаш лозим. Бундан ташқари халқаро тажрибаларга асосланган ҳолда молиявий рискларни бошқаришнинг автоматлаштирилган механизмини жорий этиш ёки рақамли технологиялар асосида бошқарилиши молиявий барқарорликни таъминлаш ҳамда ушбу жараёнларга субъектларнинг аралашувини олдини олишга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4412-сон Қарори.
2. Архипов А.П. Финансовый менеджмент в страховании М.: Финансы и Статистика; ИНФРА-М, 2010.-320 с.
3. Бурханов А.У. Корхоналар молиявий барқарорлиги: назария ва амалиёт Монография – Т.: «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2019. 160 б.
4. Носиров Ж.Т Суғурта компаниялари молиявий барқарорлигига таъсир этувчи омиллар ва уларни бошқариш босқичлари // Иқтисодиёт ва таълим. -2023. - № 3. 6 б.
5. <https://www.mf.uz/media/file/insurance/reports/report2018.pdf>-Министерство финансов республики узбекистан - Отчет по регулированию и надзору за страховой деятельностью в республике узбекистан за 2018 год.
6. Burkhanov A. U. Influence of industrial enterprises rentability on labor productivity // Экономика и предпринимательство. – 2018. – №. 11. – С. 702-705.

времени вверх и вниз. Однако снижение может быть очень значительным, и, следовательно, страховщики гораздо больше не любят этот риск, чем, например, риск инфляции. Однако учитывая тот факт, что наш отечественный фондовый рынок только развивается вызывает опасения у страховщика. Однако это необоснованный страх. Текущее стабильное развитие только подтверждает тенденции рыночной экономики к равновесию.

На рыночный риск влияют колебания ставок доходности в результате колебания всего рынка. Все ценные бумаги подвержены рыночному риску. Рыночный риск включает в себя широкий спектр внешних факторов, в частности ожидания, рецессии, структурные изменения потребительских предпочтений и политические потрясения. Часто связана с глобальными экономическими, политическими и социальными явлениями, которые они также оказывают непосредственное влияние на поведение инвесторов. Возможен рыночный риск с разбивкой на инфляцию, процентную ставку, валюту, риск реинвестирования, риск рыночной ликвидности, политический, правовой риски.

Рыночный риск вызывает колебания стоимости инвестиций с течением времени вверх и вниз. Однако снижение может быть очень значительным, и, следовательно, страховщики гораздо больше не любят этот риск, чем, например, риск инфляции. Однако учитывая тот факт, что наш отечественный фондовый рынок только развивается вызывает опасения у страховщика. Однако это необоснованный страх. Текущее стабильное развитие только подтверждает тенденции рыночной экономики к равновесию.

Большинство страховых компании на финансовых рынках не склонны рисковать. Страховые компания обычно предпочитают выбирать менее рискованный актив. Рост определенного риска инвестиционного инструмента снижает спрос на него и, следовательно, его цену. Другими словами, страховщики-инвесторы ожидают наибольшей прибыли при инвестировании в более рискованные активы. Следствием этих предпочтений является положительная взаимосвязь между ожидаемой доходности и риском, то есть чем выше ожидаемая доходность активов, тем выше уровень риска, и наоборот.

Таким образом следует, что для большинства инвесторов результаты их пассивной стратегии, предусматривающей комбинирование безрисковых активов с вложениями в акции инвестиционных фондов, придерживающихся стратегии индексирования при операциях с рискованными ценными бумагами, так же хороши, как если бы они вели активный поиск доходных ценных бумаг и пытались "победить" рынок. Самые усердные и знающие свое дело инвесторы действительно получают вознаграждение за свои усилия, однако с течением времени конкуренция между ними сводит их доходы к минимуму, необходимому для того, чтобы они просто продолжали свою работу. Все остальные могут при этом извлечь выгоду из прилагаемых ими усилий за счет следования собственной стратегии пассивного инвестирования.

КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА И СТРАХОВАНИЕ РИСКОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ДОХОД ПРЕДПРИЯТИЙ

*Садуллаев Ойбек Турдиали ўгли
ТМИ мустақил ианувчиси*

В результате различных изменений, происходящих в мире, мировая экономика совершает резкие повороты. Сегодня стремительные изменения в экономической, финансовой, политической и социальной среде подвергают мир все более высоким рискам, влияющим на процесс экономического развития мировой экономики. Распространение неожиданных событий повысило интерес к исследованиям по выявлению, количественной оценке и предотвращению рисков на микроэкономическом уровне. С этой точки зрения управление рисками можно рассматривать как неотложную проблему принятия решений в условиях неопределенности путем выявления, количественной оценки, анализа и управления рисками, влияющими на предприятия.

Почему активное управление рисками в современной практике? Отвечая на этот вопрос, предприятия приходят к разным подходам к вопросу поддержания ожидаемого дохода на основе установленных норм. Это объясняется следующими изменениями как основными причинами различий в подходах:

- процесс глобализации, региональная и глобальная взаимозависимость экономик;
- проблемы, возникающие из-за необходимости обеспечения соблюдения правовых норм;
- последствия свободного перемещения рабочей силы;
- жесткая конкуренция на уровне хозяйствующих субъектов, ограниченность ресурсов и неограниченность потребностей;
- необходимость адаптации к технологическим изменениям, проблемам, связанным с изменением климата;
- высокий уровень сложности факторов, влияющих на экономические и финансовые показатели бизнеса, разнообразие международных экономических потоков.

Выше мы ознакомились с теоретическими основами практики оценки рисков, влияющих на доходы предприятий, на основе разных подходов. Общие особенности оценки рисков в практике иностранных компаний основаны на следующем:

На основе оценки рисков он включает в себя выявление потенциальных рисков, которые могут негативно повлиять на бизнес-цели предприятия, оценку их вероятности и воздействия, а также разработку средств контроля для смягчения исходящих от них угроз. Некоторые из ключевых шагов, которые необходимо изучить наряду с каждым из вышеупомянутых шагов при разработке полного процесса:

Первый подход, количественные методы, привносит в процесс аналитическую строгость. В результате оценки рисков могут быть представлены в финан-

совых терминах, понятных менеджерам и членам совета директоров. Анализ затрат и выгод позволяет лицам, принимающим решения, расставить приоритеты для наиболее желательных вариантов. Однако количественная методология не всегда может быть подходящей. Некоторые активы или риски не поддаются количественной оценке. Принуждение их к такому числовому подходу требует суждений, которые подрывают объективность оценки.

Второй подход заключается в том, что, хотя количественные методы требуют научного подхода к оценке рисков, качественные методы требуют более журналистского подхода. Оценщики встречаются с сотрудниками организации. Сотрудники рассказывают о том, как бы они выполняли свою работу, если бы система вышла из строя. Эксперты по оценке используют эту информацию для классификации рисков по такой шкале, как высокий, средний или низкий.

Третий подход — полуколичественный, при котором некоторые организации объединяют предыдущие методологии для создания полуколичественной оценки риска. Используя этот подход, организации используют числовую шкалу от 1 до 10 или от 1 до 100, чтобы присвоить числовое значение риску. Элементы риска в нижней трети относятся к группе низкого риска, средняя треть — к группе умеренного риска, а верхняя треть — к группе высокого риска.

Четвертый подход основан на объектах, и традиционно организации используют подход к оценке ИТ-рисков, основанный на активах. Активы состоят из оборудования, программного обеспечения и сетей, которые обрабатывают данные и информацию организации. Оценка активов обычно состоит из четырех этапов: инвентаризация всех активов; оценка эффективности существующих инструментов управления; выявлять угрозы и уязвимости каждого актива; оценить потенциальное влияние каждого риска.

Пятый подход расширяет сферу оценки рисков за пределы активов организации на основе возникших недостатков. Этот процесс начинается с изучения известных недостатков организационных систем или среды, в которой эти системы функционируют. Затем эксперты выявляют угрозы, которые могут использовать эти уязвимости, а также потенциальные последствия эксплойтов.

Последний шестой подход, методы, основанные на угрозах, обеспечивает более полную оценку общей ситуации с рисками в организации. При таком подходе оцениваются условия, создающие риск. Аудит активов будет частью оценки, поскольку активы и средства контроля за ними способствуют возникновению этих условий. Подходы, основанные на угрозах, выходят за рамки инфраструктуры.

На основании представленных выше аналитических данных были сделаны следующие выводы:

- в сегодняшних условиях, которые становятся все более сложными и разнообразными, поиск правильного баланса между избеганием риска и принятием риска является основой управления каждым предприятием;
- рекомендовано использовать модель управления рисками предприятия (ERM) при оценке рисков, влияющих на доходы предприятий;

В ближайшей перспективе для решения важнейших социально-экономических задач в нашей стране, таких как диверсификация экономики, активное развитие регионов, увеличение финансовых инвестиций, повышение доходов и уровня жизни населения предпринимаются последовательные меры по развитию отраслей с высоким потенциалом, в том числе сферы услуг.

На данном этапе недостаточное разрешение вопросов учета финансовых инвестиций не позволяет пользователям финансовой отчетности иметь полное представление об истинной стоимости активов и пассивов предприятия. Это, в свою очередь, приводит к затруднениям при проведении инвестиционных операций и препятствует эффективной оценке инвестиционных рисков, контролю за структурой капитала и эффективностью инвестиционных проектов. Поэтому актуальность проблемы изменения существующей методики учета финансовых инвестиций очень важна.

Порядок выплаты дивидендов в действующих акционерных обществах регулируется законодательными документами. В частности, в соответствии с Законом «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «Об акционерных обществах и защите прав акционеров», порядок выплаты дивидендов за отчетный период следующий: «дивиденды распределяются между акционерами пропорционально количеству и типу принадлежащих им акций»⁹⁰. Вместе с тем отмечается, что согласно статье 25 Закона «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» «сроки и порядок выплаты дивидендов определяются уставом общества или решением общего собрания участников»⁹¹. Хотя данный законодательный акт устанавливает порядок выплаты дивидендов акционерными обществами или обществами с ограниченной ответственностью, он не определяет порядок расчета дивидендов. На практике этот факт вызывает неудобство при расчете дивидендов по типу общества.

Данные промежуточные дивиденды рассчитываются после принятия осуществляющими деятельность акционерными обществами и обществами с ограниченной ответственностью решения о выплате дивидендов за первый квартал, полугодие, девять месяцев финансового года.

В результате проведенных автором исследований и анализа исследовательских объектов разработан следующий порядок расчета дивидендов. В частности, акционерные общества определяются следующим образом:

$$\Sigma Д = \frac{Ас \times Нк \times \%}{100}, (1)$$

где: $\Sigma Д$ – сумма дивидендов; $Ас$ – реестр акционеров общества; $Нк$ – номинальная стоимость акций; $\%$ – процентная ставка на выплату дивидендов на основании решения общего собрания акционеров о выплате промежуточных

⁹⁰ Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «Об акционерных обществах и защите прав акционеров». ЗРУз-370 от 6 мая 2014 года. Статья 48, пункт 5 (Сборник законодательных актов Республики Узбекистан, 2014 год., №19, Национальная база законодательных актов, 21.04.2021 г., №03/21/683/0375)

⁹¹ Закон Республики Узбекистан «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью», ЗРУз-310-№II, от 6 декабря 2001 года (Бюллетень Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 2002 г., №1, статья 10; Национальная база законодательных актов, 21.04.2021 г., №03/21/683/0375н)

дивидендов.

По данной формуле можно определить размер промежуточных дивидендов в акционерных обществах. Во время расчета годовых дивидендов по окончании отчетного года рассчитывается сумма дивидендов с вычетом дивидендов, выплаченных промежуточно.

При определении размера дивидендов, подлежащих выплате обществом, необходимо руководствоваться следующими принципами:

- прозрачность механизма определения размера дивидендов;
- балансирование краткосрочных (прибыль) и долгосрочных (развитие компании) интересов акционеров;
- нацеленность на повышение инвестиционной привлекательности и капитализации общества.

Таким образом, размер дивидендов на акцию определяется в следующем порядке, т.е.

$$DMT_{oa(на)} = \frac{\sum D}{C_{oa(на)}}$$

где: $DMT_{oa(на)}$ – размер выплаты дивидендов в расчете на одну обыкновенную (привилегированную) акцию; $\sum D$ – фонд выплаты дивидендов (сумма дивидендов к выплате);

$C_{oa(на)}$ – количество обычных акций, размещенных обществом.

При этом размер фонда выплаты дивидендов (сумма дивидендов, подлежащих выплате) указывается в Положении «О дивидендной политике», разработанном обществом.

В целях корректного определения дивидендной политики и обеспечения единого подхода на предприятиях акционерного общества «Узбектелеком» автором разработана типовая форма Положения «О дивидендной политике» для предприятий данной отрасли (таблица 1).

Таблица 1

Предлагаемая типовая форма «Положения о дивидендной политике» АО «Узбектелеком»

№	АО «Узбектелеком» (действующий порядок)	№	АО «Узбектелеком» (предложение)
1.	Общие положения	1.	Общие положения
		2.	Принципы дивидендной политики
2.	Определение и расчет суммы дивидендов	3.	Методы определения и расчета размера дивидендов
3.	Условия и порядок выплаты дивидендов		
4.	Порядок выплаты объявленных дивидендов	4.	Порядок выплаты и налогообложения объявленных дивидендов
5.	Порядок раскрытия информации	5.	Раскрытие информации
6.	Изменения и дополнения в Положение	6.	Заключительные положения

В предложенном автором «Положении о дивидендной политике» подведомственных предприятий акционерного общества «Узбектелеком» обеспечивается единство методов расчета дивидендов, их выплаты, а также соответствующих

прав и обязанностей.

Вместе с тем, предложенное автором «Положение о дивидендной политике» предусматривает возможность использования двух методов при расчете дивидендов по финансовым инвестициям (акциям) в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности.

В соответствии с настоящим стандартом при расчете дивидендов по финансовым инвестициям обоснована целесообразность определять их исходя из организационно-правовой формы общества:

1. Стоимостный метод. Применение стоимостного метода расчета дивидендов в действующих акционерных обществах. При использовании данного метода инвестор вкладывает свой капитал в другое предприятие по его первоначальной стоимости. Его основной принцип заключается в том, что стоимость инвестиций не меняется независимо от финансового состояния дочерних обществ, полученные от них дивиденды учитываются как доходы головного общества. Рекомендуется использовать данный метод в следующих случаях:

когда дочернее общество впоследствии приобретает для продажи в ближайшем будущем и контроль над ним также является временным;

когда дочернее общество работает на определенных долгосрочных существенных условиях, которые значительно снижают его способность переводить средства в головное общество. Например, могут быть ограничения на выплату дивидендов организацией, кредитующей дочернее общество.

2. Долевое участие. Метод долевого участия в обществах с ограниченной ответственностью. Рекомендуется использовать данный метод в тех случаях, когда головная компания имеет значительное влияние и контроль над дочерним обществом, и состоит из:

текущая стоимость инвестиции меняется в зависимости от результатов деятельности дочернего общества: когда оно получает прибыль, стоимость инвестиции увеличивается, а убыток уменьшается;

прибыль от инвестиций головного общества отражается пропорционально доле владения: чем больше его доля в дочернем обществе, тем больше стоимость инвестиции на балансе головного общества;

полученные дивиденды не рассматриваются как доход, а выражаются как уменьшение стоимости инвестиций.

Список использованных источников

1. Послание Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису от 29 декабря 2020 года. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
2. Из выступления Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на совещании видеоотборщиков, состоявшемся в связи с обсуждением работ, которые предстоит провести в этом году в рамках программ «Процветающее село» и «Процветающее микрорайон», Ташкент, 24 марта 2021 г. <https://president.uz/uz/lists/view/4254>
3. Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «Об акционерных обществах и защите прав

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 24 апрелдаги «Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-4720-сонли Фармони.
4. Баранов П.П. Трансформация представлений о феномене профессионального суждения аудитора в исследованиях зарубежных ученых // Аудитор. 2011.
5. Суворов А. Финансовая отчетность по МСФО // Аудит и налогообложение. 2012. № 1.
6. Материал из Википедии — свободной энциклопедии <https://ru.wikipedia.org/wiki>
7. <https://www.ifac.org>. – Халқаро бухгалтерлар федерацияси расмий сайт.
8. <https://www.mf.uz>. – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий сайти.

СТРУКТУРНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И АКТУАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ ИНВЕСТИЦИЙ

Тураев Баходир Тохирович

независимый исследователь научно-исследовательского института Прогнозирование и макроэкономика

В современном мире экономика каждой страны испытывает необходимость в адаптации к меняющимся глобальным тенденциям. Это обуславливает потребность в структурной модернизации, которая включает в себя переосмысление и перестройку основных экономических отраслей и секторов. Основной задачей структурной модернизации является не только повышение эффективности и конкурентоспособности национальной экономики, но и адаптация к новым вызовам, таким как цифровизация, экологические изменения и глобализация.

В этом контексте ключевую роль играют инвестиции. Они становятся не только механизмом реализации структурных изменений, но и основой для инновационного развития и долгосрочного экономического роста. Актуальными задачами в области инвестиций являются привлечение и эффективное использование как внутренних, так и внешних инвестиционных ресурсов, с целью модернизации ключевых отраслей экономики, развития человеческого капитала и улучшения инфраструктуры.

Таким образом, структурная модернизация экономики и формирование новых требований к инвестициям являются важным условием для достижения устойчивого развития и повышения качества жизни в условиях меняющегося мира.

В Узбекистане, как и во многих других странах, наблюдается динамичное развитие экономики, что подчеркивает необходимость постоянной адаптации к изменениям. Эта статья рассмотрит влияние различных факторов на структуру экономики Узбекистана и новые требования, предъявляемые к инвесторам.

Технологические изменения и инновации играют ключевую роль в модернизации и развитии экономики Узбекистана, создавая новые возможности для роста, улучшения эффективности и повышения конкурентоспособности.

онлайн-банкинга, электронных платежных систем и цифровых финансовых технологий способствует улучшению доступности финансовых услуг для населения и бизнеса. Узбекистан активно развивает сотрудничество с международными финансовыми институтами и организациями. Это включает в себя подписание меморандумов о взаимопонимании, участие в проектах международной финансовой помощи и технической поддержки.

В заключении можно отметить, что Узбекистан находится в процессе значительных изменений в различных сферах своей экономики, начиная от образования и развития навыков до финансовой системы и инвестиционных тенденций. Эти изменения направлены на создание благоприятной среды для устойчивого социально-экономического развития страны. В области образования реформы в системе образования, развитие высшего образования и внедрение современных технологий открывают новые горизонты для студентов и повышают уровень квалификации трудового потенциала. Изменения в потребительском поведении и розничной торговле свидетельствуют о растущей экономике, повышении уровня жизни и влиянии глобальных трендов на предпочтения потребителей.

Финансовая система стремится к либерализации и диверсификации, что способствует улучшению доступности финансовых услуг, развитию рынка капиталов и привлечению инвестиций. Инвестиционные тенденции в стране активно развиваются, особенно благодаря созданию условий для инвесторов, внедрению инфраструктурных проектов и стимулированию развития малого и среднего бизнеса. Общий тренд в стране — это стремление к современности, инновациям и соответствию мировым стандартам. Меры по цифровизации, развитию инфраструктуры и поддержке предпринимательства формируют благоприятный климат для экономического роста. Однако, несмотря на положительные изменения, важно продолжать работу над укреплением институциональной базы, повышением прозрачности и развитием человеческого капитала. Эти усилия будут способствовать более устойчивому и инклюзивному развитию Узбекистана в глобальном контексте.

Список использованных литератур:

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-4947 от 7 февраля 2017 года «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».
2. Мирзиёев, Ш.М. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. — Т.: Узбекистон, 2018. — 80 с.
3. Нуреев, Р.М. Экономика развития: модели становления и модернизации рыночной экономики. — М., 2008. — 367 с.
4. Сейтмуратов, Р.А. Приоритетные направления модернизации экономики в условиях углубления экономических реформ: Автореф. дис. на соискание ученой степени докт. экон. наук. — Т.: 2012. — 43 с.
5. Статистический ежегодник. — Т., 2007; 2013.
6. Социально-экономическое положение Республики Узбекистан за 2017 год. — Т., 2018. — 198 с.

ной в нашем веке технологий. С развитием информационных технологий и цифровых платформ страховые компании пересматривают свои подходы к предоставлению услуг, управлению рисками и взаимодействию с клиентами. В данном тезисе мы рассмотрим влияние цифровизации на страховой рынок, выявим основные тенденции и преимущества, а также рассмотрим вызовы и перспективы, с которыми сталкиваются страховые компании в этой динамичной области.

Цифровизация страхового рынка приводит к радикальным изменениям в том, как страховые продукты предоставляются и потребляются. Технологические инновации, такие как искусственный интеллект, большие данные и цифровые платформы, открывают новые горизонты для улучшения процессов подписания договоров, оценки рисков и взаимодействия с клиентами. Однако, вместе с потенциалом цифровизации приходят и новые вызовы, такие как вопросы кибербезопасности и сохранения приватности данных. В этом тезисе мы будем рассматривать как положительные, так и негативные аспекты цифровой трансформации страхового рынка, а также исследуем способы, которыми страховые компании могут адаптироваться к этому новому цифровому ландшафту и оставаться конкурентоспособными в будущем. Цифровое страхование представляет собой метод обеспечения традиционных или новых страховых потребностей с использованием современных цифровых технологий. Цифровизация представляет собой процесс преобразования аналоговых данных и традиционных рабочих методов в цифровой формат. Она включает в себя использование современных цифровых технологий для автоматизации бизнес-процессов, повышения качества предоставляемых услуг, оптимизации производственных процессов и увеличения общей эффективности деятельности организаций и предприятий. Цифровизация представляет собой ключевой фактор для бизнеса, поскольку она обеспечивает ряд преимуществ, способствующих более эффективной деятельности компании и сокращению расходов. Используя цифровые технологии, предприятия способны быстрее адаптироваться к изменениям на рынке и конкуренции, улучшать качество своей продукции или предоставляемых услуг и наращивать уровень обслуживания клиентов. Цифровизация позволяет автоматизировать процессы, что способствует оптимизации бизнес-процессов и снижению издержек. Кроме того, сбор и анализ данных становятся более точными и быстрыми, что помогает компаниям принимать более обоснованные стратегические решения. Важным аспектом цифровизации является улучшение взаимодействия с клиентами. Благодаря цифровым платформам и онлайн-каналам связи предприятия могут обеспечивать более индивидуализированный и удовлетворительный опыт для своих клиентов. В конечном итоге, цифровизация помогает компаниям быть более конкурентоспособными, адаптироваться к быстро меняющейся среде и расширять свои возможности для роста и развития.

Следовательно, цифровое страхование — это способ удовлетворения традиционной или специфической (порожденной цифровизацией) потребности в страховой защите посредством цифровых технологий. Страховой рынок представляет собой экономическую систему, где встречаются две важные стороны. С од-

Ички аудитни режалаштириш босқичлари режада қамраб олинган даврни, назарда тутилмаган ҳодисаларни, режадан ташқари ўтказувни, аввалги текширув даври натижаларини, танлаш таомили, муҳимликни аниқлаш ва аудиторлик хавф-хатарлари таомилларини ўз ичига олади.

Ички аудит хизмати тўғрисидаги низомга мувофиқ, субъектларда иш режаси уч босқичдан иборат бўлиб, кузатув кенгаши томонидан қабул қилинган йиллик режа аудит жараёнининг биринчи босқичи ҳисобланади.

Йиллик режа асосида ички аудит бўлими томонидан дастур ишлаб чиқиши ва ички аудит хизмати раҳбарига текширув саволномалари тузиш учун тақдим қилиниши аудитни режалаштиришнинг иккинчи босқичи ҳисобланади.

Дастур талаблари ва олдинги йилларда аниқланган камчиликлар кўлаמידан келиб чиққан ҳолда, текширув саволномаларини ишлаб чиқиш аудитни режалаштиришнинг учинчи босқичи ҳисобланади.

Шуни қайд ўтиш жоизки, кузатув кенгаши томонидан тасдиқланган йиллик иш режасида йил давомида ҳар бир филиал фаолиятини текширувдан ўтказилиши кўзда тутилди.

Шундай қилиб, йиллик аудит режасига асосан, ички аудит бўлими томонидан аудитни режалаштириш жараёни бўйича ички аудит хизмати ҳисоботини тайёрлаш учун аудиторлик далиллари йиғиб борилса, ички аудиторларнинг иш вақти тежаллади ва бошқа бўлимларни ҳам ўз вақтида назорат қилиш имконияти юзага келади.

Ички аудиторлар олдин ички аудит бўйича харажатлар сметаси ва ички аудитнинг умумий режасини кузатув кенгашига йил бошланишидан олдин тасдиқлатиб олишлари лозим.

Ички аудиторларнинг харажатлар сметаси бизнес-режадан олдин тузилади, унга ички аудит бўлимининг барча йиллик харажатларини киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Агар иш кўлами катта бўлса, ишчи ҳужжатларда аудит танлаб олиш асосида кўрсатилиши лозим. Кузатув кенгаши йиллик умумий аудит иш режаси тасдиқланади, лекин умумий режани амалга ошириш учун ички аудит хизмати раҳбари ички аудит дастурини тузиши керак. Ички аудит дастурида муайян маълумотлар айнан қайси бўлимдан олиниши аниқ кўрсатилиши лозим. Ҳужжатларнинг бўлимлар орасида айланиши, имзолаш механизми, корхонанинг ички норматив ҳужжатлари, масалан ички норматив ҳужжатлар билан солиштириш, корхона ички ҳужжатларини тузишда ваколатли шахсларнинг ўрнидан келиб чиққан ҳолда, уларнинг жавобгарлиги масаласи, ички аудит текшируви давомида аниқланган ва бартараф этилган камчиликларни ички аудит хизмати ҳисоботига киритиш ёки киритмаслик масалалари, хато ва камчилик аниқланганда ваколатли шахсга хабар бериш механизми ишлаб чиқиши лозим. Мазкур дастур ички аудитор раҳбари ёрдамчи ички аудитордан текширув натижаларини қабул қилиб олиши учун асос бўлади. Ички аудит ўтказиш жараёнида режалаштириш босқичларини қуйидаги кетма-кетликда бўлиши мақсадга мувофиқ (3.9–расм).

етказилган зарар, ҳатто улар сунъий материалдан, масалан, йўналиш кўрсаткичларидан тайёрланган бўлса ҳам, қопланади.

6. Қисқа туташув туфайли симларнинг шикастланиши. Кабелга этказилган зарар (кабелнинг бир қисмини алмаштириш, шу жумладан материаллар ва меҳнат харажатлари) қопланади.

Тўлиқ суғурта эса юқорида кўриб ўтилган тўлиқ бўлмаган суғурта билан қопланадиган барча зарарларни шунингдек, бахтсиз ҳодисалар билан боғлиқ барча зарарларни ҳамда учинчи шахсларнинг безорилик ва ғаразли ҳаракатларидан келиб чиқадиган зарарларни қоплайди. Агар бахтсиз ҳодиса автомобилга тўғридан-тўғри, ташқаридан, тўсатдан, механик куч билан таъсир қилса ва шикастланишга олиб келадиган бўлса, унда тўлиқ суғурта остида суғурта қилинган зарар юзага келади. Бунда безоричилик ҳаракати оқибати бўлса ва автомашина эгасига кўпроқ тасодифан зарар етказилган бўлса, қабул қилинади. Муайян транспорт воситаси атайлаб тўлиқ суғурта доирасида автомашинанинг шикастланиши (таъмирлаш харажатлари), йўқ қилиниши (сотиб олиш харажатлари) ёки йўқолиши (ўғирланиши) натижасида юзага келадиган зарарлар ҳам қопланади.

Куйидаги ҳолатлар суғурта қопламасига кирмайди:

такомиллаштириш ва ўзгартиришлар;

эскирган қисмларни таъмирлаш;

транспорт ва рўйхатга олиш харажатлари;

тўхтаб туриш вақти ва автомобиль ижараси харажатлари;

ёқилғи ва бошқалар.

Тўлиқ суғурталашда суғурта ҳимояси куйидаги ҳолларда чекланади:

айрим рискларни суғурта қопламасидан чиқариб ташлаш;

ҳуқуқий мажбуриятлар бузилган тақдирда;

шартнома мажбуриятлари бузилган тақдирда.

Автотранспорт воситалари эгаларининг жавобгарлиги ва атом энергияси оқибатларини суғурталашда қўлланиладиган суғурта қопламасидан истиснолардан ташқари, тўлиқ суғуртада куйидаги истиснолар ҳам қўлланилиши мумкин:

1. Автотранспорт ҳодисалари содир бўлганда. Мақсад юқори тезликка эришиш бўлган барча автопойгалар (шу жумладан расман рўйхатга олинган воқеалар) суғурта қопламасидан чиқарилади.

2. Қўзғолон ёки ички тартибсизликлар амалга оширилганда. Қўзғолон, ёки ички тартибсизликлар, ҳарбий ҳодисалар, ҳукумат фармойишлари ёки зилзилалар натижасида тўғридан-тўғри ёки билвосита этказилган зарарлар учун суғурта қопламаси мавжуд эмас. Агар зарар қасддан ёки қўпол эҳтиётсизликдан келиб чиққан бўлса, суғурта қопламаси бундан мустасно. [2]

Бизнинг фикримизча, суғурталовчи ташкилотларида ҳисоб сиёсатини шакллантиришда юқорида келтирилган ҳолатларни жумладан, автотранспорт воситаларини сақлаш ва улардан фойдаланиш натижасида юзага келадиган ҳодисаларнинг ўзига хос хусусиятларни инобатга олиниши уларнинг ҳисобини ташкил қилишда катта аҳамиятга эгадир.

воситаларини амалиётга татбиқ қилиш жараёнида учраши мумкин бўлган муаммолар ва уларнинг шариат асосида мумкин бўлган ечимлари бартараф этиш лозимлигини ҳар биримиз чуқур англашимиз лозим бўлади.

(Манба: <https://kitoblardunyosi.uz/islom-moliyasiga-kirish> Ислом молиясига кириш-Муфти Мухаммад Такий Усманий)

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрда Олий мажлисга қилган мурожаатида Ўзбекистонда Ислом молияси хизматларини жорий қилиш вақти етиб келганлиги тўғрисида белгиланган вазифалар, ўз навбатида мавзуга оид долзарб ва муҳим аҳамиятга эга бўлган тадбир ўтказилишини тақозо этди.

Вазирликлар ва агентликлар, халқаро молия институтлар, дипломатик корпус ва бизнес ҳамжамият, шунингдек етакчи банклар, суғурта, лизинг ва инвестицион компанияларнинг вакиллари иштирокида ўтказилган анжуманда Ислом тараққиёт банки, Хусусий секторни ривожлантириш бўйича Ислом корпорацияси, «AlHuda CIBE» Ислом банкини ва иқтисодиёти Марказининг халқаро экспертлари амалий тажрибаси билан бўлишишди ва молия соҳасининг янги тармоғини ривожланиш салоҳияти ва умумий истиқболларини таҳлил қилишди.

2021 йил 3 март куни Hilton Tashkent City анжуманлар залида, республика суғурта бозорида жадал ривожланаётган «APEX INSURANCE» МЧЖ суғурта компанияси ташкилотчилигида «Ўзбекистонда Ислом молияси ва такафул» мавзусидаги кенг кўламли анжуман бўлиб ўтди.

Тадбир давомида «APEX TAKAFUL» номли ислом суғуртаси бўйича Ўзбекистондаги биринчи пилот лойиҳаси тақдироти ўтказилди. Таъкидлаш жоизки, мазкур лойиҳа доирасида ишлаб чиқилган исломий суғурта маҳсулотлари бўйича «AlHuda CIBE» Ислом банкини ва иқтисодиёти Марказидан мувофиқлик сертификати ҳамда Ўзбекистон мусулмонлар идораси Фатво бўлимининг ижобий хулосалари олинган.

Манба: <https://kun.uz/news/2021/03/05/islom-sugurtasi-boyicha-ozbekistondagi-birinchi-pilot-loyiha-apex-takafulning-taqdimoti-otkazildi#!>

Бизнинг жамиятимизда Ислом суғуртасини чуқур ўрганиш мазкур маърузамни ёзишга эҳтиёж сездим. Ушбу Ислом суғуртасининг муҳим қоидаларини тушунишга ва бизнинг давлатимизга кенг тадбиқ қилишга ёрдам беради деган умиддаман. Ўз ризолиги билан шарафлаб, мутолачилар учун фойдали қилишини сўрайман!

Манба: <https://dereksiz.org/1-islomij-sufurtalash-tizimi-tarihi-va-rivojlanishi-takofulnin.html>

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РОЛЬ СТРАХОВОГО СЕКТОРА В ПЕРЕДАЧЕ РИСКОВ - ВЗАИМОСВЯЗЬ РЫНКОВ КАПИТАЛА

*Хайдарова Дильдора Жахонгировна
ассистент кафедры «Бухгалтерский учёт»
Ташкентского государственного экономического университета*

Чтобы обеспечить страхование на конкурентном рынке, страховые компании должны иметь возможность устанавливать цены на страхуемые риски, чтобы обеспечить устойчивое предложение. Это означает, что они должны собирать информацию, позволяющую им оценить вероятность своих потерь (претензий) и их серьезность. На многих рынках страховой отрасли практикуется объединение информации, что иногда поощряется правительствами, при условии, что это не приводит к ограничениям ценовой конкуренции. Можно доказать, что такое объединение информации является взаимовыгодным для всех страховых компаний, даже на конкурентном рынке. Неспособность страховой компании адекватно оценить страхуемые риски на конкурентном рынке, как правило, приводит к финансовым проблемам. Если оценка риска слишком низкая, то страховая компания со временем станет убыточной, поскольку выплаты по ее претензиям превысят те, которые были предусмотрены в ее ценообразовании, и могут привести к неплатежеспособности. Более того, страховая компания, осуществляющая страхование по заниженным ценам, может ослабить другие компании на рынке, у которых возникнет соблазн последовать их примеру, чтобы сохранить свою долю рынка. С другой стороны, если страховая компания установит свои цены слишком высокими, это будет означать, что эти цены не могут быть устойчивыми на конкурентном рынке, поскольку другие страховые компании будут устанавливать более приемлемые цены, и, следовательно, страховая компания не будет привлекать бизнес. Справедливое или дискриминационное ценообразование является ключевым вопросом в эффективном предоставлении услуг частного страхования.

Договоры частного страхования должны иметь юридическую силу, и, следовательно, правовая система должна быть достаточно четкой, чтобы любые юридические споры могли разрешаться справедливо. Отсутствие адекватной правовой системы означает, что физические лица или компании могут оказаться незащищенными, особенно в отношении выплат по претензиям, поскольку страховые компании обычно собирают страховые взносы в начале действия договора страхования, в то время как выплаты по претензиям выплачиваются позже. Потребители, у которых есть неудачный опыт несправедливого урегулирования претензий, потому что из-за сбоя в правовой системе или иным образом, не будут приобретать страховку в будущем, и, следовательно, страховой рынок не будет расти.

Одним из основных преимуществ страхования является то, что страховые компании могут снизить уровень риска за счет диверсификации портфеля, т.е. закона больших чисел. При продаже страховки большому числу потребителей, где причины убытков в значительной степени независимы друг от друга, риск, с

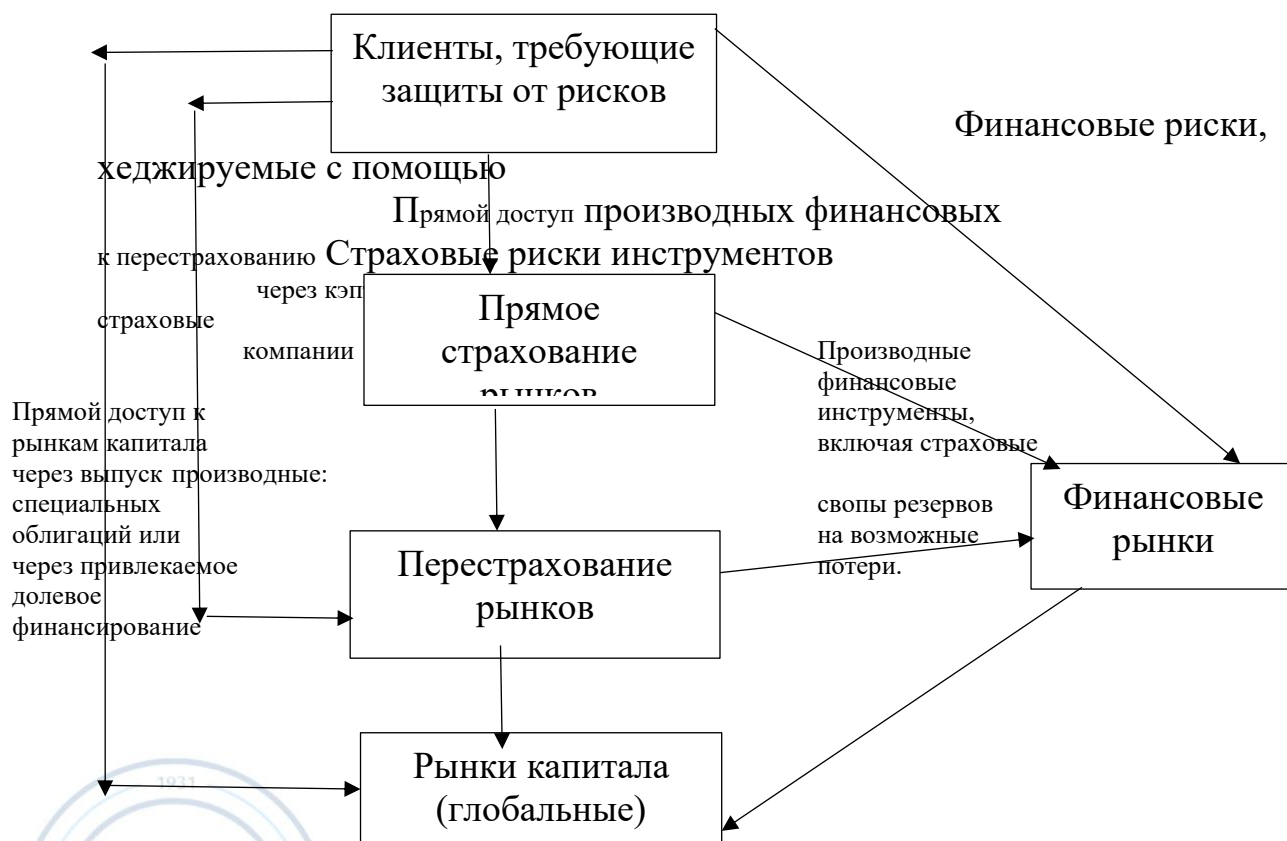

Рисунок 1. Сеть передачи рисков

Развитие финансовых рынков также в определенной степени способствовало повышению роли страховых и перестраховочных компаний в передаче рисков. В той мере, в какой использование валютных, процентных ставок и деривативов фондового рынка позволяет страховой компании более оптимально управлять рисками своих активов и пассивов, это косвенно будет способствовать ее более широкой роли в передаче рисков, поскольку снизит уровень резервного капитала, который страховой компании необходимо иметь, и снизит ее стоимость страхования. Более того, с развитием производных инструментов страхования появляется более непосредственная поддержка в процессе передачи рисков. Рынки страховых деривативов все еще невелики, но они, вероятно, будут расти, особенно рынки свопов на покрытие убытков, поскольку они обладают потенциалом международного рынка. Интересно отметить, что не существует производных инструментов, основанных на цене класса страхования или перестрахования или на цене базовых страховых убытков; это объясняется тем, что еще не были построены подходящие индексы цен. Если бы такие производные инструменты были созданы, они оказали бы более существенное влияние на механизм передачи рисков, как в качестве дополнения, так и в качестве замены страхованию и перестрахованию.

Перенос страховых рисков на эффективные страховые рынки имеет потенциальные преимущества следующим образом. Работая на конкурентных рынках, промышленные, коммерческие и торгующие предприятия вынуждены идти на

ташкilot товарлар (ишлар, хизматлар) учун ҳақ тўлаш тартибини белгилаши мумкин;

шартнома тижорат мазмунига эга бўлиб, унинг бажарилиши натижасида нафақат унинг муддати ва рисклари, балки ташкilotнинг келажакдаги пул оқимлари ҳам ўзгаради;

харидорга берилган товарлар ёки хизматлар эвазига тўловни корхона олиши эҳтимоли мавжуд”.

2. Шартнома шартларини бажариш бўйича мажбуриятларни белгилаш. Ҳар қандай шартномада муҳим банд томонларнинг мажбуриятларини белгилаш ҳисобланади. “Харидорлар билан шартномалар бўйича тушум” номли 15-сон МХХС шартномани бажариш шартларини алоҳида мажбуриятларга бўлишни таклиф қилади.

3. Операция нархини аниқлаш. Бунда суғурта ташкilotлари мижоз билан суғурта мукофоти тўлови ҳамда хизматларни ҳисобга олиш бўйича шартнома суммасини аниқлаб олади..

4. Бажарилиши лозим бўлган битим нархини тақсимлашни амалга ошириш. Мазкур босқичнинг моҳияти шундан иборатки, операция нархини аниқлаш босқичидаги талаблар шартнома шартларини бажариш бўйича мажбуриятларни белгилашга тақсимланади.

5. Даромадни тан олиш. Ушбу босқичда даромадлар ва харажатларни мутаносиб усулда тан олиш тамойил асосида даромад тан олинади. “Харидорлар билан шартномалар бўйича тушум” номли 15-сон МХХС суғурта ташкilotларининг молиявий натижаларни ҳисобга олиш ва тушумни тан олишда ушбу моделни қўллаши керак.

Хулоса қилиб айтганда, суғурта ташкilotларида даромадларни тан олиш халқаро стандартлар асосида шартнома мавжудлиги, бажарилиши лозим бўлган мажбуриятлар, операция нархи, нархни мажбуриятларга тақсимлаш бешта босқичдан фойдаланилиб амалга ошириш, даромадни ўз вақтида ва узок муддатлар давомида тан олиш, ҳамда узок муддат тан олиш учун ресурс(харажат)лар усули натижалар усулидан фойдаланилиш фойда ва зарарни ҳисоблаш, тугалланганлик даражасини аниқлаш орқали даромадни тан олиш мақсалга мувофиқ. Бу эса, суғурта ташкilotлари учун хорижий инвесторлари ва кредиторлари учун ишончли ва шаффоф маълумотлар билан таъминлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24-февралдаги «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида»ги ПҚ-4611-сон Қарори. <https://lex.uz/docs/4746047>.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 507-сон қарори. <https://lex.uz/docs/4966554>.
3. Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2022 йил 10-ноябрдаги

Таблица 1.

Классификация центров финансовой ответственности предприятия

Классификационные признаки	Виды центров ответственности
Целеполагание внутрифирменного управления	Оперативные Стратегические
Уровень управления	Предприятие Отделы и службы предприятия Отдельные виды производства Цех Производственный участок Бригада
Объем полномочий и обязанностей	Центры затрат Центры дохода Центры прибыли Центры инвестиций Центры управления и контроля
Задачи и функции центра	Основные Вспомогательные
Место в иерархии центров ответственности	Горизонтальные одновидовые Горизонтальные многовидовые Пирамидальные
Отношение к внутреннему хозяйственному механизму	Аналитические Хозрасчетные

Для каждого центра ответственности должны быть определены цели и задачи, в том числе и учетные, деятельность каждого центра должна быть представлена на соответствующих счетах посредством двойной записи для обеспечения возможности учета затрат и результатов центров ответственности. При этом по центрам ответственности нужно учитывать в первую очередь затраты и результаты, непосредственно зависящие от предоставленных руководителям полномочий.

На основе анализа публикаций зарубежных и отечественных ученых Д.В.Костроминой была проведена классификация центров ответственности, в основе которых заключены определенные признаки.

Данная классификация имеет практическое значение и дает наглядное представление о различных центрах в зависимости от целей, функций и задач деятельности. Наиболее распространенным в публикациях является выделение центров финансовой ответственности исходя из объема полномочий и ответственности:

В коммерческих организациях немаловажное значение имеет деление центров исходя из выполняемых ими задач и функций:

1) основные центры ответственности занимаются непосредственным производством продукции, выполнением работ и оказанием услуг для потребителей. Их затраты напрямую списываются на себестоимость продукции (работ, услуг). К таким центрам, например, можно отнести участки и цеха основного производства, отдел сбыта;

Таблица 2.

Классификация центров по ответственности руководителя

Центры ответственности	Ответственность руководителя
1) Центр затрат	Отвечает за понесенные в его подразделении затраты и их снижение (например, производственный участок, производственный цех и др.);
2) Центр дохода	Отвечает за доход, выручку от продаж продукции, товаров, услуг и за затраты, связанные с их сбытом; но не может проконтролировать прибыль, поскольку механизмы ценообразования находятся за его пределами (например, подразделения маркетингово-сбытовой деятельности)
3) Центр прибыли	Отвечает за прибыль, полученную подразделением, поэтому и за механизм формирования дохода, и механизм формирования затрат (например, производственное предприятие, входящее в состав холдинга)
4) Центр инвестиций	Отвечает за надлежащее и правильное расходование предоставленных ему инвестиционных средств (например, крупное дочернее предприятие холдинговой промышленной компании)
5) Центр контроля и управления	Отвечает за конкретные виды работ и их результаты. Эти центры часто имеют лишь затраты, которые трудно соизмерять с контролируемыми ими результатами.

2) вспомогательные центры ответственности существуют для обслуживания основных центров ответственности. Затраты этих центров сначала распределяют по основным центрам ответственности, а уже потом в составе суммарных затрат основных центров включаются в себестоимость продукции, работ, услуг, оказываемых потребителям. К таким центрам можно отнести административно-хозяйственный отдел, отдел технического контроля, ремонтный цех, инструментальную мастерскую и т.д.

Принцип включения в себестоимость затрат путем их распределения между продуктами порой не подходит для осуществления контроля за ними и их регулирования, так как цикл производства продукта может состоять из нескольких различных технологических операций, за каждую из которых отвечает конкретное лицо. Поэтому, имея сведения о себестоимости продукции, невозможно точно определить, как распределяются затраты между отдельными участками производства (центрами ответственности). Эта проблема решается, если установлена взаимосвязь затрат и доходов с действиями конкретных лиц, ответственных за расходование соответствующих средств. Такой подход к управлению затратами возможен при осуществлении планирования затрат по центрам ответственности.

Основными задачами управления затратами являются своевременное и правильное отражение фактических затрат по соответствующим статьям калькуляции; предоставление информации для оперативного контроля за использованием производственных ресурсов и сравнения с существующими нормами,

нормативами и сметами; выявление резервов снижения себестоимости продукции, предупреждение непроизводительных расходов и потерь; определение результатов внутрипроизводственного хозрасчета по структурным подразделениям предприятия.

Центральное место в управлении затратами занимает их классификация:

Для процесса контроля и регулирования выделяют:

- контролируемые затраты — затраты, которые поддаются контролю со стороны менеджеров данного центра ответственности и на которые можно существенно воздействовать;

- неконтролируемые затраты, которые не зависят от деятельности менеджеров данного центра ответственности.

Для принятия решений и планирования целесообразно иметь:

- переменные затраты, размер которых находится в прямой зависимости от объема продаж;

- постоянные затраты, размер которых не зависит от объема продаж.

Для калькулирования и оценки произведенной продукции обычно разделяют:

- прямые затраты, которые связаны с производством конкретных видов продукции, с выполнением конкретных видов работ, услуг и могут быть прямо включены в их себестоимость;

- косвенные затраты, которые являются общими для производства нескольких видов продукции, работ, услуг и включаются в их себестоимость косвенным путем.

Существуют разные методики управления затратами, одна из них состоит в строгой последовательности отнесения затрат и определения маржинального дохода для каждого центра:

- затраты, реализация и результаты учитываются по центрам финансовой ответственности;

- затраты, которые можно прямо отнести на центр финансовой ответственности, распределяются на него прямо, без применения методов косвенного распределения;

- определяется, как правило, несколько маржинальных доходов (полных и неполных) по мере учета переменных и прямых постоянных затрат.

Таким образом, разработка методики управления затратами по центрам финансовой отчетности, классификация затрат и выделение методов планирования и контроля для принятия управленческих решений является основой для эффективного управления прибылью предприятия.

Применение данной методики позволяет получить исчерпывающую информацию о затратах и доходах по каждому центру ответственности, при этом в ходе анализа выявляются участки, где чаще всего возникают отклонения, а также виды продукции с низкой рентабельностью.

Основу такого подхода составляет анализ структуры постоянных и переменных затрат, маржинального дохода и формирования прибыли в целом по

кодекси, Меҳнат кодекси);

меъерий (“Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонун, Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари (БХМС) ва Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МХХС) стандартлар);

услугий (“Маҳсулотни (ишлар, хизматларни) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида”ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2002 йил 27 декабрдаги 140-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш бўйича қоидалари”,) 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сон “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори).

Юқорида келтирилган ҳар-хил даражадаги ҳужжатлар ташкилотларда бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишни бевосита ёки билвосита тартибга солади ва уни юритишнинг умумий тартибини белгилайди. Бу меъерий ҳужжатлар бухгалтерия ҳисобини юритишнинг умумий қоидаларини белгилайди ва мулк шакллари, фаолият турларидан қатъий назар барча корхона ва ташкилотларга ҳам тегишлидир. Кўрсатилган ҳуқуқий меъерий ҳужжатлар барча корхона ва ташкилотларга тегишли бўлсада, улар билан бирга ҳар бир корхона ўзининг фаолияти хусусиятидан келиб чиқиб, фақат соҳани ўзига тегишли меъерий ҳужжатлари мавжуд бўлади. Масалан, суғурта ташкилотининг фаолияти хусусиятидан келиб чиқиб, уларда бухгалтерия

ҳисобини ташкил этишга таъсир этувчи ҳужжатларга қуйидагилар киради:

Ўзбекистон республикаси Молия вазирлигининг 1999 йил 18-октябрда 1517-сон буйруғи “Суғурта ташкилотлари томонидан харажатлар таркиби ва молиявий натижаларни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари” тўғрисида низом;

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2003 йил 8 декабрдаги 113н-сонли “Суғурта ташкилотларининг бухгалтерия ҳисоби ва назорат қилиш тартибида тақдим этилган ҳисоботлари шакллари тўғрисида”ги буйруғи;

Ўзбекистон республикаси Молия молия вазирининг 2008 йил 5 майдаги 47-сон буйруғи билан тасдиқланган “Суғурталовчилар молиявий-хўжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби счётлари режаси” ва бошқалар.

Маълумки, суғурта шартномасига асосан суғурталовчи шартномада белгиланган ҳодиса юз берган тақдирда суғурталанувчига суғурта қопламасини тўлаб бериши лозим. Суғурта шартномасида белгиланган суғурта ходисаси юз берганда суғурталанувчи зудлик билан суғурталовчини хабардор қилиши зарур ҳисобланади. Худди шундай мажбурият суғурта шартномаси тўғрисида хабардор бўлган наф олувчининг зиммасидадир, агар у суғурта мукофатини олиш ҳуқуқидан фойдаланмоқчи бўлса албатта суғурта ходисаси тўғрисида суғурталовчини хабардор қилиши шарт.

Суғурталовчи суғурталанувчи томонидан суғурта ходисаси юз берганлиги тўғрисидаги аризани олгандан сўнг суғурта воқеасини изчил ўрганади ва ушбу воқеа суғурта ходисаси сифатида тан олинса, шартнома белгиланган тартибда ва

гўшт, сут, тухум, парранда гўшти ва бошқа маҳсулотлар билан таъминлашда истеъмол талабининг ошиши ҳамда реал даромадларнинг ортишини ҳисобга олган ҳолда, чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажми кўпайтириб борилади [1].

Ушбу мақсадларга эришиш учун қуйидаги вазифалар белгиланди:

➤ чорвачилик соҳаси ва унинг тармоқларида маҳсулот ишлаб чиқаришни жадаллаштириш механизмларини амалиётга кенг қўламда татбиқ этиш, хўжалик юритиш ва ишлаб чиқаришнинг замонавий усулларини қўллаш;

➤ илғор хорижий тажриба асосида чорвачилик соҳасининг паррандачилик, балиқчилик, қуёнчилик ва асаларичилик тармоқларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар салмоғини ошириш;

➤ гўшт, сут, тухум, парранда гўшти, балиқ, қуён гўшти ва асал маҳсулотларининг ички ва ташқи бозорлардаги рақобатбардошлигини ошириш ҳамда маҳаллий маҳсулотларни халқаро сифат талабларига мослаштириш;

➤ балиқ, қуён гўшти ва асал маҳсулотларининг тавсия этилган минимал истеъмол нормаларини қайта кўриб чиқиш, шунингдек, аҳолининг соғлом овқатланиш маданиятини ошириш;

➤ чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришда чорвачилик соҳаси билан иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари ўртасидаги интеграцияни илм-фан ва бозор муносабатлари асосида тизимли равишда такомиллаштириш;

➤ чорвачилик ва унинг тармоқларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳисобини юритиш ва мониторингини олиб бориш учун замонавий ахборот-коммуникация технологияларини босқичма-босқич ва кенг қўламда жорий этиш;

➤ чорвачилик соҳасида агробизнес муҳитини такомиллаштириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва замонавий менежментга асосланган хўжалик юритиш усулларини қўллаш мақсадида халқаро экспертларни жалб этиш ҳамда жаҳон тажрибаларига асосланган консалтинг хизматларини кўрсатиш тизимини кенг жорий этиш.

2023 йил 1 январ ҳолатига қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик маҳсулотлари ялпи ички маҳсулотдаги ҳажми 208 трлн. сўмни ёки 19 млрд. долларни ташкил этиб, охириги беш йилда 1,7 баробар ошган. Ялпи ички маҳсулотдаги улуши эса 25,1 фоиз даражада бўлди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таркибида деҳқончилик маҳсулотлари ҳажмининг улуши 51,7 фоизни, чорвачилик маҳсулотлари ҳажмининг улуши 48,3 фоизни ташкил этади [2].

2023 йил 1 январь ҳолатига қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигида фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар (фермер ва деҳқон хўжаликлари-дан ташқари) сони – 53 808 тани, шундан деҳқончилик ва чорвачилик, овчилик ва ушбу соҳаларда кўрсатилган хизматларда – 49 859 тани, ўрмон хўжалигида – 268 тани ҳамда балиқчилик хўжалигида – 3 681 тани ташкил этди. Ушбу кўрсаткич ҳудудлар кесимида таҳлил қилинганда, энг кўп корхона ва ташкилотлар Қашқадарё вилоятида – 7 742 тани ёки республика бўйича мазкур соҳада фаолият кўрсатаётган жами корхона ва ташкилотларнинг 14,4 % ини ташкил этган бўлса, аксинча энг кам корхона ва ташкилотлар Тошкент шаҳрида – 1 074 та (2,0 %)

которые можно оформить онлайн, даже не выходя из дома. Поэтому и складывается общее мнение людей, что страхование – бесполезно.

Почему же в сознании людей слово «страхование» связано больше со словом «страх»? Почему людям гораздо спокойнее самим откладывать на «черный» день, чем воспользоваться страхованием? Когда страхового случая в течение срока действия договора не происходит, с точки зрения смысла страхования страховщик и не должен ничего возвращать, так как страховая премия — это плата ему за принятие на себя риска. Но вот когда страхового случая произошел, страхователь вправе рассчитывать на быстрое, объективное его расследование и выплату страхового возмещения в соответствии с размерами ущерба (естественно, в пределах страховой суммы). Но практика отличается от этой благостной картинки. Как отмечено в статье «Основные тенденции развития рынка страховых услуг», несмотря на значительный рост показателей за последние годы, уровень выплат страховых возмещений в Узбекистане можно охарактеризовать как довольно низкий. На сегодня главной проблемой национального рынка страхования является низкая культура страхования населения. Несомненно, страховой рынок Узбекистана требует более тщательного контроля и введения мер по его развитию.

Страховой рынок и обращение продуктов страхования жизни в Узбекистане регулируются в основном двумя документами, а именно «Гражданским Кодексом Республики Узбекистан» и Законом Республики Узбекистан «О страховой деятельности» №358-II от 05.04.2002 года. Первый включает общий обзор страхового рынка Узбекистана, мировое, ликвидацию и операционную часть страхового бизнеса. Последний регулирует отношения, возникающие в сфере страхования; классифицирует отрасли и виды страхования на страховом рынке.

Закон Республики Узбекистан «О страховой деятельности» №358-II от 05.04.2002 года разделяет страхование на два общих вида страхования:

- Страхование жизни, включающее страхование интересов, связанных со здоровьем, жизнью, трудоспособностью и т.п.
- Общее страхование, которое включает страхование имущества, страхование ответственности, личное страхование и страхование, не охватываемое страхованием жизни.

Обязательными видами страхования в Республике Узбекистан являются:

- Страхование гражданской ответственности владельцев транспортных средств;
- Страхование гражданской ответственности работодателя;
- Экологическое страхование.

Страховой рынок Узбекистана допускает в той или иной степени участие **иностраннх страховых компаний.**

Иностранные страховые компании могут быть только партнерами в совместном предприятии страховых компаний, зарегистрированных или создаваемых в Республике Узбекистан, на них распространяется действие Закона

- расходы на сопровождение и пролонгацию договоров;
- косвенные налоги и сборы, связанные со страхованием.

Инвестиционные доходы, поступления по договорам перестрахования, предполагаемые поступления по неподписанным договорам, налог на прибыль, как правило, не относятся к денежным потокам по договорам страхования. Основными методами расчета дисконтированной стоимости являются метод единой ставки процента или расчет на базе ожидаемого денежного потока. Для выбора ставки дисконтирования могут быть использованы:

- модели средневзвешенной стоимости капитала;
- оценки капитальных активов;
- экспертные методы;
- иные способы, зафиксированные в учетной политике страховщика.

Проверка достаточности страховых обязательств может являться или не являться обязательной в соответствии с учетной политикой страховщика. Если проверка достаточности не является обязательной, п. 17 МСФО (IFRS) 4 предписывает осуществление оценки на основе МСФО (IAS) 37 «Резервы, условные обязательства и условные активы» и сравнение результатов с оценками на основе МСФО (IFRS) 4. В соответствии с требованиями МСФО (IFRS) 4 величина обесценения активов, связанных с перестрахованием, т. е. чистых договорных прав cedenta по договору перестрахования, должна быть признана и отражена в составе прибыли или убытка. Актив, связанный с перестрахованием, обесценивается только в том случае, если:

- существует объективное свидетельство, возникшее в результате события, которое произошло после первоначального признания актива, связанного с перестрахованием, что cedent может не получить все причитающиеся ему суммы по условиям договора;
- влияние такого события на суммы, которые будут получены cedentом от перестраховщика, можно надежно оценить.

Отчетность, формируемая национальными страховщиками, позволяет получать требуемые свидетельства о событиях, явившихся причиной обесценения активов (отзыв лицензии перестраховщика и т.д.), а также содержит информацию, необходимую для осуществления численных оценок изменения сумм, причитающихся страховщику по договорам перестрахования. Если страховщик сочтет необходимым, он может зафиксировать методы оценки таких обесценений в учетной политике. Весьма значительным аспектом применения МСФО (IFRS) 4 являются расчетные операции. Расчетные операции между страховыми организациями по рискам, принятым и переданным в перестрахование, ведутся в соответствии с международным опытом на основании выставленных счетов расчетов путем определения результата в виде сальдо в пользу одной из сторон, которое подлежит оплате. К специфическим видам дебиторской задолженности в страховых организациях следует отнести:

1. долю перестраховщиков в страховых резервах;
2. депо премий по рискам, принятым в перестрахование;

цены любого объема прибыли и реализации продукции формируется целевая себестоимость и обеспечивается достижение цели с помощью всех услуг предприятия. В данном методе обеспечивается целевая себестоимость в этапе планирования продукции и является инструментом стратегического управления затратами. Как правило, после окончания производства продукции и калькуляции ее себестоимости, формируется цена прибыли и компенсируется расходы на

Таблица 1.

Сравнительный анализ методов расчета затрат

Название метода	Преимущества	Недостатки
Стандарт-кост	Формирование анализа затрат и необходимой информационной базы для контроля, обеспечение менеджеров своевременной информацией о затратах, анализ отклонения затрат от плана, простота в процессе расчета.	Применение для повторных затрат, зависимость только со структурой и качеством нормативной базы, невозможность определения нормы по виду некоторых затрат.
Директ-костинг	Возможность анализа по прямой регуляционной финансовой информации, не зависимость от дополнительных затрат при изменении резервных остатков, возможность определения вклада каждой продукции в прибыли предприятия, оптимизация производственной программы во взаимосвязи с методом Стандарт-костинг, обоснованное определение новой цены продукции, необходимость новых заказов или их отказа, наличие возможности реализации выбора производства или покупки продукции.	Не включение затрат в тип переменных или постоянных, не уделение необходимого внимания постоянным затратам, нарушение финансовых результатов из-за снижения стоимости производимой продукции предыдущих периодов (снижение, комбинирование).
Абсорпшен-костинг	Необязательно выделение расходов на постоянные и переменные затраты, превышение уровня конкретного определения финансовых результатов, за счет доходов от реализации продукции не только отражение непосредственно переменных затрат, а компенсации дополнительных расходов, возможность выбора дополнительного заказа или отказа	Ретроспективность и обязательность в распределении налогооблагаемых затрат, определение только в конце года действительной себестоимости единицы продукции, внесение затрат в себестоимость продукции непосредственно не связанных с производством, сложность учета, недостаточное уделение внимания движению расходов исходя из объема продукции
Таргет-костинг	Рост маркетингового направления производства, возможность определения целевых затрат для новой продукции, контроль расходов в период производства продукции.	Требование вложения инвестиций и больше времени для целевого сокращения затрат, невозможность технического потенциала доведения себестоимости до необходимого уровня
Кайзен-костинг	Непрерывное снижение затрат и обеспечение сохранения их в желательном (определенном) уровне	Преданность сотрудников, необходимость корпоративной культуры и их оптимизация (стимулирование) при привлечении на работу.

мақоласида баъзи ўтиш давридаги мамлакатлар ва Европанинг ривожланаётган давлатлари учун 1995 йил 1-чорагидан 2010 йил 4-чорагигача Марков режимини алмаштириш модели ёрдамида фискал ва пул-кредит сиёсати ўртасидаги ўзаро боғлиқликни ўрганиб чиққанлар⁹⁶.

Олимлар Kliem, Kriwoluzky ва Sarferaz (2016) лар “Monetary-fiscal policy interaction and fiscal inflation: a tale of three countries” номли мақоласида фискал ва пул-кредит сиёсати ўртасидаги алоқадорликнинг фискал ҳолат ва инфляция ўртасидаги паст частотали муносабатларга таъсирини 1965 йилдан 1999 йилгача давлатлараро маълумотлардан фойдаланиш асосида ўрганишган⁹⁷.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан аксарият ҳолларда «макроиқтисодий сиёсатни мувофиқлаштириш» тушунчаси ва унинг таркибий бўғинларини эмас, балки унинг энг муҳим бўғинлари фискал сиёсат, монетар сиёсат ва улар алоқадорлигининг илмий-назарий жиҳатларини тадқиқ қилишга ҳаракат қилинган.

Юқоридаги иқтисодчиларнинг ёндашувларини инобатга олган ҳолда муаллиф «макроиқтисодий сиёсатни мувофиқлаштириш» тушунчасига ўз илмий таърифини ишлаб чиқишни мақсадга мувофиқ деб топди. Макроиқтисодий сиёсатни мувофиқлаштириш - бу Ҳукумат ва Марказий банк томонидан барқарор иқтисодий ўсиш, ресурсларнинг тўлиқ бандлиги ҳамда барқарор нархлар даражасини таъминлаш мақсадида умумиқтисодий, фискал ва монетар сиёсатни биргаликда ишлаб чиқиш ва уни ташкилий, ҳуқуқий, иқтисодий ва сиёсий муносабатларнинг аниқ белгиланган тартиб-қоидалари, усул ва воситаларидан фойдаланиб амалга оширишдир.

Мазкур ёндашувдан келиб чиққан ҳолда макроиқтисодий сиёсатни мувофиқлаштиришнинг назарий-услубий асосларини қуйидагича шакллантириш мумкин. Мазкур расм маълумотларидан кўринадикки, фискал ва монетар сиёсатни мувофиқлаштириш ўзининг механизмларига эга бўлган яхлит тизимли муносабатларни ифодалайди. Механизм ўз ичига мувофиқлаштиришнинг соҳалари, усул ва воситалари ҳамда методларини қамраб олган.

Мувофиқлаштириш соҳалари бўлиб, ўзинг мақсадига мос равишда иқтисодий ўсишни рағбатлантириш, инфляцияни пасайтириш, самарали қарз сиёсатини таъминлаш, бюджет дефицитини молиялаштириш ҳамда тўлов баланси тақчиллигини бошқариш ҳисобланади.

Мувофиқлаштириш воситалари сифатида асосан бюджет ва монетар қоидалар хизмат қилади. Мувофиқлаштириш методлари бўлиб, Ҳукумат ва Марказий банк ҳамкорлигини таъминловчи тартиб-қоидалар, усул ва воситаларни аниқ белгилаш, мувофиқлаштиришнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш ҳамда рискларни мониторинг қилиш мақсадида макропруденциал сиёсатни ишлаб чиқиш каби чоралар киради.

Кўриниб турибдики, мувофиқлаштиришнинг асосий зарурати молиявий

⁹⁶ Cevik, E.I., Dibooglu, S., Kutan, A.M., 2014. Monetary and fiscal policy interactions:evidence from emerging European economies. J. Comp. Econ. 42, 1079–1091.

⁹⁷ Kliem, M., Kriwoluzky, A., Sarferaz, S., 2016. Monetary-fiscal policy interaction and fiscal inflation: a tale of three countries. Eur. Econ. Rev. 88, 158–184.

2. Cui, W., 2016. Monetary-fiscal interactions with endogenous liquidity frictions. Eur. Econ. Rev. 87, 1–25.
3. Bianchi, F., Ilut, C., 2017. Monetary/fiscal policy mix and agents' beliefs. Rev. Econ.Dynam. 26, 113–139.
4. Cevik, E.I., Dibooglu, S., Kutan, A.M., 2014. Monetary and fiscal policy interactions:evidence from emerging European economies. J. Comp. Econ. 42, 1079–1091.
5. Kliem, M., Kriwoluzky, A., Sarferaz, S., 2016. Monetary-fiscal policy interaction and fiscal inflation: a tale of three countries. Eur. Econ. Rev. 88, 158–184.

KAFIL
SUG'URTA

MUNDARIJA

Шарипов К.А. Кириш сўзи	3
Бурханов А.У., Жамолова Х. Ўзбекистонда суғурта бозорининг ривожланишининг ҳозирги ҳолати таҳлили	4
Бурханов А.У., Муратов А.Т. Инвестицион рискларни суғурталаш ...	7
Abdusalomova N.B. Sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	9
Мамадияров З.Т. Банк операцияларини суғурталаш: рискларни минималлаштириш ва молиявий барқарорликни таъминлаш йўллари	13
Alimixamedova F.M. Sug‘urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari	15
Amanova N.U., Yuldoshev R.M. Mijozlarning kreditga layoqatliligini baholashning xorij tajribasi asosida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish	19
Asqarov S.A. O‘zbekistonda chakana moliyaviy xizmatlarni ko‘rsatish mexanizmi	23
Axmatjonova S.T. Sug‘urta xizmatlarini raqamlashtirish jarayonida zamonaviy risklarni sug‘urtalashning ahamiyati	27
Axmedova D.K. Banklarda chakana kreditlash amaliyotini raqamlashtirishning huquqiy jihatlari (xorij tajriba)	31
Begalova D.B. Methods of optimal formation of information in the effective organization of insurance activities	36
Davletov I.R. Korxonalar bankrotligi jarayonida oraliq tugatish balansini shakllantirish masalalari	38
Eshmurodov U.R. Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishiga sug‘urtani ta’sirini o‘rganishning ayrim dolzarb masalalari	42
Eshonqulov A.A. Respublikamizda sug‘urta tizimining zamonaviy turlarini takomillashtirish	45
Foziljonov I.S. The importance of the insurance market in the development of the financial system of the country	50
Hamroyeva S.H. Optimal principles for international standardization of accounting in the insurance industry	53
Haydarova N.A. Sug‘urta tashkilotlarida daromadlarni va xarajatlarni hisobga olishning amaliy jihatlari va uni takomillashtirish	55
Ikromova Sh.O. To‘liq rasmiylashtirilmagan sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlarini hisobga olish tartibi	58
Jo‘rayev D.X. Aksiyadorlik jamiyatlarida buxgalteriya hisobi va ichki auditini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va sohaning o‘ziga xos xususiyatlarini va istiqbollari	62

Jo'rayeva O'.A. Sug'urta bozorida texnologiyadan foydalanish tendensiyalari va rivojlanish tajribalari	65
Kazakov F.F. The importance of insurance system for financial stability . . .	68
Khamdamov Sh. The role of insurance in poverty reduction in Uzbekistan	70
Kholbaev N. The role of insurance in ensuring inclusive growth in Uzbekistan	74
Kozimjonov A. Sug'urta tashkilotlarida asosiy vositalarni hisobini tashkil etish masalalari	77
Mamadiyarov Z.T., Xamdamov A.T. Bank marketingida innovatsiyalar: taraqqiyot uchun texnologiyadan foydalanish	81
Mavlyanova D.M. Sug'urta kompaniyalarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari	84
Maxkamboyev A.T, Ergasheva M.Sh. Sug'urta tashkilotlarida 17-sonli "Sug'urta shartnomalari" Moliyaviy hisobot halqaro standartiga o'tishning muammolari	89
Maxmudov R. H. Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish va sug'urtalash orqali muammoli kreditlar hajmini qisqartirish	93
Maxramova M.A. O'zbekistonda sug'urta bozorini raqamlashtirishning takomillashuvi	97
Mirpulatova L.M. Implementation of digital potential in commercial banks of Uzbekistan	100
Mustafoev A.M. O'zbekiston Respublikasida sug'urta – investitsiya risklarini boshqarishning samarali vositasi	105
Nematulloyev S.S., Egamov R.G'. Tijorat banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish bo'yicha ichki bank qoidalarining tadbiq etilishi	109
Olmosova M.Sh. China's experience in evaluating the investment performance of insurers	113
Salaev R. Sh., Maxkamov D. E. Raqamli banklarning vujudga kelishi va zarurligi	119
Salayev R.Sh., Mahmudov Q.X. Valyuta riskning turlari va yuzaga kelish sabablari	121
Shamsitdinova X.M. Davlat mulkining xususiylashtirish orqali ko'p ukladli iqtisodiyotga erishish yo'llari	125
Tashmanov G'.D. Sug'urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari	129
Temirov F.T. Sug'urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishni takomillashtirish	131
Tog'ayniyazov Sh.U. Qimmatli qog'ozlarni birja bahosiga ta'sir qiluvchi omillarini baholash	136

Toshpo'latova D.Y. O'zbekistonda hayot sug'urtasini joriy qilish va uni yanada rivojlantirish masalalari	139
Toxirova K.M. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida sug'urta tashkilotlarida buxgalteriya hisobining o'rni va ahamiyati	142
Toxirova K.M. Xalqaro standartlar asosida sug'urta tashkilotlarida moliyaviy hisobotni tuzish tartibini takomillashtirish	145
Tursunaliev I. The significance of strategic management in enhancing accounting information system quality in insurance companies in Uzbekistan	149
Umarova Kh.O. The role of OSAGO insurance in Uzbekistan: a comprehensive literature review	151
Uzakov O'A. Respublikamizda raqamli iqtisodiyot sharoitida savdo tashkilotlarining buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishni takomillashtirish	154
Wei Xin. Issues and implementation of IFRS in the Chinese insurance companies	156
Xamidova Z. O'zbekiston sug'urta bozorini raqamlashtirish	160
Xolbo'tayev H. J. O'zbekistonda "transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish" sug'urtasi va uning rivojlanish bosqichlari	162
Xoshimov E.A., Atajanov O.T. Banklarni raqamlashtirish sharoitida bank tizimi barqarorligi va xavfsizligi ta'minlash yo'llari	166
Yadgarov A.A. Rivojlangan mamlakatlarda agrar tarmoqni sug'urtalash holati va sohada erishilgan tajribalar	169
Yadgarov A.A., Yuldoshova A.M. Mamlakat sug'urta bozorining rivojlanish borasidagi islohotlar samarasi	173
Yunusova Sh.R. Tijorat banklarida chakana bank mahsulotlarini sotishning nazariy asoslari	177
Абдувахидов Ф.Т. Суғурта ташкилотларида молиявий натижалар ҳисобини ташкил қилиш	181
Баратова Д.А. Такаффул суғуртанинг ўзига хос томонлари	186
Баҳадиров А.К. Суғурта ташкилотларида аудитини халқаро стандартлар асосида аудит ўтказиш жараёнини такомиллаштириш	190
Баҳриев Д.Р. Суғурта хизматларини ривожлантиришнинг халқаро стандартлари	194
Бобобеков Э. Корхоналарда инновацион муҳитни шакллантириш орқали уларнинг инвестицион жозибадорлигини ошириш	197
Бобокулова Ш.И. Суғурта компанияларининг инвестицион фаолиятини тартибга солиш ва ривожлантириш йўналишлари	199
Гаипов Ж. Б., Аҳаджонов Н.А. Ўзбекистонда тўлов тизимини шаклланиш bosqichlari	202

Гуломова К.Ф. Международный опыт страховых услуг в развитии национальной экономики Узбекистана	207
Жуманова З. Республика иқтисодиётида туризм ўрнини ривожланиш истиқболлари	211
Жўраев Д.Х. Суғурта ташкилотларида аудиторлик текширувини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш	213
Имомов Х.Х. Айни пайтда Ўзбекистон Республикасининг бюджет сиёсатини ўзига хос жиҳатлари	215
Кобилова Н.Х. Озиқ-овқат саноати таркиби ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари	219
Мажидова Ш.А. Тижорат банклари активларини бошқариш хусусидаги илмий-назарий қарашлар	222
Махмудов С.Б. Логистика инфратузилмасини молиялаштиришда фрахт суғуртасини аҳамияти	227
Мирсадиков М.А. Проблемы развития инклюзивного страхования в Узбекистане	231
Музафарова С.Д. Тенденции использования финансовых технологий в страховании и опыт развитых стран	234
Муратов А.Т. Роль страхования на финансовом рынке	239
Мустафоев А.М., Имонов А.А. Ўзбекистонда суғурта бозорининг ривожланиш кўрсаткичлари ва аҳолига хизмат кўрсатишдаги ўрни	242
Низомиддинов Ж.З., Казаков Ф.Ф. Цифровизация страховых услуг в Узбекистане и вопросы современного страхования рисков	245
Номозова Қ.И. Тадбиркорлик таваккалчиликлари суғуртасини ривожлантириш йўналишлари	248
Носиров Ж.Т. Суғурта компаниялари молиявий барқарорлигини таъминлашда риск-менежменти механизмини ташкил этиш	251
Носирова Г.А. Совершенствование финансовых механизмов инвестиционной деятельности страховых компаний стран СНГ (Содружество независимых государств)	255
Садуллаев О.Т. Количественная оценка и страхование рисков, влияющих на доход предприятий	258
Саидова Д.А. Шахсий суғурта тизимини ривожлантириш йўналишлари	261
Салаев Р.Ш., Мейлиев Н.А. Чакана тўлов тизими ва банк хизматлари: назарий асослари ва ўзига хос хусусиятлари	265
Сативалдиева Д.А. Отчетность страховых организаций в соответствии с МСФО	269
Суёнов Ё.Б. Дивидендная политика и ее учет в акционерных обществах	272

Тураев А.Н., Сакижонов О.Ф. Суғурта ташкилотларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларга трансформациялаш жараёнини ташкил этиш ва такомиллаштириш	276
Тураев Б.Т. Структурная модернизация экономики и актуальные задачи инвестиций	279
Турсунов Ж.П. Рақамли иқтисодиётда инновацион рискларни суғурталаш	284
Турсунова Л.Р. Цифровизация страхового рынка	286
Тўраев А.Н., Норқобилов А.Г. Корпоратив бошқарув тизимида ички аудит хизматини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш	290
Умурзакова М.Н. Государственное медицинское страхование в Узбекистане	295
Усмонов Ф.О. Узоқ муддатли активларнинг суғурталаш ҳисобининг ўзига хос хусусиятлари	298
Ўктамов Ж. Ислом суғуртасига ўтиш сабаблари	302
Хайдарова Д.Ж. Экономическая роль страхового сектора в передаче рисков - взаимосвязь рынков капитала	305
Хайдарова С.Н. Суғурта ташкилотларида даромадларни халқаро стандартлар асосида ҳисобга олишнинг ўзига хос жиҳатлари	309
Хашимов Б.А., Махкамова С.Г. Управление затратами через центры финансовой ответственности при цифровой экономике	312
Холбеков Р.О. Суғурта ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.	317
Холпўлотов Р.Ў. Суғурта ташкилотларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва уларга ўтиш зарурияти	321
Хужақулова И.У. Қашқадарё вилоятида чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳолати ва суғурталаш зарурияти	324
Шарипова Д.М. Обзор страхового рынка Узбекистана.	327
Эргашева Ш.Т. Роль МСФО (IFRS) 4 «Договоры страхования при совершенствии финансовой отчетности	330
Эшонкулов Л.А. В условиях модернизации экономики вопросы применения современных методов расчета затрат	336
Ҳакимов Ҳ.А. Бюджет-солиқ ва пул-кредит сиёсатини мувофиқлаштириш хусусиятлари	340